

LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTA ŽURNĀLS

Viktors Dāboliņš. Rīgas monētu meistari Vulfi (1557–1659) •
Oleg Yevstrateyev. Chronological Dating of the Duchy of Courland's
Colonial Policy • Uldis Krēsliņš. 15 May 1934 *coup d'état* in Latvia:
Regularity of Development of the Existing Parliamentary System or
a Breakthrough Called by the Actual Situation. The View of the USA
Legation in Latvia • Daina Bleiere. Nacionālkomunistu ekonomiskā
programma – vai tāda bija? • Vēstures avoti • Zinātnes dzīve •
Recenzijas • In memoriam

2018

3

LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTA ŽURNĀLS

DIBINĀTS 1936. GADĀ
ATJAUNOTS KOPŠ 1991. GADA DECEMBRA
IZNĀK TRĪS REIZES GADĀ

Žurnāls sagatavots LU Akadēmiskās attīstības projekta
“Zinātniskā periodiskā izdevuma “Latvijas Vēstures Institūta
Žurnāls” sagatavošana un izdošana 2018. gadā”
(vad. Guntis Zemītis) ietvaros

Rīga, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts

Dibinātājs
LATVIJAS UNIVERSITĀTES LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTS
Reģistrācijas apliecība nr. 1651
lvi@lza.lv

Atbildīgā redaktore *Dr. hist.* Kristīne Ante
kristine.ante@lu.lv

Redkolēģija:

Asoc. prof. Ph. D. KARI ALENIUSS (*Kari Alenius*), Oulu Universitāte, Somija; Asoc. prof. Dr. hist. DAINA BLEIERE, Rīgas Stradiņa universitāte, LU Latvijas vēstures institūts; Asoc. prof. Hum. m. dr. AUDRONE BLIUJIENE (*Audronė Bluijienė*), Klaipēdas Universitātes Baltijas jūras reģiona vēstures un arheoloģijas institūts, Lietuva; Prof. Ph. D. LAZARS FLEIŠMANS (*Lazar Fleishman*), Stenforda Universitāte, ASV; Prof. Ph. D. JERGS HAKMANS (*Jörg Hackmann*), Ščecinas Universitāte, Polija; Ph. D. MAGNUSS ILMJERVS (*Magnus Ilmjärv*), Tallinas Universitātes Vēstures institūts, Igaunija; Prof. Dr. hist. ALEKSANDRS IVANOVŠ, Daugavpils Universitāte; Prof. Dr. hist. ĒRIKS JĒKABSONS, Latvijas Universitāte; D. Phil. METJŪ KOTS (*Matthew Kott*), Upsalas Universitāte, Zviedrija; Vēst. zin. kand., doc. MIHAILS KOVAĻEVŠ, Saratovas Valsts tehniskā universitāte, Krievija; IMANTS LANCMANIS, Latvijas Zinātņu akadēmijas goda loceklis, Baltijas vēstures komisijas (Getingenē) korespondētājloceklis; Prof. Ph. D. ĒRO MEDIJAINENS (*Eero Medijainen*), Tartu Universitātes Vēstures un arheoloģijas institūts, Igaunija; Prof. emer., Ph. D. ANDREJS PLAKANS, Aiovas Valsts universitāte, ASV; Vēst. zin. kand., doc. TAMĀRA PUŠKINA, Maskavas Valsts universitāte, Krievija; Prof. Dr. hist. h. c., Dr. habil. chem. JĀNIS STRADIŅŠ, Latvijas Zinātņu akadēmijas īstenais loceklis, Baltijas vēstures komisijas (Getingenē) korespondētājloceklis, LU Filozofijas un socioloģijas institūts; Prof. Dr. habil. hist. AIVARS STRANGA, Latvijas Zinātņu akadēmijas īstenais loceklis, Latvijas Universitāte; Hum. m. dr. ŽILVĪTIS ŠAKNIS (*Žilvytis Šaknys*), Lietuvas Vēstures institūts, Lietuva; Doc. Ph. Dr. LUBOŠŠ ŠVECS (*Luboš Švec*), Kārļa Universitātes Starptautisko studiju institūts, Čehija; Asoc. prof. Ph. D. IEVA ZAĶE, Rovana Universitāte, ASV; Dr. hist. GUNTIS ZEMĪTIS, LU Latvijas vēstures institūts

Žurnālā ievietotie zinātniskie raksti ir recenzēti
Articles appearing in this journal are peer-reviewed

No 2012. gada "Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls" ir iekļauts EBSCO datubāzē
Academic Search Ultimate.

From 2012, "Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls" has been included in the EBSCO
database *Academic Search Ultimate*.

Redakcijas adrese
Kalpaka bulv. 4, 126. ist., Rīgā, LV-1050, tālr. 26556776

Redaktore:
Antra Legzdīņa (angļu val.)
Ināra Stašulāne (latviešu val.)
Māksliniece *Ināra Jēgere*
Maketētāja *Margarita Stoka*

Iespiests SIA "EIRO PRINT"
Reģ. Nr. LV 40003309979

ISSN 1025–8906

© LU Latvijas vēstures institūts, 2018

LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTA ŽURNĀLS • 2018 Nr. 3 (108)

SATURS/CONTENTS

ZINĀTNISKIE RAKSTI/SCIENTIFIC ARTICLES

- Viktors Dāboliņš*. Rīgas monētu meistari Vulfi (1557–1659)/
Viktors Dāboliņš. The Wulffs, Mint Masters of Riga (1557–1659) 5
- Oleg Yevstratyev*. Chronological Dating of the Duchy of Courland's Colonial Policy/
Oļegs Jevstratjevs. Kurzemes hercogistes koloniālās politikas vēstures datējumi 34
- Uldis Krēsliņš*. 15 May 1934 *coup d'état* in Latvia: Regularity of Development of the Existing Parliamentary System or a Breakthrough Called by the Actual Situation. The View of the USA Legation in Latvia/
Uldis Krēsliņš. 1934. gada 15. maija apvērsums Latvijā: pastāvošās parlamentārās sistēmas attīstības likumsakarība vai aktuālās situācijas izsaukts pārrāvums. ASV sūtniecības Latvijā skatījums 73
- Daina Bleiere*. Nacionālkomunistu ekonomiskā programma – vai tāda bija?/
Daina Bleiere. Economic Programme of National Communists – was there one? 88

VĒSTURES AVOTI/SOURCES OF HISTORY

- Ēriks Jēkabsons*. Cēsu kauju atskaņas Liepājā 1919. gada jūnija beigās: britu un amerikāņu misiju dalībnieku liecības/
Ēriks Jēkabsons. Aftermath of Cēsis battles in Liepāja at the end of June 1919: British and American missions evidences 120

ZINĀTNES DZĪVE/SCIENTIFIC LIFE	143
RECENZIJAS/REVIEWS	
Ilze Konstante. <i>Staļina garā ēna Latvijas tēlotājā mākslā 1940–1956</i> . Rīga: Neputns, 2017 (aut. <i>Mārtiņš Mintauris</i>)	152
Ēriks Jēkabsons. <i>Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu attiecības 1918.–1922. gadā</i> . Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2018 (aut. <i>Valdis Bērziņš</i>).....	160
<i>Baltų religijos ir mitologijos reliktai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.): šaltinių rinkinys</i> . Sudarė ir parengė Vytautas Ališauskas. Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2016 (aut. <i>Reinis Norkārklis</i>)	166
Dace Dzenovska. <i>School of Europeaness: Tolerance and Other Lessons in Political Liberalism in Latvia</i> . Ithaca: Cornell University Press, 2018 (aut. <i>Agita Misāne</i>)	171
IN MEMORIAM	176
AUTORI/AUTHORS	188
2018. GADA ŽURNĀLU SATURA RĀDĪTĀJS/ CONTENTS OF JOURNAL IN 2018	190

ZINĀTNISKIE RAKSTI

RĪGAS MONĒTU MEISTARI VULFI (1557–1659)*

Viktors Dāboliņš

Mg. art., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta zinātniskais asistents, Tartu Universitātes doktorants.

Disertācijas tēma: Rīgas šiliņu kalšanas vēsture 1581.–1659. gadā.

Rakstā apkopotas un analizētas rakstīto avotu un literatūras ziņas par Rīgas monētu meistariem Vulfiem. Vulfu dzimtas meistarību biogrāfijas līdz šim apskatītas viņu pamatnodarbošanās – zeltkaļu cunftes un Rīgas monētu kalšanas vēstures kontekstā, fokusējoties uz viņu izgatavotajiem priekšmetiem. Savukārt šī raksta centrā ir paši meistari, viņu profesionālās darbības un privātās dzīves dažādie aspekti. Balstoties uz Latvijas un Zviedrijas arhīvu materiāliem, plašāk apskatītas līdz šim maz zināmās Vulfu darbības epizodes – izvērstās aktivitātes nekustamo īpašumu tirgū, sadarbība ar Rīgas pirmo tipogrāfu Nikolausu Mollīnu un attiecības ar Zviedrijas karali Gustavu II Ādolfu. Vulfu dzimtas vēsture ir piemērs tam, kā 16.–17. gadsimtā, baudot privilēģijas un tuvās attiecības ar Rīgas senjoriem, dzima jauna un turīga Rīgas dzimta, kuras ietekme sniedzās pāri sava aroda robežām.

Atslēgas vārdi: Rīgas monētu meistari, Rīgas zeltkaļi, Vulfi.

VĒSTURES AVOTI UN HISTORIOGRĀFIJA

Vulfi strādāja Rīgas monētu kaltuvē 102 gadus, no tiem 88 gadus (1571–1659) kā monētu kalšanas vadītāji jeb monētu meistari. Viņu vadībā tika izkalti simti miljoni Rīgas monētu, kas bija apgrozībā plašās teritorijās no Baltijas jūras līdz Melnajai

* Pētījums veikts par LU projekta “Latvijas teritorija kā dažādu kultūrtelpu, reliģiju, politisko, sociālo un ekonomisko interešu saskarsmes zona no aizvēstures līdz mūsdienām” finansējumu. Raksta oriģinālā, plašākā versija lasāma: Viktors Dāboliņš (2018). Die Dynastie der Rigaer Münzmeister Wulff (1557–1659). *Forschungen zur Baltischen Geschichte*. 13. Tartu: Akadeemiline ajalooelts, S. 24–47.

jūrai. Neskatoties uz to, ka Vulfu kalumi mūsdienās ir labi zināmi, viņu darbības periodizācijā jāsaskaras ar būtiskām neskaidrībām. Pamatā tas saistīts ar nepilnībām Vulfu ģenealoģijā un darbības datēšanā kaltuvē. Kā jau agrāk norādīts, Vulfu darbības datēšanu ierobežo nepietiekamās rakstīto avotu studijas.¹ Otrkārt, gadsimtu laikā ir uzkrājies visai plašs, taču nepārskatāms publicēto ziņu klāsts, kas neļauj pilnvērtīgi orientēties Vulfu biogrāfijās. Līdz ar to šī raksta mērķis: apkopot un skaidrot dažādu nozaru speciālistu paustās atziņas un paplašināt redzējumu par Vulfiem ar jaunām arhīvu materiālu studijām.

Vulfu dzimtas vārds pirmo reizi parādās Johana Gotfrīda Arnta (*Johann Gottfried Arndt*, 1713–1767) “Livonijas hronikas” II daļas (1753) numismātiskajā pielikumā.² Kaut arī Arnts bija lielākā autoritāte Livonijas numismātikā 18. gadsimtā, viņam bija pazīstami tikai daži Vulfu dzimtas meistarvārdu un viņu kalumi. Sistemātiskai monētu meistarvārdu izpētei, paralēli iepazīstot viņu biogrāfijas un meistarvārdu zīmes, pievērsās Rīgas liceja konrektors un kolekcionārs Johans Kristofs Broce (*Johann Christoph Brotze*, 1742–1823).³ Neatsverama nozīme ir viņa veiktajām Vulfu dzimtas ģenealoģijas studijām, kas līdz šim nav bijušas zināmas plašākam pētnieku lokam. 1854. gadā Augusts Buhholcs (*August Buchholtz*, 1803–1875) publicē pirmo Rīgas monētu meistarvārdu un kaltuves uzraugu (*wardeyn*) sarakstu, kurā, pamatojoties uz arhīvu materiāliem, koncentrēti izklāstītas viņu biogrāfijas.⁴ Ar nelielām korekcijām Augusta Buhholca izstrādātā monētu kalēju darbības periodizācija tiek izmantota arī mūsdienās. Pēdējos gados Latvijā un Igaunijā iznākuši vairāki pētījumi un apkopojuma rakstura darbi, kas liecina, ka Vulfu darbība ir svarīgs Baltijas numismātikas izpētes lauks.⁵

Monētu meistarvārdu amats vēsturiski bija cieši saistīts ar zeltkaļiem, no kuru vidus regulāri nāca topošie monētu meistari.⁶ Divi Vulfu dzimtas pārstāvji – Martins Vulfs I (*Martin Wulff I*, ?–1588) un Martins Vulfs II (*Martin Wulff II*, ?–1633) bija Rīgas zeltkaļu cunfetes meistari. Visas ziņas par viņu darbību zeltkaļu

cunftē ir apkopotas Rundāles pils muzeja izstādes “Sudrabs Latvijas lietišķajā mākslā 5.–20. gs.” katalogos.⁷ Minētajās publikācijās apkopotas tikai Latvijā pieejamās rakstīto avotu un publikāciju ziņas, kas neparāda Vulfu iespējamo darbību ārpus Rīgas robežām. Kā raksta gaitā būs redzams, zeltkaļu arodā aktīvs bija arī Henrihs Vulfs II (*Henrich Wulff II*, ?–1659).

Mazāk zināms aspekts Vulfu dzimtas vēsturē saistīts ar viņu darbību vietējā zviedru pārvaldē. Zviedru vēsturnieka Ragnara Liljedāla (*Ragnar Liljedahl*, 1901–1988) disertācijā “Zviedru pārvalde Livonijā 1617.–1634. gadā”⁸ bieži pieminēts Martina Vulfa II un viņa brāļa Henriha Vulfa II ieguldījums zviedru varas aparāta un armijas apgādē ar proviantu un finanšu līdzekļiem Rīgā un Prūsijā.

Publicēto avotu ziņas papildinātas ar Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva (turpmāk: LVVA) un Zviedrijas Valsts arhīva (*Svenska Riksarkivet*, turpmāk: SRA) materiālu analīzēm. Pamatavotu grupu veido LVVA glabātie Rīgas monētu kaltuves dokumenti, kas galvenokārt atrodas 673. fondā.⁹ No plašā un daudzveidīgā avotu klāsta apskatīta tikai neliela daļa – monētu meistaru un uzraugu amatā iecelšanas dokumenti, kuros sīkāk izklāstīti darbības nosacījumi un darba ņēmēju stāvoklis attiecībā ar Rīgas rāti, kā arī korespondence ar rāti un citām pilsētām, monētu grāmatas. Dokumenti galvenokārt ir vācu valodā, taču atkarībā no producenta un sastādīšanas laika posma arī lejasvācu, poļu, latīņu, senslāvu un zviedru valodā. Šajā rakstā izmantoti tikai vācu, lejasvācu un zviedru valodā tapušie avoti.

Papildus tam tiek skatītas Rīgas zemes un nekustamā īpašuma grāmatas (LVVA 8. fonds),¹⁰ kurās reģistrētas finanšu darbības ar nekustamo īpašumu Rīgā un tās patrimoniālajā apgabalā. Šie avoti uzskatāmā veidā raksturo monētu meistaru un kaltuves materiālo stāvokli, jo ieguldījumi nekustamos īpašumos bija izplatīts brīvā kapitāla noguldīšanas veids. Visbeidzot monētu meistaru vārdi visai bieži figurē mantojumu lietās un

strīdos (LVVA 8. fonds). Ne tik plašu, taču vērtīgu avotu klāstu veido SRA glabātās Henriha Vulfa II vēstules,¹¹ kas liecina par viņa ciešajām attiecībām ar Zviedrijas karaļnamu un vadošajām valsts amatpersonām.

Vulfu darbības periodizācija Rīgas monētu kaltuvē:

Martins Vulfs I – 1557–1571 (uzraugs), 1571–1588 (monētu meistars)

Henrihs Vulfs I – 1588?–1614/1615 (monētu meistars)

Martins Vulfs II – 1615–1633 (monētu meistars)

Henrihs Vulfs II – 1633–1659 (monētu meistars)

MARTINS VULFS I¹²

Vulfu dzimtas saknes nav zināmas. Igaunņu numismāts Ivars Leimuss uzskata, ka Vulfi bija vietējas izcelsmes, jo Vulfu vārds Rīgā pazīstams kopš 16. gadsimta sākuma.¹³ Nevar izslēgt arī varbūtību, ka Vulfi bija ienācēji Rīgā. Monētu meistari bija izteikti mobila amatnieku grupa, kas darba meklējumos ceļoja pa dažādām pilsētām un valstīm. Daudzi viduslaiku un jauno laiku Livonijas monētu meistari, piemēram, ieceļoja no vācu zemēm.¹⁴ Senākās ziņas par Vulfiem saistītas ar Rīgas zeltkaļu cunfti. 1557. gada 13. maijā Livonijas ordeņmestrs Heinrihs fon Gālens (*Heinrich von Galen*, 1551–1557) rosināja Rīgas rāti iecelt Rīgā mītošo zelli Martinu Vulfu nesen mirušā zeltkaļa Bartolda Višera (*Bartholt Vischer*) vietā par jauno monētu kaltuves uzraugu. Tāpat mestrs lūdza viņu uzņemt zeltkaļu cunftē.¹⁵ Apziņādamies, ka tā nebija standarta procedūra, kādā notiek zeltkaļu iecelšana amatos – pretēji šrāgas noteikumiem un senākām paražām –, vēstulē Rīgas rātei ordeņmestrs norādīja, ka viņa prasība nāks visiem par labu.¹⁶ Kā noprotams, rātes lēmums bija pozitīvs.

M. Vulfa I ienākšana Rīgas monētu kaltuvē sakrita ar strauju un asiņainu pārmaiņu sākšanos Livonijas vēsturē. 1558. gada janvārī Krievijas cara Ivana Bargā (*Ioann IV Vasiļevich Riurikovich*, 1547–1584) armija iebruka Igaunijā. Livonijas karš (1558–1583) izraisīja Livonijas politiskās un ekonomiskās iekārtas sabrukumu. Rīga bija vienīgā pilsēta Livonijā, kurā gandrīz visus kara gadus tika kaltas monētas. 1559. gada 8. augustā jaunais ordeņmestrs Vilhelms fon Firstenbergas (*Wilhelm von Fürstenberg*, 1557–1559)¹⁷ no jauna iecēla M. Vulfu I monētu kaltuves uzrauga amatā. M. Vulfa I amata līgumā pienākumi nav aprakstīti, taču tas ietver detalizētu tiesību uzskaitījumu. Saskaņā ar to viņš tika pielīdzināts citiem šī amata veicējiem Vācu nācijas Svētās Romas impērijas zemēs un pilsētās un tika atbrīvots no pilsoņa pienākumiem – pilsētas tiesas, pilsētas sardzes, iesaukšanas armijā un pilsētas nodokļiem.¹⁸ Tāpat M. Vulfam I tika piešķirtas visas tiesības uz tirdzniecību, svēršanu, alus brūvēšanu un maizes cepšanu.¹⁹ Pēc mazāk nekā gada, 1560. gada 4. jūlijā, jaunievēlētais ordeņmestrs Gothards Ketlers (*Godthartt Kettler*, 1559–1562) no jauna apstiprināja M. Vulfu I monētu uzrauga amatā un piešķīra jau agrāk apstiprinātās tiesības.²⁰

Reaģējot uz lielo sajukumu Livonijas monetārajā tirgū, 1560. gada augustā uz apspriedi sanāca Livonijas zemes kungi Gothards Ketlers ar Rīgas arhibīskapu Brandenburgas markgrāfu Vilhelmu (*Wilhelm von Brandenburg*, 1539–1563) un Rīgas arhibīskapijas koadjutoru Mēklenburgas hercogu Kristofu (*Christoph zu Mecklenburg*, 1555–1559). Saskaņā ar jauno vienošanos abas puses apņēmas pastiprināt kontroli Livonijas naudas aprītē. Kā ierasts, šie pienākumi tika uzticēti no zeltkaļu vidus ieceltam kaltuves uzraugam. Uzraugs bija otrā amatpersona kaltuvē aiz monētu meistara, un, tāpat kā monētu meistars, viņš deva uzticības zvērestu un saņēma atalgojumu no pilsētas kases. Uzraugs kontrolēja izkalto monētu kvalitāti un apgrozībā esošo ārzemju monētu apmaiņu saskaņā ar noteikto kursu. Monētu kungu klātbūtnē uzraugs noņēma provi no Rīgas monētu meistara

izkaltajām monētām un sastādīja piezīmes par pārbaudes rezultātiem.²¹

1560. gada 2. augustā Ērgemes kaujā krievu karaspēks sakāva Livonijas apvienoto karaspēku. Livonijas ordenis zaudēja savas politiskās varas pamatu, un ordeņmestrs risināja jautājumu par ordeņa likvidāciju.²² Pēc neilga pārtraukuma Rīgas arhibīskaps Brandenburgas Vilhelms nolēma atsākt monētu kalšanu Rīgā. 1561. gada 28. jūlijā viņš iecēla tēvu un dēlu Tomasu (*Thomass Ramm*, 1490–pēc 1575)²³ un Kristoferu Rammes (*Christopher Ramm*, 1520/35–1571?)²⁴ par arhibīskapijas monētu meistariem. Tajā pašā dienā Martins Vulfs I tika iecelts par jauno Rīgas arhibīskapa monētu kalšanas uzraugu.²⁵ Līdzīgi kā Livonijas ordeņmestru izsniegtajās iecelšanas vēstulēs, M. Vulfs I tika atbrīvots no pilsoņu pienākumiem un saņēma Vācu nācijas Svētās Romas impērijas monētu uzrauga tiesības. Papildus tam viņš atalgojumā saņēma vienu šiliņu no katras pārkaltās sudraba svara mārkas, kas tika maksāts pilsētas nodevā (*schlagschatz*), un vienu šiliņu no monētu meistara.²⁶

No 1561. līdz 1581. gadam Rīgai bija brīvpilsētas statuss. Rīgas pilsoņi pirmās monētas – brīvpilsētas šiliņus – sāka kalt 1563. gadā, pēdējā pilsētas senjora Rīgas arhibīskapa Brandenburgas Vilhelma nāves gadā. Monētas tika kaltas pēc agrākajiem Livonijas monētu kalšanas noteikumiem. Monētas kala no Rīgas svara mārkas, kas svēra 208 gramus. Vienā mārķā (naudas nominālā) tika rēķināti 4 vērđiņi vai 36 šiliņi. Rīgas brīvpilsētas monētas vizuāli atšķīrās no agrāk kaltajām Livonijas monētām. Sakarā ar sudraba trūkumu un tā sadārdzināšanos monētas tika kaltas no zemākas probes sudraba. Monētu aversā un reversā bija attēlots pilsētas mazais (sakrustotas atslēgas un krusts virs tām) un lielais ģerbonis (pilsētas vārti, lauvas galva un krusts virs vārtiem). Lai risinātu cēlmetāla sagādes problēmas, 1565. gada 1. martā Rīgas rāte izsniedza kalšanas pārkausēšanai baznīcas sudrabu (*Kerken Geschmyde*) – 71,5 svara mārkas baznīcu apzeltīto sudrabu (*vorgulden sulver*) par kopējo vērtību

2574 mārkas un 42,5 svara mārkas balto sudrabu (*wyttem silver*) par kopējo vērtību 1366 mārkas.²⁷

1571. gada 16. februārī M. Vulfs I sūdzējās rātei, ka tā joprojām nebija atdevusi viņam piešķirtos privilēģiju dokumentus un viņš nebija saņēmis pienākošos atalgojumu. No privātiem līdzekļiem viņam bija jāuztur mācekļi (maltīte trīs reizes dienā un gultas vieta kaltuves viesu namā), kamēr viņi atrod darbu. Pretēji viņam piešķirtām privilēģijām, rotmistrs viņam lika stāties pilsētas sardzē un, cik noprotams, kaltuvē tika izvietots militārais personāls. Tāpat viņam tika aizliegts brūvēt alu, ar kuru viņš apgādāja kaltuves darbiniekus, kā arī mūrniekus un galdniekus, kas kaltuvē acīmredzot veica kādus remontdarbus.²⁸

Aprakstītā situācija liek domāt, ka M. Vulfs I bija galvenā amatpersona monētu kaltuvē vēl pirms oficiālās iecelšanas monētu meistara amatā. 1571. gada 17. augusta vēstulē Rīgas rātei M. Vulfs I rakstīja, ka miris Rīgas monētu meistars Kristofers Ramme,²⁹ savukārt viņa tēvs Tomass Ramme vecuma nespēka dēļ nav spējīgs pildīt pienākumus.³⁰ Pamatojoties uz minētajiem apstākļiem un līdzšinējo, gandrīz 20 gadus garo darba pieredzi monētu kaltuvē,³¹ M. Vulfs I lūdza Rīgas rāti viņu iecelt monētu meistara amatā.³² Tā pašā gada 30. novembrī M. Vulfs I tika iecelts par Rīgas monētu meistaru uz mūžu.³³ Par labu Vulfa kandidatūrai, iespējams, runāja tas, ka viņš bija precējies ar Annu Eleonoru Elmenhorstu (?–pēc 1564?), līdzšinējā Rīgas monētu meistara Kristofera Rammes pusmāsu.³⁴ Saskaņā ar doto zvērestu M. Vulfam bija jākaļ monētas, jāapkaro viltojumi un godīgi jāaprēķina pilsētai *Schlagschatz*. Tā kā viņš jau agrāk bija sūdzējies, ka kaltuve ir sabrukumu stāvoklī,³⁵ Rīgas rāte lika M. Vulfam I no jauna uzcelt monētu kaltuvi un izbūvēt naudas maiņas punktu (*vesselböden*).³⁶ Darbu veikšanai M. Vulfs I no rātes saņēma 1000 mārkas, ko tā bija parādā iepriekšējam monētu meistaram Tomasam Rammem.³⁷ Tajā pašā laikā viņam par saviem līdzekļiem bija jāuztur kaltuve ar visiem monētu kalšanas izdevumiem. Saskaņā ar jauno līgumu pilsēta M. Vulfam I

garantēja brīvā pilsoņa statusu (*freienn Burgerlichenn Sitz*).³⁸ Nav zināms, ko praksē šis apzīmējums nozīmēja. Var pieņemt, ka šis jautājums netika izvērsti sakarā ar karadarbību Livonijā, proti, ārkārtas apstākļos arī privileģētajiem pilsoņiem varēja nākties piedalīties pilsētas aizstāvībā.

Jaunie laiki Rīgā sākās 1581. gadā, kad pilsētā ienāca Polijas–Lietuvas karalis Stefans Batorijs (*Stephen Báthory*, 1576–1586). Rīgai tika piešķirtas agrākās privilēģijas, tai skaitā monētu kalšanas tiesības. Rīgas monētas turpmāk bija jākaļ pēc 1580. gadā apstiprinātās Poļu monētu regulas. Tas nozīmēja, ka šeit tika ieviesti līdz šim neierasti naudas nomināli – graši, trīsgraši, sešgraši – un monētu vērtība, kā arī prove tika noteikta Polijā. Tā kā monētu meistars atradās Rīgas pilsētas dienestā, jādodomā, ka uz viņa darbības nosacījumiem politiskās virsvaras un monētu regulas maiņa tiešu iespaidu neatstāja.

Vairāki ieraksti pilsētas nekustamo īpašumu grāmatā liecina par to, kā M. Vulfs I bija centies nostiprināt savu materiālo stāvokli. 1564. gadā (?) M. Vulfs I kopā ar Vincentu Tili (*Vincent Tyle*) iegādājās Hansa Preistinga (*Hans Preusting*) māju Smilšu ielā.³⁹ Iespējams, ka saistībā ar šo darījumu H. Preistings 1566. gadā viņam nodeva savu dārzu Krusta ejā.⁴⁰ Vēlāk, 1569. gadā, M. Vulfs I veica īpašumu apmaiņu ar Tonisu Remšneideru (*Tonieß Remsneider*), kā rezultātā savā īpašumā ieguva māju pie Sv. Pētera baznīcas.⁴¹ Saskaņā ar Jirgena Pādela hroniku M. Vulfs I tika apbedīts Sv. Pētera baznīcā 1588. gada 28. jūlijā.⁴²

HENRIHS VULFS I

Henrihs Vulfs I (*Henrich Wulff*, ?–1614/15) piedzima monētu meistara Martina Vulfa I un viņa otrās sievas Margarētas Elmenhorstas (*Margareta Elmenhorst*) ģimenē.⁴³ Spriežot pēc pilsētas nekustamo īpašumu grāmatas ieraksta, Margarēta bija Vincenta Tiles atraitne.⁴⁴ Līdz ar to H. Vulfs I dzimis pēc 1564. gada. Viņa mācību laiks un gadi nav zināmi, taču nākamais monētu kaltn-

ves meistars visdrīzāk skolojies tēva ciešā paspārnē. H. Vulfs I monētu meistara amatā, iespējams, tika iecelts 1588. gadā, pēc tēva nāves.

Kā kaltuves vadītājam monētu meistaram bija jābalansē starp pilsētas un privātajām interesēm – nepieciešamību uzturēt rentablu kaltuves darbību, kalt noteiktas kvalitātes monētas un uzturēt monētu kaltuves saimniecību. Bez tam monētu meistaram allaž bija jārēķinās ar mainīgiem procesiem monetārajā tirgū: inflāciju, sudraba trūkumu, sudraba un zelta vērtību kaimiņzemju tirgos, kā arī dabas izraisītām stihijām. Krīzes situācijās viena vai otra puse lēma apturēt kaltuves darbību. Piemēram, 1609. gada 13. janvārī Rīgas iedzīvotāji sūdzējās Rīgas rātei par sīknaudas trūkumu, jo ilgu laiku (no 1608. gada 3. jūnija⁴⁵) bija pārtraukta kaltuves darbība. Sakarā ar to iedzīvotājiem bija nodarīti zaudējumi un bija sabrukusi pārtikas sagāde.⁴⁶ H. Vulfs I pārtraukumu kaltuvē skaidroja ar zelta dukātu maiņas kursa atšķirībām Rīgā un Lībekā, kā dēļ vietējā sīknauda tika izņemta no apgrozības (un pārkausēta) un kaltuvei tika radīti zaudējumi.⁴⁷ Lai atsāktu šiliņu kalšanu, H. Vulfs I piedāvāja vai nu nogaidīt uz zelta vērtības krišanas, vai arī pazemināt monētu maiņas kursu.⁴⁸ Pavisam drīz, 1609. gada 4. februārī, tika atsākta šiliņu kalšana Rīgas monētu kaltuvē, taču nu jau pēc jauniem kalšanas noteikumiem.⁴⁹

17. gadsimta sākumā Rīgas monētu kaltuve saskārās ar pretinieku, pret kuru monētu meistaram nebija nekādu līdzekļu, proti, mēri. 1605. gada 30. janvārī, atbildot uz rātes pārmetumiem, ka daži Rīgas šiliņi un trīspelheri nav apaļas formas, H. Vulfs I atgādināja, ka tādas monētas atrodamas arī starp citu zemju monētām, tomēr, kā pilsētai labi zināms, “iepriekšējā mēra laikos visi mani zeļļi un mācekļi nomira”.⁵⁰ Tādējādi H. Vulfam I nācās algot jaunus darbiniekus, kuri nebija pietiekami kvalificēti. Neskatoties uz to, H. Vulfs I uzsvēra, ka “nedrīkst izdarīt slēdzienu, ka mani šiliņi un trīsgraši, starp kuriem daži nav apaļas formas, nav labi šiliņi”.⁵¹

H. Vulfa I biogrāfijā ir kāda mazāk zināma epizode, kas viņu saista ar Rīgas pirmo tipogrāfu Nikolausu Mollīnu (*Nicolaus Mollinus*, 1550/55–1625). 1597. gadā N. Mollīna tipogrāfijā tika iespiesti luterāņu mācītāja Johana Rīvija (*Johann Rivius*, 1528–1596) skolas runu speciālizdevumi.⁵² Viens no trim eksemplāriem, kas saglabājies līdz mūsdienām, bija veltīts Rīgas monētu meistaram H. Vulfam I. Uz grāmatas ādas vāka iegravēti viņa iniciāļi “H.H.W.” (atšifrējums: *Herr Henrich Wolff*), savukārt titullapā lasāms personīgais N. Mollīna veltījums H. Vulfam I jauktā – drukas un rokas tehnikā. Arends Buhholcs (*Arend Buchholtz*, 1857–1938), pirmais šīs epizodes pētnieks, dāvinājuma tapšanu skaidroja ar to, ka monētu kaltuvē varēja būt izgatavotas N. Mollīna tipogrāfijai nepieciešamās klišejas.⁵³ Tā kā tipogrāfijas darbība nebija tik intensīva, neatmaksājās turēt atsevišķu spiedņu griezēju, kurpretim kaltuvē regulāri tika nodarbināti dažādi speciālisti. Līdz ar to šāda veida pasūtījumu un pateicību apmaiņa varēja būt ierasta prakse. Nevar izslēgt, ka H. Vulfs I, būdams turīgs vīrs, bija sniedzis tipogrāfijai kādu finansiālu atbalstu. Arends Buhholcs min analogisku piemēru no grāmatu iespiešanas pašiem pirmsākumiem, kad Maincas tipogrāfu Johannesu Gūtenbergu (*Johannes Gutenberg*, 1400–1468) ar naudas aizdevumu bija atbalstījis viņa kolēģis tipogrāfs Johans Fausts (*Johann Faust*, 1400–1466).⁵⁴ Papildus šiem skaidrojumiem var piedāvāt vēl vienu variantu. Monētu kaltuves parasti ierobežotos apjomos veica banku pakalpojumus – kaltuvē ikviens varēja apmainīt, pārkausēt vai pārkalst savas vērtslietas vai nederīgu naudu. Tāpat rāte izmantoja kaltuvi kā savu finanšu līdzekļu krātuvi, no kuras tika izmaksātas algas un apmaksāti citi pilsētas norēķini.⁵⁵ Rīgas birģermeistara Franca Nīenstedes (*Franz Nyenstede*, 1540–1622?) grāmatvedības uzskaitē par kaltuves izdevumiem 1606./07.–1610. gadā, piemēram, reģistrēti divi naudas piešķirumi Rīgas tipogrāfam Mollīnam. 1606. gada 22. decembrī no monētu kaltuves Mollīnam tika izsniegta 100 mārkas jaunā gada kalendāra un prognostikona izgatavo-

šanai.⁵⁶ Savukārt 1607. gada 9. maijā Mollīnam izsniegta 60 mārkas Salaspils kaujas (1605. gada 27. septembris) skata izgatavošanai.⁵⁷ Interesanti, ka neviens no šiem darbiem nav minēts Arenda Buhholca sastādītajā N. Mollīna izgatavoto iespieddarbu sarakstā.

Par Henriha Vulfa I dzīves gājumu ārpus monētu kaltuves sienām liecina nekustamo īpašumu darījumi. 1596. gada 17. septembrī H. Vulfs I veica kādu darījumu ar nekustamo īpašumu, kas atradās rātes aptiekas tuvumā.⁵⁸ 1602. gada 10. septembrī H. Vulfs I slēdza kontraktu ar Henrihu fon Ulenbroku (*Henrich v. Ulenbrock*, 1562–1641) par 4000 māрку vērtu nekustamo īpašumu pret ikgadējiem procentiem 240 māрку apjomā.⁵⁹ 1600. gada 26. septembrī H. Vulfs I no Dītriha Frīdriha (*Dieterich Friederich*) mantojumā saņēma viņa senčiem piederošo ārpiļsētas muižu ar laukiem un pļavām.⁶⁰ Iespējams, tas bija sievas pūrs, jo H. Vulfs I bija precējies ar Frīdrihu dzimtas atvasi Annu (*Anna Friederichs*). Viņu laulībā piedzima meita Anna un trīs dēli, no tiem divi bija nākamie Rīgas monētu meistari – Martins un Henrihs Vulfi II, bet trešais – pāragri mirušais Bernhards Vulfs (*Bernhard Wulff*, 1600–1627).⁶¹

Henriha Vulfa I dzīves nogale ir neskaidra. Darbības datēšanai monētu kaltuvē numismāti parasti izmanto viņa monētu meistara zīmi – liliju, kas sastopama uz Rīgā kaltām monētām līdz 1609. gadam. Vēlākos gados uz Rīgā kaltajiem šiliņiem un trīsgrašiem redzama skrienošā vilka zīme (spriežot pēc analogijas ar dzimtas vārdu). Tas liek domāt, ka 1609. gadā monētas sāka kalt viņa dēls Martins Vulfs II.⁶² Izskan arī Rīgas birģermeistara un monētu kunga Oto fon Mepes (*Otto v. Meppen*, ap 1540–1596) vārds.⁶³ Lai nu kā, ne viens, ne otrs vārds nerod tiešu apstiprinājumu rakstītajos avotos. Turpretim dokumentāli pierādāms ir fakts, ka Henrihs Vulfs I bija Rīgas monētu meistars vismaz līdz 1614. gada 15. jūlijam.⁶⁴ Numismātikas lietiskie un rakstītie avoti šajā jautājumā, kā redzams, nonāk pretrunā viens ar otru un pelna plašāku pētnieku uzmanību.

MARTINS VULFS II

Martins Vulfs (~1580⁶⁵–1633) bija Rīgas monētu meistara Henriha Vulfa I vecākais dēls. Līdz 1593. gadam viņš bija Rīgas zeltkaļa Hansa Unava (*Hans Unnau*) mācekļis, 1606. gadā uzrādīja meistarstiķi un kļuva par meistaru. Tajā pašā gadā ieguva Rīgas pilsoņa tiesības.⁶⁶ Turpmākos dzīves gadus paralēli darbībai monētu kaltuvē M. Vulfs II bija aktīvs zeltkaļu cunftes biedrs. M. Vulfa II darbnīcā mācījās vairāki zeļļi, to skaitā arī viņa dēls Lorenss Vulfs (*Lorenß Wulff*).⁶⁷ Līdz mūsdienām saglabājušies divi M. Vulfa II izgatavotie priekšmeti – Rīgas Melngalvju biedrības *Willkomm* kauss un Rīgas pilsētas fogtu tiesas krucifikss.⁶⁸ Tie ir vienīgie līdz mūsdienām saglabājušies Rīgas monētu un zeltkaļu meistaru Vulfu izgatavotie sudraba priekšmeti.⁶⁹

M. Vulfa II darbība monētu kaltuvē sākās 1615. gada 21. jūlijā, kad Rīgas rāte viņu iecēla par jauno Rīgas monētu meistaru.⁷⁰ Uz trim gadiem noslēgtajā līgumā bija noteikti vairāki monētu meistara darbību kontrolējoši nosacījumi: monētu meistars nedrīkstēja samazināt monētu provi bez monētu kungu piekrišanas, sudrabs bija jāpārkausē uzrauga klātbūtnē un katru svētdienu bija jānorēķinās ar monētu kungiem par kaltuves izdevumiem. Monētu meistars atbildēja par kārtību kaltuvē un to, lai netiktu negodīgi izmantoti resursi – alauns, koks, kokogles, sveces, dzelzs u.c. Kā atlīdzību par darba noteikumu ievērošanu un sekmīgu monētu kalšanu meistars saņēma atbrīvojumu no pilsoņa pienākumiem un algu – pusgrasi no katras pārkaltais sudraba mārkas.⁷¹

Trešajā darbības termiņa pagarināšanas reizē, 1621. gada 1. aprīlī (Lieldienās), līgums tika slēgts tikai uz vienu gadu.⁷² Atšķirībā no iepriekšējā līguma bija noteikts kalt baltos šiliņus (*weisse Schillinge*) no 2 lotu un 2 feniņu (13,2%) sudraba proves; vienā Krakovas mārķā tika rēķināti 260 šiliņi. Jaunie noteikumi paredzēja, ka M. Vulfam II katru trīspadsmito nedēļu jeb reizi

kvartālā monētu kungiem jāmaksā ire – 4000 poļu guldeņi.⁷³ M. Vulfs II šādu vienošanos skaidroja ar grūtībām strādāt saskaņā ar monētu regulu⁷⁴ un nespēju katru nedēļu maksāt *Schlagschatz*.⁷⁵

Monētu kalšana Rīgā turpinājās līdz 1621. gada 12. augustam,⁷⁶ kad Rīga jau atradās Zviedrijas karaļa Gustava II Ādolfa (*Gustav II Adolf*, 1611–1632) karaspēka aplenkumā.⁷⁷ 16. septembrī Rīga kapitulēja. Uz pārrunām par padošanās nosacījumiem karaļa Gustava II Ādolfa mītnē⁷⁸ tika uzaicināts arī monētu meistars M. Vulfs II.⁷⁹ Saskaņā ar 25. septembrī Rīgai piešķirtajām privilēģijām Rīgai bija atļauts arī turpmāk pastāvīgi kalt monētas, taču pēc zviedru monētu sistēmas parauga, vienā pusē monētām liekot Zviedrijas karaļa attēlu vai ģerboni, bet otrā pusē – Rīgas ģerboni. Par godu parakstītajai privilēģijai Rīgas rāte uzdāvināja karalim apzeltītu sudraba trauku (*Credenß*) 300 lotu svarā (3,75 kg), kas bija pildīts ar 100 Polijas karaļa Sigismunda III portugāļiem.⁸⁰

Rīgas monētu kaltuve tā arī nesāka kalt monētas pēc Zviedrijas monētu regulas noteikumiem. Rīgas iedzīvotāji un tirgotāji nevēlējās upurēt ērtības un ekonomisko izdevīgumu, ko garantēja Rīgas ekonomiskajā aizmugurē izmantotā poļu nauda, kas intensīvi tika kalta Rīgas monētu kaltuvē. Baidoties no iespējamiem nemieriem Livonijas metropolē, Gustavs II Ādolfs reaģēja zibenīgi. 5. oktobrī Rīgai tika piešķirta jauna monētu kalšanas privilēģija, kas arī turpmāk Rīgai garantēja tiesības kalt monētas pēc agrākās, Žečpospolitais naudas kalšanas noteikumiem. Jaunā privilēģija tikai pirmajā mirklī izskatījās pēc piekāpšanās no karaļa puses, jo ietvēra vairākus būtiskus ierobežojumus. Pirmkārt, tika aizliegta Rīgas monētu apgrozība Zviedrijā. Gustava II Ādolfa viedoklis šajā jautājumā bija nepārprotams: “Savā karalistē es šīs monētas neielaidīšu.”⁸¹ Otrkārt, Rīgā nedrīkstēja pārkalt Zviedrijas monētas, un, treškārt, karalis paturēja sev tiesības jebkurā brīdī šo privilēģiju grozīt.⁸²

Trīs dienas vēlāk, 1621. gada 8. oktobrī, kaltuvē atsākās darbība.⁸³ Tika pārkalti Rīgas kases līdzekļi, kā arī birģeru uzkrājumi. Spriežot pēc monētu atradumiem, Rīgā pēc kapitulācijas kalti tikai šiliņi. Veco monētu pārkalšana periodiski turpinājās līdz 1622. gada 1. aprīlim.⁸⁴

Arī turpmākos gadus Zviedrija neatmeta centienus ierobežot Rīgas monētu kalšanas privilēģiju. Pirmais trieciens Rīgas naudas saimniecībai nāca ar 1624. gada 28. aprīlī un 1625. gada 9. jūnijā parakstītajiem karaļa noteikumiem, kas noteica Zviedrijas vara naudu kā standarta aprēķinu vienību, ar kuru tika veikti maksājumi, aprēķinātas algas un nodokļi.⁸⁵ Vēl pēc gada – 1626. gada 13. jūnijā Vidzemes gubernatoram tika pavēlēts apturēt 1621. gada 5. oktobra monētu kalšanas privilēģiju. Bija jāpārtrauc agrāko Rīgas monētu kalšana, turpmāk apgrozībā varēja atrasties tikai Zviedrijas maksāšanas līdzekļi. Visbeidzot pēc Rīgas pretestības, ko izraisīja sudraba un vara naudas neizdevīgais kurss un augstā inflācija, 1629. gadā vara monētas tika izņemtas no apgrozības.⁸⁶ Neskatoties uz aizliegumu kalt naudu, M. Vulfs II, acīmredzot saskaņā ar rātes piekrišanu, 1626. un 1627. gadā turpināja kalt Rīgas šiliņus. Tajā pašā laikā viņš bija iesaistīts finanšu operācijās ar vara naudu, kas tika ievesta Rīgā.⁸⁷

Nezinot, ka M. Vulfs II vienlaicīgi kalpoja diviem kungiem – Rīgas pilsētai un Zviedrijas karalim, viņa pozīciju šajā Rīgas monētu kaltovei smagajā laikā varētu uzskatīt kā pretrunīgu. 17. gadsimta 20. gados M. Vulfs II iesaistījās vietējo zviedru armijas garnizonu un pārvaldes finansēšanā.⁸⁸ Caur viņa rokām gāja Rīgai uzliktās kontribūcijas, dažādi ārkārtas maksājumi, kā arī izdevumi par armijas apgādāšanu ar proviantu. Kā Zviedrijas faktors jeb rentejas vadītājs (1630–1633)⁸⁹ Livonijā un Ingermanlandē M. Vulfs II bija valsts ekonomisko interešu oficiālais pārstāvis, valdošajai varai pietuvināta un uzticama amatpersona. Katru mēnesi viņš ievāca visus ienākošos ienākumus, ko ieskaitīja Rīgas rentejas kasēs, un sūtīja uz Zviedriju finanšu pār-

skatus.⁹⁰ Tāpat viņš bija atbildīgs par vietējā zviedru garnizona apgādi ar proviantu, sekoja graudu, zivju, gaļas cenām.⁹¹

Pirmos gadus pēc kapitulācijas Rīga kalpoja kā galvenais Zviedrijas militārais atbalsta punkts Livonijā un tās tālākajā ekspansijā Baltijas jūras reģionā. Izmantojot savu izveicību nau-
das lietās un plašos kontaktus, M. Vulfs II veica arī kara finan-
sista pienākumus.⁹² Kopā ar brāli Henrihu Vulfu II viņš gādāja
aizņēmumus starptautiskos un vietējos tirgos un iepirka provi-
antu.⁹³ Brāļu Vulfu izsniegtie līdzekļi 1625./26. gada ziemā ļāva
zviedru armijai īstenot militārās kampaņas Kurzemē, kā arī
1626. gada pavasarī militāro invāziju Prūsijā.⁹⁴

Kā jau ierasts Vulfiem, M. Vulfam II piederēja vairāki nekus-
tamie īpašumi. 1617. gadā Žečpospolitais karalis Sigismunds III
(*Sigismund III Vasa*, 1587–1633) viņam piešķīra muižu pie Ro-
pažiem (saukta *Atzelmoise*, *Askemoise*, *Podekaye*).⁹⁵ Savukārt
Zviedrijas karalis Gustavs II Ādolfs 1627. gada 30. jūnijā viņam
un viņa pēctečiem nodeva mantojumā Daugavas labajā krastā
esošo Mazjumpravas muižu (*Gut Jungfernhof*, *Blumenthal*, *Gutt
Blomdahl*). Muiža sākotnēji kalpoja kā cisterciešu, bet vēlākos
gados kā jezuītu klostera muiža. Ienākot zviedriem, jezuīti no
Livonijas tika padzīti un viņu īpašumi konfiscēti. Tādējādi
M. Vulfs II kļuva par pirmo laicīgo šīs muižas īpašnieku. Viņa
īpašumā esošās teritorijas – pļavas, lauksaimniecības zemes,
Bartela dzirnavas (*Barthels Mühle*), salas – pletās abpus Dauga-
vai.⁹⁶ Tomēr jau pēc dažiem mēnešiem, 4. oktobrī M. Vulfa II
muižu skāra liela nelaime, kad, poļu armijai iebrūkot Livonijā,
tā tika nodedzināta kopā ar dzirnavām.⁹⁷ 1636. gadā, dažus
gadus pēc M. Vulfa II aiziešanas viņšaulē, viņa mantinieki par
7000 dālderiem pārdeva muižu Rīgas pilsētai.⁹⁸ 1636. gada
27. augustā Zviedrijas karaliene Kristīna (*Kristina Vasa*, 1632–
1654) apstiprināja M. Vulfa II mantinieku un Rīgas rātes starpā
noslēgto darījumu, līdz ar ko muižas teritorija tika iekļauta pil-
sētas patrimoniālajā apgabalā.⁹⁹

Kaut arī M. Vulfs II nepiederēja pie Rīgas dižciltīgo, patriciešu kārtas pārstāvjiem, piešķirtās privilēģijas un iegūtās mantiskais stāvoklis viņam un viņa pēctečiem nodrošināja privilēģētu pilsoņu stāvokli. Laulībā ar turīgā Rīgas tirgotāja Gotharda Markvarda meitu Ursulu Markvardi (*Ursula Marquard*, 1595–?) piedzima seši bērni – viens dēls un piecas meitas. Dēls Henrihs mira 1653. gadā neprecējies. Vecākā meita Anna Vulfa (*Anna Wulff*) apprecējās ar Didrihu fon Rigemanu (*Dietrich v. Rigemann*, pēc nobilitēšanās – *Löwenstern*), zviedru armijas kapteini un kara komisāru Vestfālenē.¹⁰⁰ Katrīna Vulfa (*Catharina Wulff*, ?–1725) otrajā laulībā bija precējusies ar zviedru virsleitnantu un Peltsamā galveno inspektoru Henrihu Meijeru (*Heinrich v. Meijerfeld*, ?–ap 1687).¹⁰¹ Ursula Vulfa (*Ursula Wulff*) bija precējusies ar Rotgeru Meju (*Rötger Mey*), savukārt viņas māsa Hedviga (*Hedwig Wulff*) – ar kādu Rudekeni (*Rudecken*). Šķiet, ka visizdevīgāko partiju izdevās noslēgt Margarētai (*Margaretha Wulff*), kura 1652. gadā apprecējās ar bagāto un ietekmīgo Lielās ģildes eltermani un Rīgas birģermeisteru Hansu Dreilingu (*Hans Dreiling*, 1618–1700). Sakarā ar tuvo radniecību topošo laulāto starpā, Rīgas rāte piesprieda maksāt soda naudu 1000 valstsdālderus.¹⁰² Vēlākos gados Hanss Dreilings bija iesaistīts skandalozā monētu viltošanas gadījumā. Kopā ar citu Rīgas patriciešu dzimtas pārstāvi Laurentiju Cimmermanu (*Lorenz Zimmermann*, 1640–1685) 17. gadsimta 60. gados Bērzaunes mežos viņi ierīkoja nelegālu naudas kaltuvi, kurā izkaltie Lietuvas šiliņi tika izvesti uz Žečpospolitu. Monētu viltošana izvērtās starptautiska mēroga skandālā. Tikai pēc Žečpospolitas karaļa draudiem Rīga nolēma vainīgos sodīt, atceļot tos no amatiem un pagodinājumiem. 1670. gada 18. aprīlī sākotnējais tiesas lēmums tika grozīts un Hansam Dreilingam ar līdzdalībniekiem tika piespriests sods 1000 valstsdālderu apjomā, kas bija jāzīmaksā uz pusēm Rīgas Sv. Jēkaba baznīcai un Sv. Katrīnas baznīcai Stokholmā.¹⁰³

HENRIHS VULFS II (FON VULFENŠILDS)

Henrihs Vulfs II (?–1659) bija monētu meistara Henriha Vulfa I vidējais dēls. 1620. gadā viņš ieguva Rīgas pilsoņa tiesības.¹⁰⁴ Nav zināms H. Vulfa II izglītības ceļš. Domājams, ka pamatzināšanas viņš apguvis pie tēva monētu kaltuvē un zeļļa gaitās devies uz kādu no Zviedrijas pilsētām. Latvijas zeltkaļu historiogrāfijā viņš netiek minēts, taču zviedru literatūrā viņš dēvēts par zeltkali un juvelieri, kurš izpildījis Zviedrijas karaļu un galma pasūtījumus reģentes Marijas Eleonoras (*Maria Eleonora*, 1634–1636, 1638–1641, 1651–1653), karalienes Kristīnas un Kārļa X Gustava (*Karl X Gustav*, 1654–1660) valdīšanas laikā.¹⁰⁵ Zviedrijas Valsts arhīvā izdevies noskaidrot, ka 1636. gadā princesei Kristīnai izgatavoti daži pokāli, juvelierizstrādājumi un septiņi auskaru pāri.¹⁰⁶ Vairāki pokāli un kausi izgatavoti Pfalcas–Cvebrikenas–Klēburgas grāfam Johanam Kazimiram (*Johann Kasimir*, 1589–1652).¹⁰⁷

Jau ilgi pirms iecelšanas par monētu meistaru H. Vulfs II bija apliecinājis sevi finanšu jomā. Kopā ar brāli M. Vulfu II viņš iesaistījās valsts mēroga finanšu darījumos.¹⁰⁸ Taču pēc vecākā brāļa nāves 1633. gada 1. martā Vulfu nozīme valsts finanšu aparātā mazinājās. 1633. gada 27. augustā Rīgas pilsētas rāte H. Vulfu II iecēla par jauno monētu meistaru uz trīs gadu termiņu.¹⁰⁹ H. Vulfa II amata pienākumi un pilsētas dotās tiesības bija pārņemtas jau no agrākā, 1615. gada 21. jūlija, M. Vulfa II iecelšanas līguma (sk. iepriekš). Tāpat tika saglabāts monētu meistara atalgojums – pusgrasis no katras pārkaltās sudraba mārkas.¹¹⁰ Spriežot pēc monētu grāmatas ierakstiem, H. Vulfs II sāka kalt monētas 1633. gada 15. septembrī.¹¹¹ Monētu grāmata ir unikāls avots, jo tas dokumentē monētu kalšanu visā H. Vulfa II darbības laikā. Pagaidām ir veikta tikai avota kvantitatīvās informācijas izpēte, un tā skaidri rāda, ka šajā laikā kaltuves darbībā nav bijušas dziļas krīzes un ilgstoši pārtraukumi.¹¹² H. Vulfa II laikā monētu kalšana bija kļuvusi

par plaukstošu pilsētas ekonomikas nozari, kurā bija nodarbināti aptuveni 40 dažādu nozaru speciālisti un tehniskais personāls.¹¹³ H. Vulfa II darbības gados Rīgas kaltuvē tika izkalti 308 000 000 šiliņu (pārkaltas aptuveni 184 tonnas sudraba), kas pilsētas kasē ienesa 210 000 valstsdālderu peļņu jeb katru gadu vidēji 8000 valstsdālderus.¹¹⁴ Pieskaitot vēl vairāk nekā 60 darbiniekus no otrās, Zviedrija kroņa kaltuves (1644–1665),¹¹⁵ 17. gadsimta 30.–60. gados monētu kalšanā Rīgā bija nodarbināti aptuveni 100 cilvēki un tika izkalts pāri par 700 000 000 šiliņu.¹¹⁶

Zviedrijas Valsts arhīvā glabājas Henriha Vulfa II korespondence, kas liecina, ka, neskatoties uz tiešajiem pienākumiem Rīgas monētu kaltuvē, viņš bieži uzturējās Zviedrijā, kārtojot Zviedrijas valstsvīru finanšu darījumus. No plašā korespondentu loka var minēt tikai dažus ievērojamākos vārdus. H. Vulfs II pastāvīgi kontaktējās ar jau minēto pfalcgrāfu Johanu Kazimiru, karaļa Gustava II Ādofa māsas vīru un uzticamības personu. Lielākā daļa Vulfa vēstuļu saistīta ar viņa nesekmīgajiem centieniem saņemt no pfalcgrāfa parāda atmaksu 1242 dālderu apjomā. Vēstulēs skarti arī jautājumi par vara sagādi Holandei, dažādi politiskie un ikdienas notikumi.¹¹⁷ H. Vulfs II mūža garumā saglabāja draudzīgas attiecības ar Zviedrijas kancleru un Prūsijas ģenerālgubernatoru Akselu Uksenšernu (*Axel Oxenstierna*, 1583–1654) un kārtoja viņa finanšu darījumus.¹¹⁸ Ciešā draudzība tika atalgota Vulfa dzīves nogalē, kad pēc viņa lūguma kanclers aizlika karalienei Kristīnai vārdu par Vulfa vēlmi nobilitēties.¹¹⁹ 1646. gada 17. oktobrī H. Vulfs II tika uzņemts Stokholmas bruņniecībā ar dzimtas uzvārdu *Wolffenskiöld* (vācu val. *Wulffenschildt*).¹²⁰

1630. gadā H. Vulfs II no Zigmunda Bekera (*Sigmund Becker*) iegādājās Reolas muižu (*Gross-Rewold*, Igaunijā). 1632. gadā muiža tika pārdota tiesnesim Johanam fon Ulriham (*Johann von Ulrich*).¹²¹ Kādu laiku H. Vulfs irēja brālim Martinam Vulfam II piederošās Bartela dzirnavas Mazjumpravas muižas teritorijā.¹²²

Zviedrijas karalis Gustavs II Ādolfs 1631. gadā viņam piešķīra Lielvārdes pilsnovadu ar visām muižām (*Gut Lennewarden, Ringmoise un Askemoise*).¹²³ Lielvārdes baznīcā pa kreisi no altāra esot karājies viņa portrets ar uzrakstu *Heinrich von Wolfenschild, primus acquirens hujus feudi Lennewad: anno 1631. die 21. mensis Junii* (Henrihs Vulfenšilds, pirmais Lielvārdes lēņa (zemju) īpašnieks, 1631. gada jūnija mēneša 21. dienā).¹²⁴

H. Vulfs II bija precējies ar Apoloniju Rigemani (*Apollonia Rigemann*, 1597–1656) no plašās un ietekmīgās Rīgas patriciešu Rigemanu dzimtas. Laulībā piedzima četri bērni – divas meitas un divi dēli, taču neviens no dēliem, nedz arī radiniekiem ne-turpināja senču arodu monētu kaltuvē. Par jauno Rīgas monētu meistaru 1660. gadā kļuva maz zināmais kaltuves grāmatvedis Josts Haltermans (*Jost Haltermann*, ?–1663). Līdz ar to noslēdzās garākās Livonijas monētu meistaru dinastijas vēsture.

SECINĀJUMI

Rīgas monētu meistaru Vulfu dzimtas izpēte ļauj paplašināt mūsu izpratni par Rīgas monētu kaltuves vēsturi un iepazīt Vulfus no dažādiem skatpunktiem. Par spīti nemitīgām virsvaru maiņām Rīgā un dažādiem pārbaudījumiem (sudraba inflācijai, kariem, mērim), Vulfi trīs paaudzes kala Rīgas naudu. Rīgas monētu meistara amats faktiski bija kļuvis par Vulfu dzimtas mantojamu amatu. Vēl vairāk to ļāva nostiprināt fakts, ka Vulfi bija saradojušies ar pēdējiem Rīgas monētu meistariem Ram-mēm. Atkārtotai līgumu slēgšanai, kā arī piederībai pie zeltkaļu cunftes drīzāk bija tikai formāla nozīme. Topošie monētu meistari apguva amata prasmes un zināšanas turpat kaltuvē un dažkārt tika uzņemti Rīgas zeltkaļu cunftē un, iespējams, arī citviet, ārpus Livonijas robežām. Piemēram, Latvijas zeltkaļu vēsturē līdz šim nezināmais Henrihs Vulfs II Zviedrijā pazīstams kā karaļu galma juvelieris un zeltkalis.

Pateicoties tam, ka Rīgas monētu meistari atradās pilsētas dienestā, meistari bija pasargāti no plašajām pārmaiņām, ko Rīgā ienesa politisko varu maiņa. Kā kaltuves vadītāji viņi sedza visus ar monētu kalšanu un kaltuves uzturēšanu saistītos izdevumus un reizē centās strādāt ar peļņu. Monētu meistara amats, no vienas puses, bija saistīts ar spēju uzņemt lielu risku un atbildību par izkalto monētu kvalitāti un, no otras puses, ar spēju sabalansēt neskaitāmās finansiālās saistības. Pieaugusī kaltuves saimniecība, kurai piederēja vairākas ēkas un vismaz 40 padotie darbinieki, nozīmēja to, ka no praktiskas ievirzes darba veicēja meistara amats arvien vairāk pārvērtās menedžera tipa amatā.

Vulfu darbības laikā Rīga piedzīvoja strauju ekspansiju tirdzniecībā, kas radīja labvēlīgu augsni kaltuves izaugsmei un monētu meistaru personīgai labklājībai. Vulfu biogrāfijas liecina, ka viņu turība palielinājās ar katru paaudzi. Dzimtas piederīgie tradicionāli bija aktīvi nekustamā īpašumu tirgū, kas bija drošākā investīcija nākotnē. Tāpat Vulfi apliecināja savas finansistu dotības. Lielākos panākumus šajā jomā guva Martins Vulfs II, kurš paralēli pienākumiem monētu kaltuvē bija Zviedrijas karaļa Gustava II Ādolfa faktors Livonijā un Ingermanlandē (1630–1633), armijas un zviedru pārvaldes apgādātājs ar proviantu un finanšu līdzekļiem. Viņa pēdās līdz iecelšanai monētu meistara amatā gāja arī jaunākais brālis Henrihs Vulfs II. Vēlākos gados Henrihs Vulfs II saglabāja tuvas attiecības ar ietekmīgākajiem Zviedrijas valstsvīriem un regulāri uzturējās Zviedrijā, kārtojot finanšu darījumus. Tādējādi brāļu Vulfu laikā dzimta kalpoja diviem kungiem – Rīgas pilsētai un Zviedrijas karalim. Nav zināms, kā tas atsaucās uz Vulfu darbību monētu kaltuvē, taču kalpošana karalim viņus iecēla lielo zemes īpašnieku un Zviedrijas dižciltīgo kārtā. Visu to ņemot vērā, Vulfus varam pieskaitīt pie ietekmīgākajām Rīgas 16.–17. gadsimta dzimtām.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Ivar Leimus (2015). Die Münzbeziehungen zwischen Livland und seinen Nachbarn im 16. Jahrhundert. In: Norbert Angermann, Karsten Brügge-mann, Inna Poltsam-Jürjo (Hrsg.). *Die baltischen Länder un Europa in der Frühen Neuzeit*. Köln: Böhlau Verlag, S. 196–197.
- ² Johann Gottfried Arndt (1753). *Lieflaendische Chronik [...] Theil II*. Halle, S. 314–337.
- ³ Johann Christoph Brotze. *Sammlung verschiedener Liefländischer Monu-mente, Prospecte, Wapen, etc.* Vol. I–X. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/2354> (skatīts 27.09.2018.).
- ⁴ August Buchholtz (1854). Verzeichniss der rigaschen Münzwardeine und Münzmeister von 1517 bis 1705. *Mitteilungen aus dem Gebiete der Ge-schichte Liv-, Ehst- und Kurland's*. Bd. 7. Rīga: Nicolai Kymmels Buch-handlung, 1854, S. 457–461.
- ⁵ Ivar Leimus, Mauri Kiudsoo, Gunnar Haljak (2018). *Sestertsist sendini. 2000 aastat raha Eestis*. Tallinn: Äripäev; Mārtiņš Vāveris (2016). Coin and silver deposit of the Rembate Manor: schillings, ferdings and double-schillings of the Free City of Riga. In: Ivar Leimus (ed.). *Between Klaipeda and Turku: Decennary volume of the Association of Baltic Numismatists*. Tallinn, pp. 94–120; Viktors Dāboliņš (2015). The curious case of mint master of Riga city J. Haltermann (1660–1663). In: Georges Depeyrot, Michael Märcher (eds.). *Documents and Studies on 19th c. Monetary History. Mints, Technology and Coin Production. Proceedings of the Round Table of the “Silver Monetary De-preciation and International Relations” Program. Collection Moneta, 191*. Wetteren, pp. 39–47; Leimus. Die Münzbeziehungen, S. 189–204.
- ⁶ Wilhelm Stieda (B.g.). *Aus dem Leben des rigaer Goldschmiedamtes*.
- ⁷ Valda Vilite (sast.) (1991). *Sudrabs Latvijas lietišķajā mākslā 5.–20. gad-simtā*. I daļa. Rīga: Avots; Valda Vilite, Dainis Bruģis (sast.) (1993). *Latvijas sudrabkaļi. Darbi un meistaru zīmes*. II daļa. Rīga: Avots.
- ⁸ Ragnar Liljedahl (1933). *Svensk förvaltning i Livland 1617–1634*. Uppsala: Almqvist och Wiksell.
- ⁹ LVVA, 673. fonds (Rīgas maģistrāta ārējais arhīvs).
- ¹⁰ LVVA, 8. fonds (Rīgas maģistrāta iekšējais arhīvs).
- ¹¹ H. Vulfa vēstules Reimsas pfalcgrāfam, Bavārijas, Klēves un Bergas herco-gam Johanam Kazimiram (1589–1652) (1635.–1637., 1648. g.) [vācu val.]. SRA E 71; Zviedrijas kancleram Akselam Uksensērnā (1583–1654) adre-sētās H. Vulfa vēstules (1627., 1643., 1646. g.) [vācu val.]. SRA E 751; E 926; Zviedrijas feldmaršalam Karlam Gustavam Vrangelam (1613–1676) adresētās H. Vulfa vēstules (1655. g.) [vācu val.]. SRA E 8516.
- ¹² Martina Vulfa I, viņa dēla un mazdēlu vārdi un uzvārdi avotos atveidoti dažādi. LVVA materiālos tie atveidoti pēc vācu valodas parauga, savukārt SRA – pēc zviedru valodas parauga. Tā pati situācija novērojama literatūrā.

- Lai vienkāršotu orientēšanos tekstā, autors visus Vulfus sauc pēc vienota parauga, liekot tiem klāt kārtas numuru.
- ¹³ Leimus. Die Münzbeziehungen, S. 196.
- ¹⁴ Turpat, 189.–204. lpp.
- ¹⁵ Livonijas ordeņmestra Heinriha fon Gālena vēstule Rīgas rātei [lejasvācu val.], 13.05.1557. *LVVA*, 673–2(K-4)–83, 1. lp.
- ¹⁶ Turpat.
- ¹⁷ 1560. gadā cara Ivana Bargā armija sagūstīja Vilhelmu fon Firstenbergu un aizveda uz Maskavu, kur viņš nomira 1564. gadā.
- ¹⁸ Livonijas ordeņmestra Vilhelma Firstenberga vēstule par Martina Vulfa iecelšanu Rīgas monētu kaltuves uzrauga amatā [lejasvācu val.], Cēsis, 08.08.1559. *LVVA*, 673–2(K-6)–53, 1. lp.
- ¹⁹ Turpat.
- ²⁰ Livonijas ordeņmestra Gotharda Ketlera vēstule par M. Vulfa iecelšanu Rīgas monētu kaltuves uzrauga amatā [lejasvācu val.], Daugavgrīva, 04.07.1560. *LVVA*, 673–2(K-6)–78, 1. lp.
- ²¹ Entwurf einer livländischen Münzordnung. (1560? Nach August?). In: C. Shirren (Hrsg.) (1865). *Quellen zur Geschichte des Untergangs livländischer Selbstständigkeit*. Bd. V, Nr. 733. Reval: Verlag von Franz Kluge, S. 304–310.
- ²² 1561. gada 28. novembrī Viļņā Gothards Ketlers parakstīja Livonijas ordeņa likvidācijas paktu (Viļņas ūniju).
- ²³ Karina Kulbach-Fricke (b.g.). *Rīga. Seine Bevölkerung vom 14. bis 19. Jahrhundert*. 3. erweiterte Auflage, 2011 (nepublicēts), S. 3932.
- ²⁴ Turpat.
- ²⁵ Rīgas arhibīskapa Vilhelma vēstule par M. Vulfa iecelšanu Rīgas monētu kaltuves uzrauga amatā [lejasvācu val.], Rīga, 28.07.1561. *LVVA*, 673–2(K-6)–122, 1. lp.
- ²⁶ Turpat, 1. lp. o.p.
- ²⁷ Kļūda aprēķinā. Kopējai summai jābūt 1360, nevis 1366 mārkas. Monētu kunga H. fon Ulenbroka aprēķini [lejasvācu val.], Rīga, 1565. *LVVA*, 673–1–1285, 1.–3. lp.
- ²⁸ Rīgas monētu kaltuves uzrauga M. Vulfa vēstule Rīgas birģermeistaram [lejasvācu val.], Rīga, 1571 [augusts]. *LVVA*, 673–1–1280, 15.–16. lp. o.p.
- ²⁹ Nav zināms Kristofera Rammes nāves datums. 1572. gada 27. septembra vēstulē rātei Kristofera Rammes atraitne Barbara Krēgere sūdzējās, ka saskaņā ar rātes lēmumu bijusi spiesta kaltuvi ar visiem instrumentiem nodot M. Vulfam I. Taču viņa joprojām nebija saņēmusi no M. Vulfa samaksu par viņas vīra iegādātajiem priekšmetiem un ieguldījumiem monētu kalšanā. Barbaras Krēgeres vēstule rātei [lejasvācu val.], Rīga, 27.09.1572. *LVVA*, 673–1–1280, 22.–23. lp.
- ³⁰ M. Vulfa vēstule Rīgas rātei [lejasvācu val.], Rīga, 1571 [augusts]. *LVVA*, 673–1–1280, 18. lp.

- ³¹ Iespējams, ka M. Vulfs šeit ierēķina gadus, kas pavadīti zeļļa kārtā. Citādāk uzrauga amatā pavadīti 15 gadi (1557–1571).
- ³² M. Vulfa vēstule Rīgas rātei [lejasvācu val.], Rīga, 1571 [augusts]. *LVVA*, 673–1–1280, 18. lp.
- ³³ Rīgas rātes dokuments par M. Vulfa iecelšanu Rīgas monētu meistara amatā [lejasvācu val.], Rīga, 30.11.1571. *LVVA*, 673–1–1280, 1. lp.
- ³⁴ Leimus. Die Münzbeziehungen, S. 189–204.
- ³⁵ M. Vulfa vēstule Rīgas rātei [lejasvācu val.], Rīga, 21.11.1571. *LVVA*, 673–1–1280, 20.–21. lp.
- ³⁶ Jaunā monētu kaltuve tika uzcelta 1574./75. gadā. Ivar Leimus (1994). Livonian Mintmasters of the Sixteenth Century. *Nordisk Numismatisk Årsskrift*, 1989–90. Stockholm, p. 114.
- ³⁷ Sk. 33. atsauci.
- ³⁸ Turpat.
- ³⁹ Rīgas nekustamo īpašumu reģistra grāmata (*Renthebock*) no 1550. līdz 1584. gadam [lejasvācu val.]. *LVVA*, 8–1–17, 58. lp.
- ⁴⁰ Nav skaidrs, ko nozīmē šis vietas nosaukums. Kulbach-Fricke. *Riga. Seine Bevölkerung*, S. 5655.
- ⁴¹ Turpat; Rīgas nekustamo īpašumu reģistra grāmata (*Renthebock*) no 1550. līdz 1584. gadam [lejasvācu val.]. *LVVA*, 8–1–17, 112.–113. lp.
- ⁴² Jirgena Pādela un Kaspara Pādela dienasgrāmatas. Jürgen Padel's und Caspar Padel's Tagebücher. In: *Mittheilungen aus der livländischen Geschichte*. Bd. 13. Riga, 1886, S. 394.
- ⁴³ Kulbach-Fricke. *Riga. Seine Bevölkerung*, S. 5655. Domājams, ka pēc pirmās sievas Annas Eleonoras Elmenhorstas nāves M. Vulfs apprecējās ar Margarētu Elmenhorstu.
- ⁴⁴ Spriežot pēc uzvārdiem, Anna Eleonora un Margarēta bija radnieces, iespējams, māsas.
- ⁴⁵ Monētu kaltuves uzrauga Lamberta Goldensteda *Schlagschatz* aprēķini [vācu val.], Rīga, 04.02.1609. *LVVA*, 673–1–1286, 21. lp.
- ⁴⁶ Rīgas iedzīvotāju sūdzība Rīgas rātei [vācu val.], Rīga, 13.01.1609. *LVVA*, 673–1–1283, 77. lp.
- ⁴⁷ Monētu meistara H. Vulfa vēstule Rīgas rātei [vācu val.], Rīga, 13.01.1609. *LVVA*, 673–1–1283, 79. lp.
- ⁴⁸ Turpat.
- ⁴⁹ Monētu kaltuves uzrauga Lamberta Goldensteda *Schlagschatz* aprēķini [lejasvācu val.], Rīga, 04.02.1609. *LVVA*, 673–1–1283, 23. lp.
- ⁵⁰ “*in vorscheiner Pest Zeitt mirh alle meine gesellen vnd müntz Jungen abgestorben*” – H. Vulfa vēstule Rīgas rātei [lejasvācu val.], Rīga, 30.01.1605. *LVVA*, 673–1–1283, 57. lp.
- ⁵¹ “*ist ohne das daheru nicht zu schlissen, das meine schilling vnd dreyer, weiln etzliche nicht rundt, nicht gutte schillinge sein solten*” – Turpat; sk.: Ulrich

- Freiherr von Schlippenbach (1818). *Briefe aus der Dorpat un Riga*. 2. Theil. Hamburg: Perthes und Besser, S. 120.
- ⁵² Pārējie bija veltīti Rīgas rātskungiem Otto Kannem un Kasparam Dreilingam. Sk.: Arend Buchholtz (1890). *Geschichte der Buchdruckerkunst in Riga, 1588–1888: Festschrift der Buchdrucker Rigas zur Erinnerung an die vor 300 Jahren erfolgte Einführung der Buchdruckerkunst in Riga*. Rīga: Müllerche Buchdruckerei, S. 38–39.
- ⁵³ Turpat.
- ⁵⁴ Turpat.
- ⁵⁵ Līdzekļi nāca no pilsētai pienākošās *Schlagschatz* nodevas.
- ⁵⁶ Rīgas birģermeistara Franca Nienstedes rēķini. Monētu kaltuves aprēķini un citi pieprasījumi 1607–1610 [vācu val.], Rīga, 1607–1610. *LVVA*, 673–1–1285, 14. lp. o.p.
- ⁵⁷ Turpat, 15. lp.
- ⁵⁸ Rīgas nekustamo īpašumu reģistra grāmata (*Rentebuch*) no 1585. līdz 1680. gadam [lejasvācu val.]. *LVVA*, 8–1–18, 37. lp. o.p.
- ⁵⁹ Turpat, 62. lp. o.p.–63. lp.
- ⁶⁰ Jaunā Rīgas zemes grāmata 1599–1617 [vācu val.]. *LVVA*, 8–1–20, 129. lp. o.p. Muiža atradies starp Bartolda Frīdriha (*Bartold Friederichs*) un Henriha Kleisena (*Henrich Kleissen*) muižām.
- ⁶¹ Kulbach-Fricke. *Riga. Seine Bevölkerung*, S. 5656.
- ⁶² Leimus, Kiudsoo, Haljak. *Sestertsist sendini. 2000 aastat raha Eestis*, pp. 155–156. Diskutējot par šo jautājumu ar Ivaru Leimusu, nonācām pie secinājuma, ka Martins Vulfs II varēja sākt kalt monētas pirms oficiālās iecelšanas monētu meistara amatā, tātad jau 1609. gadā. Šāda paauđu nomainīšanas vai darba dalīšanas kārtība, iespējams, tika pārmanota no tēva un dēla Tomasa un Kristofera Rammēm (Viktora Dāboliņa un Ivara Leimusa sarakste, 22.08.2017.).
- ⁶³ Kristīne Ducmane, Ēvalds Vēciņš (1995). *Nauda Latvijā*. Rīga: Latvijas Banka, 74. lpp.; Tatjana Berga (2016). Monētu kaltuvju darbība Latvijas teritorijā (13.–18. gs., 20. gs). *Arheoloģija un etnogrāfija*, XXIX, 116.–137. lpp., šeit 123. lpp.
- ⁶⁴ H. Vulfa ziņojums Rīgas rātei [lejasvācu val.], Rīga, 15.07.1614. *LVVA*, 673–1–1283, 99.–100. lp.
- ⁶⁵ Kulbach-Fricke. *Riga. Seine Bevölkerung*, S. 5656.
- ⁶⁶ Rīgas pilsoņu saraksts 1603–1800 [vācu val.]. *LVVA*, 1382–2–243a.
- ⁶⁷ Vilīte, Bruģis. *Latvijas sudrabkaļi*, 32. lpp.; Rīgas Mazās ģildes zeltkaļu amats. Mācības beigušo reģistrācijas grāmata 1572–1743 [lejasvācu val.]. *LVVA*, 224–1–2664, 32. lp. o.p.
- ⁶⁸ Vilīte, Bruģis. *Latvijas sudrabkaļi*, 32. lpp.
- ⁶⁹ 1628. gadā Martins Vulfs izgatavoja Rīgas rātes tiesas zālei divus ģerboņus. Sk.: Anton Buchholtz (1892). *Zur Geschichte des Rigaschen Rathauses*.

- Mittheilungen aus der livländischen Geschichte*, Bd. 15. Rīga: W. F. Häcker, S. 160–215, hier S. 205.
- ⁷⁰ Rīgas rātes vēstule par M. Vulfa iecelšanu Rīgas monētu kaltnes meistara amatā. [vācu val.], Rīga, 21.07.1615. *LVVA*, 673–1–1280, 3. lp.
- ⁷¹ Turpat, 3. lp. o.p.
- ⁷² Līgums par M. Vulfa iecelšanu Rīgas monētu kaltnes meistara amatā [vācu val.], Rīga, 01.04.1621. *LVVA*, 673–1–1278, fol. 15. lp.
- ⁷³ Turpat, fol. 15. lp. o.p.
- ⁷⁴ 1620. gadā tika pazemināta monētu prove. Sk.: Rasma Ceplīte (1968). *Numismātika*. Rīga: Zinātne, 128. lpp.
- ⁷⁵ Rīgas monētu grāmata 1615–1621 [vācu val.]. *LVVA*, 673–1–1287, 145. lp.
- ⁷⁶ Turpat, 146. lp.
- ⁷⁷ Zviedru karaspēka aplenkums sākās 1621. gada 4. augustā.
- ⁷⁸ Saskaņā ar Bodekera hroniku karalis mitinājās Mihaela Šulcena (*Michel Schultzen*) mājā Mārstaļu ielā. Sk.: J. G. L. Napiersky (bearb.) (1890). *Bodeckers Chronik livlandischer und Rigascher Ereignisse 1593–1638*. Rīga: N. Kymmels Buchhandlung, S. 84; Sarunu dalībnieka M. Vulfa liecība par sarunām ar Gustavu II Ādolfu [vācu val.], Rīga, 15.08.1628. *LVVA*, 673–1–1285, 41. lp.
- ⁷⁹ August Wilhelm Stiernstedt (1878). *Om Myntortter, Myntmästare och Myntordningar*. Numismatiska Meddelanden, 5. Stockholm: P. A. Norstedt & Söner, S. 1–71, šeit 30. lpp.
- ⁸⁰ [Monētu kaltnes] piezīmes par izdevumiem karalim Gustavam II Ādolfam 1621. gadā [vācu val.]. *LVVA*, 673–1–1279, 70. lp.
- ⁸¹ “*Ich will sie aber Inn meinen Konigreich nicht habenn*” – citēts pēc sarunu dalībnieka M. Vulfa II liecības [vācu val.], Rīga, 15.08.1628. *LVVA*, 673–1–1285, 41. lp.
- ⁸² Zviedru ekonomists Liljedāls maldīgi uzskatīja, ka naudas kalšana Rīgā atsākās 1622. gada decembrī. Liljedahl. *Svensk förvaltning i Livland 1617–1634*, S. 108; Aleksandrs Platbārzdīs (1968). *Die königlich schwedische Münze in Livland: Das Münzwesen 1621–1710*. Stockholm: Almqvist & Wiksell, S. 17–19. Plašāk par 1621. gada 5. oktobra monētu privilēģiju iespējams uzzināt topošajā autora rakstā “Rīga mint in 1621”.
- ⁸³ Rīgas monētu grāmata 1615–1621 [vācu val.]. *LVVA*, 673–1–1287, 146. lp. o.p.
- ⁸⁴ Turpat, 147. lp. o.p.
- ⁸⁵ Platbārzdīs. *Die königlich schwedische Münze in Livland*, S. 23–25.
- ⁸⁶ Turpat, 32. lpp.
- ⁸⁷ Liljedahl. *Svensk förvaltning i Livland 1617–1634*, S. 117.
- ⁸⁸ Turpat, 116. lpp.
- ⁸⁹ Šernstedts kļūmīgi uzskata, ka M. Vulfs bija Livonijas faktors no 1621. līdz 1623. gadam (*Factor oder Rentmeister*) un ka šajā laikā viņš nekala monētas. Stiernstedt. *Om Myntortter, Myntmästare och Myntordningar*, S. 30–31.

- Sk.: Liljedahl. *Svensk förvaltning i Livland 1617–1634*, S. 421, 492, 504, 508–509.
- ⁹⁰ Sk.: 1631. g. Rīgas avīzes (Aviser från Riga 1631) [zvedru val.]. SRA, SE-RA 55411-34.
- ⁹¹ Liljedahl. *Svensk förvaltning i Livland 1617–1634*, S. 508.
- ⁹² Turpat, 108.–110. lpp.
- ⁹³ Turpat, 139.–140. lpp.
- ⁹⁴ Turpat, 116.–117. lpp.
- ⁹⁵ Buchholtz. Verzeichniss der rigaschen Münzwardeine und Münzmeister, S. 458.
- ⁹⁶ Zviedrijas karaļa Gustava II Ādolfa dāvinājuma vēstule, ar kuru viņš piešķir M. Vulfam Mazo Jumpravmuižu [zvedru val.], pie Dišovas, 30.06.1627. LVVA, 8–2(b)–53, 3. lp.; Kontrakts par M. Vulfa mantiniekiem piederošās Mazās Jumpravmuižas pārdošanu Rīgai [vācu val.], Rīga, 27.01.1636. LVVA, 8–2(b)–54, 2. lp.
- ⁹⁷ *Bodecker's Chronik Livländischer und Rigascher Ereignisse 1593–1638*, S. 107.
- ⁹⁸ Kontrakts par M. Vulfa mantiniekiem piederošās Mazās Jumpravmuižas pārdošanu Rīgai [vācu val.], Rīga, 27.01.1636. LVVA, 8–2(b)–54, 2. lp.
- ⁹⁹ Zviedrijas karalienes Kristīnas vēstule, ar kuru viņa apstiprina M. Vulfa pēctečiem piederošās Mazās Jumpravmuižas pārdošanu Rīgai [zvedru un vācu val.], Stokholma, 27.08.1636. LVVA, 8–2(b)–55, 2. un 4. lp.
- ¹⁰⁰ Brotze. *Sammlung verschiedener Liefländischer Monumente*, Vol. III, S. 237.
- ¹⁰¹ Autors pateicas par sniegtajām ziņām Hugo fon Meijenfildam (*Hugo von Meijenfildt*) no Nīderlandes.
- ¹⁰² Platbārzdīs. *Die königlich schwedische Münze in Livland*, S. 344–345.
- ¹⁰³ Turpat, 336.–359. lpp.
- ¹⁰⁴ Rīgas pilsoņu saraksts 1603–1800 [vācu val.]. LVVA, 1382–2–243a.
- ¹⁰⁵ Erik Andren et al. (1963). *Svenskt Silversmide 1520–1850. Guld och silverstamplar*. Stockholm: Nordiska Museets Förlag, 1963, 57. lpp.
- ¹⁰⁶ H. Vulfa vēstule Reimsas pfalcgrāfam, Bavārijas, Klēves un Bergas hercogam Johanam Kazimiram (1589–1652) [vācu val.], Stokholma, 19.01.1636. SRA E 71.
- ¹⁰⁷ Turpat.
- ¹⁰⁸ Liljedahl. *Svensk förvaltning i Livland 1617–1634*, S. 418.
- ¹⁰⁹ Berenta Dolmana piezīme par H. Vulfa iecelšanu monētu meistara amatā [vācu val.], Rīga, 17. gs. 30. gadi. LVVA, 673–1–1279, 87. lp.
- ¹¹⁰ Rīgas rātes lēmums par H. Vulfa iecelšanu monētu meistara amatā [vācu val.], Rīga, 1633. LVVA, 673–1–1280, 9., 11., 12. lp.
- ¹¹¹ Monētu grāmata 1633–1659 [vācu val.], Rīga. LVVA, 673–1–1289, 3. lp.
- ¹¹² Dāboliņš. The curious case of mint master of Riga city J. Haltermann (1660–1663), pp. 39–47.
- ¹¹³ Turpat, 41. lpp.

- ¹¹⁴ Papildus ienākumus pilsētas kasē ienesa trīspelheru kalšana, kas gan tika kalti mazākās tirāžās nekā šiliņi. No dālderiem un dukātiem tradicionāli netika iekasēts *Schlagschatz*, jo šīm monētām bija augsta prove un tās tika kaltas mazā tirāžā.
- ¹¹⁵ Platbārzdīs. *Die königlich schwedische Münze in Livland*, S. 399.
- ¹¹⁶ Saskaņā ar Platbārža aprēķiniem abās Rīgas monētu kaltuvēs 1644.–1664. gadā izkalti 1 200 000 000 šiliņu, kas gan balstīts pieņēmumā, ka Rīgas monētu kaltuvē tika izkalti 800 000 0000 šiliņu. Platbārzdīs. *Die königlich schwedische Münze in Livland*, S. 219.
- ¹¹⁷ H. Vulfa vēstules Reimsas pfalcgrāfam, Bavārijas, Klēves un Bergas hercogam Johanam Kazimiram (1589–1652) [vācu val.] laika posmā no 1635. līdz 1648. gadam. SRA E 71.
- ¹¹⁸ Zviedrijas kancleram Akselam Uksenšernam (1583–1654) adresētās H. Vulfa vēstules (1627., 1643., 1646. g.) [vācu val.], Rīga. SRA E 751.
- ¹¹⁹ H. Vulfa vēstule Zviedrijas kancleram Akselam Uksenšernam [vācu val.], Rīga, 22.09.1646. SRA E 751.
- ¹²⁰ Adelsverleihungen Schweden I. *Rig. Stadtblätter*, Nr. 5, 02.02.1884., S. 42–44.
- ¹²¹ Ülenurme Parish, Tartu County. Pieejams: http://www.uhti.ee/eng/?page_id=10 (skatīts 30.09.2018.).
- ¹²² Rīgas rātes protokoli 1661–1662 [vācu val.]. *LVVA*, 749–6–8, 78.–79., 99.–101. lp. Bartela dzirnavas bija minētas Mazās Jumpravmuižas dāvinājumā Martinam II Vulfam. Sk. 96. atsauci.
- ¹²³ Buchholtz. Verzeichniss der rigaschen Münzwardeine und Münzmeister, S. 458.
- ¹²⁴ Turpat.

THE WULFFS, MINT MASTERS OF RIGA (1557–1659)

Viktors Dāboliņš

Mg. art., research assistant, Institute of Latvian History, University of Latvia.
Doctoral student, University of Tartu.

Subject of doctoral thesis: the history of shilling minting in Riga, 1581–1659.

The article brings together various publications and written evidences relating to the Wulff family of Riga mint masters. Previously, the biographies of the mint masters from the Wulff family have been considered in relation to their main occupations – in the context of the corporation of goldsmiths and the history of coin minting in Riga, focusing on the items they produced. At

the centre of this article, on the other hand, are the masters themselves, looking at various aspects of their work and personal lives. Based on evidence from archives in Latvia and Sweden, several hitherto little-known spheres of the Wulffs' activities are illuminated: their activities in Riga's real estate market, their cooperation with Riga's first printer, Nicolaus Mollin, and their relationships with Riga town councillors and the kings of Sweden. The history of the Wulff family exemplifies the way a new, prosperous Riga family could emerge in Riga in the 16th and 17th centuries, enjoying a privileged position and close connections with Riga's overlords, and an influence stretching beyond their own profession.

Keywords: Riga mint masters, Riga goldsmiths, Wulff family.

Summary

This article, for the first time, brings together biographical evidence concerning all members of the Wulff family serving as Riga mint masters. Coins were minted in the town of Riga by three generations of the Wulff family: Martin Wulff I, Henrich Wulff I, Martin Wulff II and Henrich Wulff II (Wulffenschild). Based on evidence gathered from literature and from archives in Latvia and Sweden, the following periodisation of the Wulffs' activities is offered:

Martin Wulff I – 1557–1571 (warden), 1571–1588 (mint master)

Henrich Wulff I – 1588?–1614/1615 (mint master)

Martin Wulff II – 1615–1633 (mint master)

Henrich Wulff II – 1633–1659 (mint master)

Examination of their biographies has revealed new aspects of the activity of these mint masters, along with their networks of relationships with the goldsmiths' corporation, Riga town council, the kings of Sweden, and the Riga printing works. All of the Wulffs, except for the first mint master, Martin Wulff I, inherited the position of a mint master through their kinship ties. The position of mint master had essentially become a heritable position of the Wulff family, without any connection to the goldsmiths' corporation. The future Wulff mint masters mastered the essentials of their profession in the mint itself.

This study reveals that Martin Wulff I and his grandson Martin Wulff II were not the only ones who were active in the goldsmith craft. Documents from Sweden show that in parallel with his work at the mint, Henrich Wulff II served for about 40 years as jeweller and goldsmith to the kings of Sweden.

Various sources reveal the Wulffs as successful businessmen and experts in their profession. The Wulffs held a lease on the coin mint. Along

with the expenses of coin minting, they covered the expenses of maintaining the mint, which meant that the masters themselves were responsible for upholding the interests of the mint, and with this their own interests as well. In spite of various difficulties, the Wulffs' personal welfare evidently grew from one generation to the next. As is usual for the wealthier socio-economic groups of that time, the Wulffs invested their capital in real estate in Riga and in areas outside the town. In the early 17th century, the Wulffs became the largest owners of land outside the town thanks to donations from the kings of Poland and Sweden, Sigismund III and Gustav II Adolf, for their services to the state.

The mint was at the heart of Riga's economic life and communications networks. Any person could bring their assets to be melted down and reused, or, conversely, could exchange foreign for local currency. The mint also served as Riga town council's bank, from which wages and bills were paid and loans granted. It was not known until now that in 1606 and 1607 the printing of various publications at the Riga printing works of Nicolaus Mollin was paid for by the mint. There is a reason to believe that the printing of some works at the Mollin printing press also involved the staff of the mint. On account of its technical equipment and highly qualified staff, the mint evidently had a special role in Riga.

During the time of Swedish rule, the Wulffs became major financiers. Important in this regard was their close friendship with Gustav II Adolf, King of Sweden. The brothers Martin Wulff II and Henrich Wulff II had a central role in supplying provisions and money to the local army garrisons and the administration of Livonia. They also financed Sweden's invasion of Prussia (1626). Thus, the Wulffs' influence extended far beyond the confines of the mint itself.

CHRONOLOGICAL DATING OF THE DUCHY OF COURLAND'S COLONIAL POLICY

Oleg Yevstratyev

Mg. hist., National Institute for Higher Education (Minsk, Belarus), Department of Historical and Cultural Heritage of Belarus, senior lecturer.

Research theme currently under study: colonial policy of the Duchy of Courland in the 17th–18th centuries.

Research interests: history of the Baltic region in the early modern period, history of the Duchy of Courland and Semigallia, history of the Grand Duchy of Lithuania, history of European colonialism.

The article considers versions of chronological dating of the history of Courland's colonialism, widespread in historiography. Sources of these versions were found and analysed. It is concluded that an overwhelming majority of assumptions about the time of beginning and end of the history of the Duchy of Courland's colonial policy are imaginary, and rely on questionable secondary historical sources. At the same time, their predominance in relevant historical and popular literature contributes to mythologization of this issue which still takes an important place in the historical memory of the Latvians.

Keywords: Duchy of Courland, colonial policy, chronological dating.

INTRODUCTION

The colonial policy of the Duchy of Courland and Semigallia (Duchy of Courland or simply Courland in short forms) plays an important role in the historical memory of the Latvian people. The Island of Tobago, where there was a Courlandian settlement in the second half of the 17th century for a while, is an important place of memory for the Latvians literally from the moment of the emergence of an independent Latvian state after the First World War. Up to now, this faraway Caribbean island

is perceived as a “promised land” in the historical memory of the Latvians, where their ancestors could gain freedom from serfdom and foreign domination, and also achieve prosperity turning from slaves into slaveholders, from the colonised into colonisers. American researcher Harry Merritt noticed that “with the widespread perception in Latvia that the country was a victim of colonialism under Soviet rule, the existence of a historical ‘Latvian’ colony helps to mitigate the negative post-colonial feelings of the present”.¹ The colonial episode of Courlandian history had a completely different meaning for German historiography that declared it the first example of a “German colonial feat” capable of justifying the “eternal” German expansionism at the beginning of the Second World War.² Recently, interest in the history of Courland's colonialism arose in some countries whose “ancestors” had an indirect relationship to the Duchy. In 1994, the Polish historian Dariusz Kołodziejczyk wondered, “whether the colony of my vassal is my colony?”.³ Having resolved this “dilemma” in their own favour, some Polish publicists stated that “apart from Poland from sea to sea, there was also one that spread overseas”, since “all the territories enriched by the vassals of the Polish–Lithuanian Commonwealth also found themselves in its authorities”.⁴ Relying on the same argument, the Belarusian press recently joined the struggle for the Courland's “colonial heritage”.⁵

As we can see, the “ownerless” history of Courland's colonialism (in contrast to the former powerful metropolises like Portugal, Spain, the Netherlands, England, or France, Courland did not leave behind direct political heirs) became a useful instrument for a number of modern nations to justify their imperial ambitions, or to overcome their “post-colonial syndrome”.⁶ At the same time, this episode of Courlandian history is covered with myths like no other. This can be explained to a large extent by the fact that the “colonial legend” for the Latvians and other peoples is based on the historical studies that are now outdated

or prepared at a low scientific level (by modern standards), and in any case contradict each other.⁷ A thoughtful reader from the first steps faces controversial moments in the history of Courland's colonialism connected with its dating. The aim of this article is to try to identify the lower and upper chronological boundaries in the history of the colonial policy of the Duchy of Courland. This step seems necessary in an effort to clear up the numerous mythological layers of this issue, because the history of any phenomenon begins with its dating.

It should be noted that the colonial policy of the Duchy of Courland will be considered in this article in two senses – broad and narrow. In the first case, it is about traces of participation (or even intentions) of Courland's rulers and their successors in colonial trade (even with colonies of other countries) and diplomatic projects concerning Courlandian overseas possessions. In the second case, it is about Courland's colonies themselves on the mouth of the Gambia River in West Africa and on the Island of Tobago in the Caribbean. In the context of this article, the term “colonialism/colonial policy” includes the activities of a state to establish settlements/colonies on a distant territory with a view to trade and/or planting tropical crops and other goods there. Accordingly, the “colony” is a settlement whose “foreign masters maintain a strong connection with their spatially distant ‘homeland’ or imperial centre, which claims the exclusive right to ‘possess’ a colony”.⁸ The following research methods have been used:

- 1) determination of the lower and upper chronological boundaries of the history of Courland's colonial policy spread in historiography;
- 2) identification of the sources of these versions; and
- 3) verification of the information from these sources on the basis of primary sources available to us.

LOWER CHRONOLOGICAL BOUNDARY

The criterion for distinguishing the lower chronological boundary of the phenomenon under consideration is the first traces of Courland's participation in colonial trade and in creation of overseas colonies. The key issue here is the question of when Tobago was purchased and first colonised by the Courlanders. In historiography, two approaches to the dating of this event were formed based on the surviving evidence. We conditionally divided them into "early" and "late".

As for the "early" versions of the beginning of the history of Courland's colonialism, there are no direct sources, only secondary ones created much later than the events described in them happened. Within the framework of this approach, the following dates of the acquisition and first occupation of Tobago by the Courlanders are highlighted:

1610 – James I of England (years of reign 1603–1625) presented his godson, the Courlandian Prince Jacob Kettler (1610–1681), with Tobago as a christening gift. This version spread in historiography after the corresponding message of the Courlandian diplomat Johann Christoph Praetorius. It is given in his book, first published, apparently, in 1703 in the Hague⁹, or in 1706 in Limbourg¹⁰, but accessible to us only as a later edition of 1727 published in Groningen in Latin.¹¹ The author justifies his conviction about the truth of this version of the acquisition of rights to Tobago by the Courlandian throne with reference to the notice of the English businessman and naval captain John Poyntz (1606 – between 1702 and 1716, or 1630–1712) to the Lords of Trade and Plantations from 18 November 1699.¹² In 1681, he concluded an agreement with Duke Jacob regarding the re-establishment of the colony on this island.¹³ In his report, the named adventurer promises to inform the Lords "what he knows of the Island of Tobago, from the first grand of King James the first, to James Duke of Courland, until this teime".¹⁴

Additionally, in his memorial to the Lords from 27 November 1699, Captain Poyntz states that “King James and the then Duke of Courland married Ann and Mary, the two Princesses of Denmark, and King James being godfather to the young Prince of Courland, he bore his name, and the Duke his father desired to purchase of King James in the name of his son James, the young Prince, the island of Tobago, to be held and enjoyed under the protection of the Crown of England. Whereon the Earl of Warwick sold his interest in Tobago to Prince James, after Duke of Courland, who thereon sent a squadron of ships and took the possession of Tobago”.¹⁵ As we can see, he does not say directly that this island was presented to Prince Jacob by James I as the christening gift. It seems that Proyntz’s information was transformed in Praetorius’ work. The Courlandian diplomat wished to link logically the acquisition of rights to Tobago by the ducal house directly with the English throne as the supreme owner of all the overseas possessions of Britain. It must be taken into consideration that his book was created to justify the claims of the under-age Courlandian Prince Friedrich Wilhelm (1692–1711)¹⁶ to the said island. Thus, its author was ready to distort his own sources for the sake of his apologetic intention. Praetorius argued, moreover, that in the ducal archives the confirmation of James’ I “gift certificate” was kept, which was issued allegedly by Oliver Cromwell in 1652.¹⁷ In such a form, this version spread in the 19th-century German historiography and from there transferred to the works of some later researchers.¹⁸

However, a very convincing criticism of this approach was given already in 1939 by the German historian Otto Heinz Matiesen. According to his observations, not a single mention of this grant can be found within the richest documentary material for the initial period of the reign of Duke Jacob (1641–1654). In addition, it is obvious that this ruler, impetuously seeking to establish sea trade and acquire colonies, would have started the

colonisation of Tobago as soon as possible, if he received the island from James I, rather than waiting until 1654 when he suddenly occupied it in fact. After all, if this episode took place, Jacob would have spoken about it constantly and publicly in his usual manner in the course of lengthy disputes over the island which began after 1660, which, however, did not happen. The confirmation of Jacob's rights to Tobago in 1652 also seems impossible. Firstly, the relations between Courland and the Commonwealth of England were still bad in 1652, which is proved by the arrest of two Courlandian ships by England in the same year. Secondly, if Jacob had obtained the rights to Tobago in 1652 or earlier he would not have delayed for another year with its colonisation knowing, moreover, that other powers are laying claim to it. Thirdly, Mattiesen was unable to find the abovementioned confirmation from the Lord Protector in the ducal archives, and also no mention of Tobago is to be found in the negotiating acts with England of that time.¹⁹

No traces of this document have been found in the English archives as well.²⁰ Praetorius probably had in mind the treaty on neutrality and protection between Jacob and Cromwell, concluded in 1654²¹, which does not mention Tobago. It was already said about his interest in the artificial deepening of Courland's colonial history until 1610. Poyntz's statement made to the Lords of Trade and Plantations could be explained by similar motives. This adventurer who laid claim to Tobago throughout his life also sought to make the Courlandian throne, with which he once concluded an agreement on the concession to him of lands on this island, one of the first of its legitimate owners. In turn, Poyntz's message on the sale of rights to the island by the Earl of Warwick (Robert Rich (1587–1658) is to be understood under this title) has chronological discrepancies in connection with the mention of James I: the Earl of Warwick was finally recognised as the only patent holder for a number of islands in the West Indies, including Tobago, only in 1639 by

Charles I of England (years of reign 1625–1649)²², i.e. 14 years after the death of James I. After all, at the time of submitting his report, Poyntz was an old man (69 or 93 years old), and his thoughts could be confused. Thus, this version does not correspond to historical reality in any way, but is Poyntz's and Praetorius' fiction invented to serve their selfish interests.

1634 or 1639 – the first Courlandian colonial expedition to Tobago. This hypothesis ascends to the message of the English adventurer and naval commander Major John Scott (1632–1704) which he left in his manuscript dedicated to the history of this island, among other lands in America (Guiana, Barbados), and written about 1667.²³ In 1925, his work, now stored in the British Museum, was published.²⁴ Scott says that “the Duke of Corland Anno 1634 sent a ship thither [to Tobago. – *O. Ye.*] accomodated with Trade to buy it of the Indians, and to take possession on it in his Right. Being before this Sufficiently informed of their inclinations to Trade with the Dutch or English, he purchased it and the Natiues gaue him a cleare possession [...] These people [Courlandian colonists. – *O. Ye.*] being new hands, as they phrase them in those parts, and haueing noe experienced Planters in their Collonie, and people that came soe farr from the Northward and not any amongst them that knew what was food or Phisick in their proper Seasons, did occassion their mouldring to nothing, 212 men”²⁵ This version has gained popularity in historiography.²⁶ In the works of some later authors, the existence of that “first” Courlandian colony on Tobago was automatically brought to the next Scott's date associated with the unsuccessful expedition of the English to the island in 1639.²⁷ Other researchers questioned the correctness of reading Major's manuscript. According to the Latvian historian Edgars Dunsdorfs, Scott's “1634” can be easily confused with “1639”.²⁸ The scientist himself, however, was inclined to the first variant. He was not embarrassed that Jacob Kettler was not even a duke at the time. He openly wrote that his uncle Friedrich

(years of reign 1616–1642) could create that colony, but this statement does not agree with the well-known facts about the reign of the latter.²⁹ Under the pen of the third authors, “1634” inexplicably turned into “1637”.³⁰ Compilers of the publication of Scott’s manuscript emphasised the impossibility of Courlandian expedition up to 1639.³¹ Following them, a number of researchers cited this year as the date of beginning of the colonial history of the Duchy.³² Despite these contradictions, the leading Latvian historian of Courland’s colonialism Edgars Andersons (1920–1989) insisted on 1634.³³ In his view, absence of other reports of this “illegal” enterprise can be explained by Jacob’s desire to hide it from his competitors in the colonial arena (English, Dutch, and Spanish). In turn, 212 colonists mentioned above allegedly could be sent to the island for money given to Jacob by the Amsterdam banker Selio Marselis with whom the young Prince established contacts during his educational and diplomatic travel through Europe, which began just in 1634.³⁴ However, according to Mattiesen’s archival researches, Marselis helped Jacob only in sending a chartered ship from Courland in an uncertain direction (“to the west”), presumably within Europe.³⁵ Additional “contemporary” sources cited by Andersons³⁶ in no way confirm Scott’s message.

The second Courlandian colony on Tobago was dated by the English Major 1642–1650.³⁷ Many later historians accepted this dating uncritically and unconditionally (in contrast to doubts about the “first” expedition in the 1630s). For some of them who trusted Scott, it was the second expedition, for others who doubted the truth of latter’s information about 1634/1639, it became the first one.³⁸ In any case, the contradictory statements of this English adventurer cannot be taken as gospel truth since they are not supported by any other sources, and considering that his manuscript was prepared at least 33 years after the date of the “first” Courlandian expedition to Tobago specified by him. It is unclear what sources exactly did Scott use.³⁹ We can

assume that among them there was the book of the French pastor Charles de Rochefort (1605–1683) about the Antilles first published in 1658 and well-known in those days. It states that “about 30 years ago” 200 colonists from Vlissingen in Zeeland established a settlement on Tobago.⁴⁰ It is likely that Scott who could use the English edition of this book of 1666 and sought to give his own work greater “reliability” by bringing in it more “detailed” information turned “30 years ago” into the middle of 1630s (namely 1634), and 200 colonists from Zeeland into 212 colonists from Courland. He, as the English naval officer who fought then against the Netherlands, could be interested in making the first (after the Spaniards) settlers on Tobago anyone but his enemies.⁴¹ In the end, it is difficult to imagine that the young Prince Jacob who had not yet taken the throne and who just began to deploy his maritime policy within Europe in the late 1630s suddenly got himself into a colonial adventure, for some inexplicable reasons exactly with Tobago.

1638 – Duke Jacob acquired rights to Tobago from the Earl of Warwick which marked the beginning of Courland’s colonial policy. This date is given by the Dutch historian W. R. Menkman without any argumentation or references.⁴² As we have noticed above, the Earl of Warwick became a rightful Tobago proprietor only in 1639.

1640 or 1642 – the first Courlandian colonial expedition to Tobago. These dates have spread in historiography from Praetorius’ book. It is important to note that the text itself mentions “1642”⁴³, and corrections (*In textu Corrigenda*) to the edition of 1727 – “1640”. Courlandian diplomat explains the first date (1642) by reference to the famous work of Alexandre Olivier Exquemelin (ca. 1645–1707), but we cannot find there the corresponding message.⁴⁴ The second date (1640) is not explained in any way. It is likely that Praetorius relied on the opinion of his predecessor in the restitution of the Courlandian colony on Tobago with whom he was in close contact, Baron Karl Johann

von Blomberg. In 1700, the latter announced to the representative of the Lords of Trade and Plantations, diplomat George Stepney (1663–1707), that Jacob Kettler has first discovered this uninhabited island about 1640, built a fort there, populated it with colonists, and subsequently owned it for many years as an absolute demesne.⁴⁵ Obviously, Blomberg's information cannot be reliable. It was in his own interests to justify his masters' claims to Tobago by "making" them first legitimate owners of the island. Despite the doubtfulness and contradictory nature of Praetorius' information, it formed the basis of a series of studies on the Courland's colonial history: meticulous authors used the version of "1640", the less attentive historians (overwhelming majority) of "1642".⁴⁶

Middle of the 1640s – Duke Jacob purchased the Island of Tobago from the Earl of Warwick as well as two small islands in the mouth of the Gambia River from chief of the African Barra tribe. One of the first researchers of Courland's colonialism, the German historian Hugo Sewigh, brings this incorrect information without any argumentation.⁴⁷

Years of reign of Charles I of England (1625–1649) – Duke Jacob received Tobago from the named monarch as refund for supplying him during the English Civil War.⁴⁸ As we can see, this "safe" but worthless hypothesis unites and, at the same time, neutralizes all the contradictory versions mentioned above.

The "late" approach to the problem of dating of the first Courlandian colony on Tobago is based on reliable primary sources which are also confirmed by other evidence. It asserts that the first documented Jacob's colonial expedition arrived on Tobago on 20 May 1654.⁴⁹ At the same time, the date of acquisition of the said island by the Courland's ruler remains controversial due to the lack of direct sources on this issue. Some researchers stated that Jacob purchased the rights to Tobago from the Earl of Warwick before 1652⁵⁰, or specifically between 1645 and 1647.⁵¹ However, Mattiesen's point of view seems to be the

most reasoned one. According to him, a deal between Jacob and the Earl of Warwick who wished to get rid of his useless “property” could be concluded in September 1653. But the Courland’s ruler did not pay the agreed amount to the Earl of Warwick. He knew that the latter had no authority to sell the island which was a fief obtained from Charles I who had already passed away by that time. Hence, nobody could dispute this transatlantic possession. At the same time, Jacob got valuable information – Tobago was not occupied by anybody from Europeans. Hereupon he immediately equipped his first colonial expedition there. The fact of “violent annexation” of Earl of Warwick’s “property” by the Duke caused the absence of documentation about their “deal”.⁵² This version, in contrast to those mentioned above, is consistent with information on the activities of other personalities (in particular, the Duke’s agent in London Philipp Freher) as well as with the internal logic of development of Courland’s colonialism.⁵³

From this, it becomes clear that Jacob established his colony in West Africa earlier than in the West Indies. The date of this event is easily defined by primary sources: Courlandian ships reached the mouth of the Gambia River in late October 1651.⁵⁴ There, on the St. Andrew’s Island (present-day Kunta Kinteh Island), the Courlandian fort was built. In this light, assumptions of some 19th-century historians that Jacob’s colony in Gambia was established between 1638 and 1642 seem incorrect.⁵⁵

However, the first traces of overseas activity of the Courlanders are not directly related to the establishing of colonies in Gambia (1651) and on the Island of Tobago (1654):

1627, 1629, 1630, 1642, 1645, 1653 – the first four dates relate to the doubtful episodes discovered by Andersons. These are: the colonial offer of the founder of the Dutch and Swedish West India Companies Willem Usselinx to Duke Friedrich Kettler (1627), the diplomatic activity of the English Ambassador in Warsaw Thomas Roe who could tell the Kettlers about Tobago

(1629–1630), Courlandian officer Joachim Deniger von Olinda's participation in the military action in Brazil on the Dutch side, he also could tell the Duke about the wealth of the West Indies (1630), Duke Jacob's invitation to Charles I to take part in some kind of dark trade, probably of a colonial nature (1642). However, even if we admit the reality of these hypothetical episodes, they are of little interest since they were of a private and accidental nature and did not affect further Courland's colonial policy. Primary sources found by Andersons in the National Archives of the Netherlands in the Hague and in the collection of documents of the British statesman John Thurloe (1616–1668) are much more worthwhile. They prove the fact of Duke Jacob's participation in the triangular trade between Europe, Guinea, and the West Indies in July 1645 and April 1653. In the first case, it is about the Courlandian ruler's ship "De Hoop" (apparently, it was built specially for him in Dutch Zaandam). Under the Dutch command, this vessel was sent by Jacob from Amsterdam to the Grain Coast (present-day Liberia) to purchase ivory and melegueta pepper for European goods. This cargo was then carried to the West Indies (the ship was seen near the French coast of the Saint Martin Island in July 1645). A load of tropical timber was taken there for the return journey to Europe (apparently, back to Amsterdam). In the second case, we read about the ship "Der Leopard" (it was built most likely in Courland). For Jacob's money, but again under the Dutch command, it was sent from Courland to Amsterdam in April 1653. The vessel was loaded there by Duke's agents with copper ingots and other items for delivery to Guinea where this cargo was sold out, and the empty holds were filled with slaves. Hereupon, slaves were taken to the Martinique Island where a small amount of certain goods was taken for the return journey to Amsterdam.⁵⁶

1643 – negotiations between Courlandian Ambassador Georg von Fircks and the authorities of France and the

Netherlands about Duke Jacob's participation in the colonial companies of these countries.⁵⁷ As Mattiesen showed persuasively, Jacob began the negotiations on colonial affairs with these countries only in 1646–1647.⁵⁸

1645 – the first Courlandian colonial expedition to Guinea on the ship “Fortuna”. This journey, failed subsequently, began in late autumn of 1645. Mattiesen brings this information with references to reliable sources.⁵⁹

1647 – Duke Jacob's negotiations with the Polish King Władysław IV (years of reign 1632–1648). This information is contained in the book of Polish journalist Marek Arpad Kowalski dedicated to the colonial ambitions of the Poles.⁶⁰ This fantastic episode is not based on any sources, and was clearly planned by the author as evidence of the antiquity of the “Polish colonial history”, as well as the statement that Courland's ruler conducted colonial negotiations also with the Polish King John II Casimir (years of reign 1648–1668) in 1651.⁶¹

1649 and 1650 – a number of researchers⁶² considered only these dates mentioned in some primary sources⁶³ as reliable time for the beginning of Courland's colonial history.

It should be emphasised that most historians sought to combine uncritically all the versions mentioned above. This caused great confusion in the dating of the colonial history of the Duchy. In addition, this contradictory and unreliable information is actively relayed in numerous cases in non-specialized literature (especially in English) on various aspects of European colonialism in West Africa and the West Indies.

In the light of the foregoing considerations, year 1645 can be considered as the most plausible dating of the beginning of Duchy of Courland's colonial policy. Duke Jacob's participation in the triangular trade as well as sending his first colonial expedition to Guinea can be discovered within this year. In turn, Courlandian settlements at the mouth of the Gambia River and on the Island of Tobago were established no earlier than in 1651

and 1654, accordingly. These approaches are supported by reliable primary sources, and also are consistent with the events in the history of European colonialism as well as with the internal logic and chronology of the economic and political development of the Duchy of Courland.

UPPER CHRONOLOGICAL BOUNDARY

The criterion for its distinguishing is the last traces of Courlandian colonial activity. In this respect, things are even worse than with the lower chronological boundary. The “diplomatic” period of Courland’s colonial history in the 18th century was overall considered as insignificant, and the rare sources on this topic found by historians have been therefore studied superficially and uncritically. In historiography, there is a common view that Courland’s colonial policy continued until the end of the Duchy in 1795 in the form of vain claims to Tobago as well as in the form of appointment of governors there.⁶⁴ This belief dates back to the corresponding reports from the manuscript of the Courlandian Baron Ewald von Klopmann (1734–1804). This “book” is dedicated to the Courlandian episode in the history of Tobago and was written initially in 1795–1796 (its copy also appeared in 1798).

There are at least three copies of this manuscript (made by the author himself), the contents of which are somewhat different. Up to now, only the version of this work from Riga was known to the researchers. It was published with some inaccuracies by the Dutch historian J. Kleyntjens in 1949.⁶⁵ We can read there that Kettlers’ successors on the Courlandian throne (Maurice de Saxe (1696–1750) and Ernst Johann von Biron (1690–1772)) laid claim to Tobago. Later researchers extended the history of Courland’s colonialism to the last Duke Peter von Biron (1724–1800).⁶⁶

According to Klopmann, Maurice de Saxe who had a residence in the Duchy in 1726–1727 as an “eventual successor” of the ducal throne⁶⁷ (but Klopmann mentions him as a “Duke of Courland and Semigallia”⁶⁸) conceived to send the colonists to this island, which he regarded as the property of the Courlandian throne, in order to establish new plantations there. He even appointed a governor there – his supporter, the Courlandian nobleman Heinrich Christian von den Brincken (1648–1729). Moreover, Maurice de Saxe hired several people who were to accompany the new governor to Tobago. However, despite the support expected from the kings of Poland and France, nothing out of this undertaking was implemented since the “unexpected Duke” was dethroned by the Russians.⁶⁹ This episode is not supported by any other sources.

Ernst Johann von Biron ruled the Duchy of Courland in 1737–1740 and 1763–1769. According to Klopmann, becoming a Duke he acquired “allodial title” to Tobago from the surviving representatives of the Kettler family for a large sum of money. After that, he appointed him, Baron von Klopmann⁷⁰ who was allegedly Ernst Johann von Biron’s *Kammerjunker*, ambassador to London with the aim of obtaining protection from the English monarch and renewing the commercial and colonial treaty concluded between Duke Jacob and King Charles II in 1664. Six years after Klopmann’s stay in London, the British Ambassador in Russia, Sir Charles Hanbury Williams (1708–1759), who obviously sympathised with the Courlandian nobleman, attempted to help him in his task execution by intercession before the British monarch. However, Ernst Johann von Biron’s death interrupted the implementation of that plan.⁷¹

The reliability of the latter fragment is doubtful due to a number of its significant chronological and logical contradictions. Klopmann was born in 1734.⁷² Therefore, he could go to England by Ernst Johann von Biron’s order only during the second period of reign of the latter, i.e. between 1763 and 1769.

However, Williams mentioned in the work of the Courlandian Baron actually was in Russia as the English Ambassador in 1755–1757, whereupon he died in England in 1759 suffering from insanity.⁷³ In turn, Ernst Johann von Biron was at the time in exile, and he clearly could not care about the restitution of Tobago especially under the conditions when even his Courlandian possessions were confiscated.⁷⁴ From Klopmann's autobiography, we can find out that he was really familiar with Williams. This work describes in some detail their joint journey to the United Kingdom through Hamburg during which Klopmann was even appointed personal secretary of the British Ambassador and allowed to conduct his private correspondence.⁷⁵ The information given by the Baron suggests that he was in the company of Williams who suffered from insanity attacks and received resignation due to illness from the autumn of 1757 until the summer of 1758.⁷⁶ But directly from the autobiography written by Klopmann at the age of 66–67⁷⁷ and characterised by chronological inconsistency, we can understand that their acquaintance occurred after 1662 when the former English Ambassador was dead already for three years. Apparently, the elderly Baron could get confused with the events having occurred more than forty years before considering that he left Williams before his death and could not have known its date. At the same time, Klopmann reports that Ernst Johann von Biron first contacted him immediately after his return to the ducal throne in 1763, i.e. four years after Williams' death, and invited him to serve as his son Peter's *Kammerjunker* – not Ernst Johann's himself as it is clear from Klopmann's manuscript on the history of Tobago.⁷⁸ Thus, the Courlandian Baron began to serve the House of Biron when the said British Ambassador in Russia in no way could help to implement the hypothetical Ernst Johann's colonial plan. After 1763, Klopmann never visited England again.⁷⁹ In addition, according to his autobiography, from 1654 to 1660, after completing his studies in Jena, he travelled

through Europe spending two years in London, not six as stated in his manuscript on Tobago.⁸⁰ In the end, the said autobiography does not mention this island and Klopmann's embassy to England concerning its restitution.

At the moment, doubtful information about the colonial efforts of Kettlers' successors on the Courlandian throne is found only in Klopmann's manuscript. As noted above, there are three copies of this "book". We have already considered the content of one of them, the most popular that is stored in Riga. We were able to discover two more versions of this text in the Russian State Archive of Early Acts in Moscow.⁸¹ They can tell us about Klopmann's motives for preparing his manuscript. The first "Moscow copy" of this work is dated by the author himself in Mitau (present-day Jelgava, former capital city of the Duchy of Courland) on 15 March 1796 and addressed to the Russian Empress Catherine II (years of reign 1762–1796).⁸² In this version, there are no mentions of Klopmann who, according to the manuscript from Riga, was sent to London in connection with Tobago issue by Ernst Johann von Biron. At the same time, it specifies that the latter desired to ask for patronage over this island King George III of the United Kingdom (years of reign 1760–1820).⁸³ This circumstance clearly contradicts the information contained in the manuscript from Riga about the intercession of Ambassador Williams who died, as was said above, in 1759. Eventually, Klopmann brings his story to Peter von Biron (years of reign 1769–1795): at the end of his rule, Courland became part of the Russian Empire (28 March 1795). Further, in the first "Moscow copy" of his work, Klopmann states as follows (without any mention of the "colonial activity" of the last Duke of Courland): "[...] [the Russian Crown. – O. Ye.] received his (Peter von Biron's. – O. Ye.) Courlandian possessions, including the Island of Tobago, by right of inheritance, and as a result of an agreement between his father [Ernst Johann von Biron. – O. Ye.] and the heirs of the Ducal House of Kettler to whom

they doubtless belonged. Based on these considerations and the immutable natural and international laws, it would be very easy to prove the justness and indisputability of the sovereign rights of Your Imperial Majesty in Russia to the said Island of Tobago which was legitimately acquired [by the Russian Empress. – O. Ye.] as an allod of the last Duke of Courland in consequence of his solemn resignation. Deign, Catherine II, legislator and benefactor of millions of people in Your vast Empire, to turn Your gaze one day upon the Island of Tobago, this ancient heritage of the Dukes of Courland!”⁸⁴ The second “Moscow copy” of the Klopmann’s manuscript has similar content. It is dated 1 January 1798 in Mitau and addressed to the Russian Emperor Paul I (years of reign 1796–1801).⁸⁵ It is worth to note the author’s remark that he sent a copy of his manuscript to Emperor at the own request of the latter.⁸⁶ Apparently, the Russian rulers were really interested in laying claim to the former overseas possession of the House of Kettler. However, it has not been done due to natural reasons (death of Catherine II eight months later after sending of Klopmann’s work to her, murder of Paul I in 1801, death of the Courlandian Baron in early 1804⁸⁷).

Information of the “Moscow copies” of Klopmann’s manuscript makes it possible to state confidently that his “book” did not pursue the apologetic goal of justifying the claims of the Dukes from the House of Biron to that distant Caribbean island (for example, Mattiesen and Kleyntjens believed that Klopmann actually travelled to London in connection with Tobago issue by the order of Ernst Johann von Biron⁸⁸). This work was written less than a year after the incorporation of the Duchy into the Russian Empire (it can be understood from the last date in the “book” itself – 28 March 1795, and from the date of sending the manuscript to Catherine II – 15 March 1796). Thus, describing the persistent struggle of the Dukes – right up to the last of them, Peter von Biron – for Tobago as their “legitimate allod” Klopmann intended to express his loyalty to the new masters of

his homeland in person of the Russian emperors who could allegedly acquire that island in addition to the lands of Courland itself.

Klopmann had open access to the ducal archives at that time. This to a large extent contributed to the writing of his research. He probably found there documents relating to the history of Courlandian colonisation of Tobago.⁸⁹ However, this indomitable adventurer (Klopmann's autobiography shows clearly such inclinations in his character) driven by personal ambitions was not afraid to "transform" historical reality. Bringing his story to Kettlers' successors on the ducal throne (Maurice de Saxe and Ernst Johann von Biron) he decided to invent the circumstances of their colonial efforts due to the absence of the authentic sources which could prove that. To this end, Klopmann used the most famous persons and facts: Brincken, the most influential supporter of Maurice de Saxe in Courland, was made by Klopmann "governor" on Tobago; Klopmann "appointed" himself to the position of Ernst Johann von Biron's ambassador to London in order to solve the problem with the island. The Courlandian Baron lived in England for a while, served faithfully the House of Biron for more than 30 years, and was familiar to the British Ambassador Williams. That's why he seemed to be the most suitable person for such a role. Moreover, Ernst Johann von Biron, as Klopmann believed, could purchase the rights to Tobago from the heirs of the Kettler dynasty: he began to implement a similar procedure in regard to the possessions of the former Dukes in Courland itself even before his accession to the ducal throne.⁹⁰ In the end, by Courlandian Baron's good will the Russian emperors became the "legitimate heirs" of Tobago after the last Duke Peter von Biron.

The only reliable document on the Tobago issue from the period of Ernst Johann von Biron's rule contains a request of the late Captain Poyntz's heirs for certified copies of the documents related to the treaty of 1681 between Poyntz and Duke Jacob

which were stored then in the ducal archives in Mitau. The petitioners represented by the London merchant Atkins feared that the English Crown could provide some third party, not them, with 120 000 acres on Tobago received by their ancestor from Jacob in 1681.⁹¹ On 14 November 1763, this petition was submitted to Ernst Johann von Biron by the merchant from Riga Friedrich Thiringk. It was exactly the year when the United Kingdom, according to the Treaty of Paris between the participants of the Seven Years' War (1756–1763), became the “official” proprietor of Tobago.⁹² Most likely, this circumstance motivated the representatives of the Poyntz family to restore their “rights” to lands on that island.

However, despite the contradictions mentioned above, the authors of special studies on the Courland's colonialism trusted Klopmann completely. Following him, they included absolutely all of the Courland's rulers, beginning with Jacob Kettler and ending with Peter von Biron, in that episode of history of the Duchy. This led to the emergence of a historiographical myth, according to which the colonial policy of the Duchy of Courland was pursued until its incorporation into the Russian Empire in 1795. At the same time, the last traces of Courlandian “colonial activity” dates back to 1731. It is about the attempts of the Duke-in-exile Ferdinand Kettler (1655–1737) to sell Tobago to his nephew Frederick I of Sweden (years of reign 1720–1751).⁹³ The last document on this issue is dated 3 October 1731. This is the response letter of Frederick I to his uncle in which he promised to ponder the proposal about Tobago. However, we could not find any further action on this matter.

After the death of Ferdinand, the last representative of the male branch of the Kettler family, in 1737, the British received legal basis to deny every claim to Tobago that relied on “Courland's rights” to this island. They recognised only the House of Kettler, not the Duchy of Courland or its throne as the former proprietor of Tobago. The opinion of the English writer John

Fowler from his book about the island of 1774 could be considered as characteristic for that time: "The male line of the house of Kettler, dukes of Courland, becoming extinct in 1737, on the demise of Ferdinand, son to James aforesaid, the fief of this island of course reverted to the crown of Great Britain".⁹⁴ This circumstance clearly characterises the specificity of the colonial policy of the Duchy of Courland as a whole. It was the private initiative of Duke Jacob Kettler and his family heirs. Thus, after the extinction of the male branch of the ducal House of Kettler, the history of the colonial policy of the Duchy of Courland could not continue in any case.

CONCLUSIONS

The history of the Duchy of Courland's colonial policy, as far as the reliable sources allow us to define, can be dated 1645–1731. Its following periodization seems the most reasonable from the point of view of the internal content of this phenomenon:

July 1645 – October 1651 / May 1654. The efforts of Duke Jacob to establish overseas settlements that appeared at the mouth of the Gambia River and on the Island of Tobago accordingly.

October 1651 / May 1654 – December 1659. Active period of exploitation of the overseas possessions by Jacob Kettler until his captivity by Swedes on 9 November 1658. Duke was imprisoned until the Treaty of Oliva of 3 May 1660.⁹⁵ By the end of 1659, his colonies were captured by the Dutch (Courlandian fort on Tobago was taken by them on 11 December 1659).⁹⁶ Subsequently, Tobago changed its masters repeatedly until the beginning of the 19th century when the island finally came under the control of the British Crown in consequence of the Napoleonic wars.⁹⁷ The fort on the St. Andrew's Island in Gambia was occupied by the English in March 1661 after the return of the Courlanders there in June 1660 for a short time.⁹⁸

May 1660 – January 1698. The unsuccessful attempts of Duke Jacob and his son Friedrich Casimir (years of reign 1682–1698, died 22 January 1698) to restore their colonies at the mouth of the Gambia River and on the Island of Tobago, and since the conclusion of the Anglo-Courlandian agreement on 17 November 1664⁹⁹ only on Tobago.

March 1698 – October 1731. Diplomatic struggle over Tobago as a part of “Courlandian inheritance”. It is about the attempts of the House of Kettler's representatives to lease the island to English merchants, to receive some monetary compensation for it from the British government, or to sell it to Swedish and even Russian monarchs. On 28 March 1698, the Supreme Council of the Duchy issued instructions to Blomberg regarding the defence of Courland's rights to Tobago in England.¹⁰⁰ 3 October 1731 is the date for the aforementioned letter of Frederick I of Sweden to Ferdinand Kettler about the offer to purchase Tobago – this is the last document known to us from the history of the Duchy of Courland's colonial policy.

In our opinion, the possessions of the House of Kettler in Norway were also part of its “colonial empire”.¹⁰¹ This includes the harbour on the Island of Flekkerøy which served as a base for Courlandian ships on their transatlantic way since 1651 until the loss of Jacob's settlements in Gambia and on Tobago, and iron mines on the territory of the current municipality of Eidsvoll near Oslo rented from the Danish crown from 1662 to 1688.

At the same time, the abovementioned mythological eclecticism continues to dominate in the public historical literature as well as in the media. With their help, these distorted views are transmitted to the general public.¹⁰²

REFERENCES AND NOTES

- ¹ Harry C. Merritt (2010). The colony of the colonized: the Duchy of Courland's Tobago colony and contemporary Latvian national identity. *Nationalities Papers*, 38 (4), p. 492. See also Imbi Sooman, Jesma McFarlane, Valdis Tēraudkalns, Stefan Donecker (2013). From the Port of Ventspils to Great Courland Bay: The Couronian Colony on Tobago in Past and Present. *Journal of Baltic Studies*, 44 (4), pp. 503–526.
- ² Otto Heinz Mattiesen (1940). *Die Kolonial- und Überseepolitik der kurländischen Herzöge im 17. und 18. Jahrhundert*. Stuttgart: W. Kohlhammer, p. XXXV, XXXIX, XLI.
- ³ Dariusz Kołodziejczyk (1994). Czy Rzeczpospolita miała kolonie w Afryce i Ameryce? Czyli czy kolonia mojego wasala jest moją kolonią? [Did the Polish–Lithuanian Commonwealth have colonies in Africa and America? Or whether the colony of my vassal is my colony?]. Available at: http://niniwa22.cba.pl/kolodziejczyk_kolonie_w_afryce.htm (accessed 07.01.2018).
- ⁴ Antoni Olbrychski (2014). Tobago: zamorskie kresy Rzeczypospolitej [Tobago: the overseas borderlands of the Polish–Lithuanian Commonwealth]. Available at: <http://histmag.org/Tobago-zamorskie-kresy-Rzeczpospolitej-9488> (accessed 07.01.2018).
- ⁵ Aleksandr Pogorelyi. S privetom iz Afriki. V XVII veke u VKL byli zamorskie kolonii. *Argumenty i Fakty*, 15.01.2014, p. 32, also available at: <http://www.aif.by/timefree/history/item/26645-vkl.html> (accessed 07.01.2018); Pavel Dobrovol'skii (2017). V Afrike i Amerike. Kakimi zamorskimi koloniami vladela Rech' Pospolitaia i kto ikh otobral. Available at: <https://news.tut.by/culture/535100.html> (accessed 07.01.2018); Kariby, Afrika i rom. Istoriia kolonii VKL v XVII-om veke. Available at: <http://1863x.com/vkl-kolonii/> (accessed 07.01.2018).
- ⁶ For details, see O[leg] I[gorevich] Yevstratyev (2015). Kolonial'naia politika Kurliandskogo gertsogstva v istoricheskoi pamiati narodov Vostochnoi Evropy i Pribaltiki. In: I[gor'] V[ladimirovich] Titovich et al. (eds.). *“Sotsial'no-gumanitarnye znaniia”: materialy XII. Respublikanskoi nauchnoi konferentsii molodykh uchenykh i aspirantov*. Minsk: Respublikanskii institut vysshei shkoly, pp. 42–49.
- ⁷ For details on the historiography of this issue, see O[leg] I[gorevich] Yevstratyev (2015). Kolonialnaia politika Kurliandskogo gertsogstva v pribaltisko-nemetskoj istoriografii vtoroi poloviny XIX veka. In: I[rina] I[vanovna] Kalacheva et al. (eds.). *“Istoriia i kul'tura na styke epokh i tsivilizatsii: istoriko-kul'turnoe nasledie kak resurs i rezul'tat razvitiia obshchestva”: materialy Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii, posviashchennoi 250-letiiu M. K. Oginskogo*. Minsk: Belnauchkniga, pp. 69–73; A[leh] I[haravich] Yeustratsyev (2016). “Latviešu kolonisti” vs. “Erster deutsche

- Kolonialversuch": latyšskaia i pribaltiisko-nemetskaya istoriografiia kurliandskogo kolonializma v mezhoennyi period (sravnitel'nyi analiz). *Nauchnye trudy Respublikanskogo instituta vysshei shkoly. Istoricheskie i psikhologo-pedagogicheskie nauki*, 16 (1), pp. 96–106; A[leh] I[haravich] Yeustratsyeu (2017). Poslevoennaia istoriografiia kurliandskogo kolonializma. *Nauchnye trudy Respublikanskogo instituta vysshei shkoly. Istoricheskie i psikhologo-pedagogicheskie nauki*, 17 (1), pp. 78–86.
- ⁸ Jürgen Osterhammel, Jan C. Jansen (2012). *Kolonialismus. Geschichte, Formen, Folgen*. München: C. H. Beck, p. 16.
- ⁹ Johann Friedrich von Recke, Karl Eduard Napiersky (eds.) (1831). Praetorius (Johann Christoph). In: *Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland*. Vol. 3, Mitau: Johann Friedrich Steffenhagen und Sohn, pp. 440–442, here p. 441.
- ¹⁰ Mattiesen. *Die Kolonial- und Überseepolitik der kurländischen Herzöge*, p. XXXVI.
- ¹¹ J[ohann] C[hristoph] P[raetorius] (1727). *Tobago / Insulae Caraibicae / in / America / sitae / fatum [...]*. Groningae: Apud Jacobum Sipkes, Caput I, § III, pp. 20–21: “Is à Serenissimo ac Potentissimo M. B. Rege Jacobo I. Jacobo Duci Curlandiae, cui primùm nato & sacro baptismatis fonte initando fidei sponsor extiterat, arrabonem quasi amoris, praefatam Tobago donatam & abs hoc primam illi impositam fuisse coloniam mihi memoravit. Hanc in Curlandia etiam vigere sententiam saepissimè percepi. Etsi igitur nesciam, utrum tale donationis instrumentum in Archivo Ducali reperitur nec ne, sequentes tamen satisfacere videntur circumstantiae”.
- ¹² All the exact dates in this article are in the New Style.
- ¹³ For details about him and his deal with the House of Kettler, see Sir John Maclean (1886). *An historical and genealogical Memoir of the Family of Poyntz*. Part II, Exeter: William Pollard & Co., pp. 139–146, 156, 189–190, 198; Mattiesen. *Die Kolonial- und Überseepolitik der kurländischen Herzöge*, pp. 720–750; Edgars Andersons (1970). *Senie kurzemnieki Amerikā un Tobāgo kolonizācija*. Stockholm: Stockholms Södra Tryckeri for Daugava, pp. 244–250.
- ¹⁴ In Praetorius' book, we can read follows about the Poyntz's message (Caput II, § III, pp. 20–21): “Sed Pointzii navis quondam Anglicae praefecti magis arrident dictata [...] Commerciorum in Anglia Consiliarios vel Commissarios hujus non fuisse ignaros donationis vel exinde intelligi potest, quod Pointzio demandarint, ut illos de Tobago insulae statu & vicissitudine, a primâ Regis Jacobi I. Jacobo Duci Curlandiae impertitâ Concessione NB. ad hoc usque tempus, quam primùm posset, instrueret, sicuti ex horum mandatorum exemplis Anglicis, quae Londini nactus sum & heic (g) subjunxi, apparet [...] (g) [...] 1699. (2) Capt. Poyntz is desired to inform the board what he knows of the Island of Tobago, from the first

- grand of King James the first, to James Duke of Courland, until this teime, (as particularly as he kan) when any change therin happened. Hoc mandatum Pointzio, prout desiderarat, scripto expressum, die 8. Novemb. datum fuit”.
- 15 Cecil Headlam (ed.) (1908). *Calendar of State Papers, Colonial Series, America and West Indies. Preserved in the Public Record Office*. Vol. 17 (1699), London, № 973, p. 528.
 - 16 Dedication to him in Praetorius' book is dated 20 September 1705 in the Hague.
 - 17 In his brief handwritten essay on the “Courlandian” history of Tobago written around 14 October 1701, Praetorius states: “Capt.: Poyntz, in seinen auf der Commitè begehren gethanen bericht, [...] vermeinet daß solches von König Jacobo den ersten, an Ihro Hochfürstl. durchl. hertzog Jacobo hochseel. andenkens sey cediret worden (Über dieß ist noch eine Confirmation von Cromwelld von Ao. 1652. in dem hochfürstl. Archiv vorhanden)” (Johann Christoph Praetorius' draft on the history of Courland's rights to the Island of Tobago [in German], ca. 1701. *Prussian Privy State Archives* (Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, Berlin, hereinafter: GStA PK), I. HA – Rep. 9 Polen – 7e1. Acta der Insel Tabago (1664–1721), pp. 118–121, here p. 119).
 - 18 Ludwig Albrecht Gebhardi (1789). *Geschichte des Herzogthums Kurland und Semgallen [...]*. Halle: Johann Jacob Gebauer, 1789, p. 66, footnote t; Karl Wilhelm Cruse (1833). *Curland unter den Herzögen*. Vol. 1, Mitau: G. A. Reyher, p. 147; A[lexander] von Richter (1858). *Geschichte der dem russischen Kaiserthum einverleibten deutschen Ostseeprovinzen bis zur Zeit ihrer Vereinigung mit demselben. Theil II. Die Ostseelände in ihrer provinziellen Entwicklung. III. Band. Kurland unter den Herzögen. 1562–1795*. Riga: Nicolai Kymmell, p. 66; V[incent] T. Harlow (ed.) (1925). *Colonising Expeditions to the West Indies and Guiana, 1623–1667*. London: Bedford Press for the Hakluyt Society (Works issued by The Hakluyt Society. Second series, No. LVI), pp. LIX, LXI; Lady Bella Southorn (1952). *The Gambia. The Story of the Groundnut Colony*. London: George Allen & Unwin Ltd., p. 76; John M. Gray (1966). *A History of the Gambia*. London: Frank Cass & Co. Ltd., p. 39; Cornelis Ch. Goslinga (1971). *The Dutch in the Caribbean and on the Wild Coast 1580–1680*. Assen: Van Gorcum & Comp. N. V., p. 434; Carlton Robert Ottley (1973). *The Story of Tobago. Robinson Crusoe's Island in the Caribbean*. Thetford: Lowe & Brydone for Longman Caribbean, p. 13 (this author mixed up James I with Charles I, and 1610 with 1641); Christoph Rella (2008). *“Im Anfang war das Fort“. Europäische Fortifizierungspolitik in Guinea und Westindien 1415–1815. Expansion – Fortifikation – Kolonisation*. Ph. D. Wien: Universität Wien, p. 208; Dmitrii Kopelev (2015). Ostrov Tobago v fokuse geopolitiki XVII–XVIII vekov:

- Kurliandskaia imperiia i Petr I. In: V[alerii] P[avlovich] Solomin et al. (eds.). *IV Mezhdunarodnaia nauchno-prakticheskaia konferenciia "Prirodnoe i kul'turnoe nasledie: mezhdisciplinarnye issledovaniia, sohranenie i razvitiie": kollektivnaia monografiia*. Saint Petersburg: Izd-vo RGPU im. A. I. Gertsena, pp. 96–106, here p. 100.
- ¹⁹ Otto Heinz Mattiesen (1939). *Die Kolonial- und Überseepolitik Herzog Jakobs von Kurland 1640–1660*. Inaugural-Dissertation. Stuttgart: W. Kohlhammer, p. 434.
- ²⁰ See William Noël Sainsbury (ed.) (1860). *Calendar of State Papers, Colonial Series, 1574–1660. Preserved in the State Paper Department of Her Majesty's Public Record Office*. Vol. 1, London, p. 370–396.
- ²¹ For the text of this document, see Aleksandrs V. Berķis (2009). Kurzemes hercoga Jēkaba drošības politika no 1638. līdz 1658. gadam. *Militārais Ap-skats*, 3/4, pp. 61–77, here pp. 66–67.
- ²² Mattiesen. *Die Kolonial- und Überseepolitik der kurländischen Herzöge*, pp. 428–429.
- ²³ George Edmundson (1901). The Dutch in Western Guiana. *English Historical Review*, XVI (64), pp. 640–675, here p. 640, footnote 1.
- ²⁴ John Scott (n. d.). The Discription of Tobago. In: V[incent] T. Harlow (ed.). *Colonising Expeditions to the West Indies and Guiana, 1623–1667*. London: Bedford Press for the Hakluyt Society, pp. 114–119.
- ²⁵ *Ibid.*, pp. 114–115.
- ²⁶ One of the first researchers who insisted on the reliability of Scott's information was the British historian George Edmundson (1848–1930). In his article of 1901, he sought to prove Scott's truth comparing messages of the latter with other sources. In fact, however, he confined himself to much later works by Praetorius (1727), anonymous English author (1750) who does not give any dates of the "first" Courlandian activity on Tobago until 1654, and German historian Karl Wilhelm Cruse (1833). After all, Edmundson's "criticism" turned into adapting the messages of these later authors to Scott's information which were accepted by him for *a priori* truth. On the quality and depth of Edmundson's study – in those parts of it that concern the "first" Courland's attempts to colonise Tobago in the 1630s–1640s (according to Scott) – speak eloquently the facts that he believes in the version of the christening gift from James I, and does not know what the abbreviation "J. C. P." means, by which Praetorius signed his book (see Edmundson. *The Dutch in Western Guiana*, pp. 640–647).
- ²⁷ Harlow. *Colonising Expeditions*, p. LIX; C. K. Kesler (1929). Tobago. Een vergeten Nederlandsche Kolonie. *De West-Indische Gids*, 10, pp. 527–534, here pp. 530–531; W. R. Menkman (1939). Stukken betrekkelijk het eiland Tobago 1664–1684–1698. *Rotterdamsch Jaarboekje*, 4 (7), pp. 80–93, here p. 82; W. R. Menkman (1939). Tobago. Een bijdrage tot de geschiedenis der

- Nederlandsche kolonisatie in tropisch Amerika. Part 2. *De West-Indische Gids*, 21, pp. 305–314, here p. 307; Goslinga. *The Dutch in the Caribbean*, p. 437.
- ²⁸ In this way, for example, this manuscript was read by Edmundson (Edmundson. *The Dutch in Western Guiana*, p. 642).
- ²⁹ Edgars Dunsdorfs (1962). *Latvijas vēsture 1600–1710*. Uppsala: Appelbergs Boktryckeri AB for Daugava, p. 67, footnote 12. Similar views are shared by other historians (Alfred Bilmanis (1951). *A History of Latvia*. Princeton: Princeton University Press, p. 189; Goslinga. *The Dutch in the Caribbean*, p. 437). Regarding the reign of Friedrich Kettler in Courland see Volker Keller (2005). *Herzog Friedrich von Kurland (1569–1642). Verfassungs-, Nachfolge- und Neutralitätspolitik*. Marburg: Verlag Herder-Institut (Materialien und Studien zur Ostmitteleuropa-Forschung, 11).
- ³⁰ Adam Anderson (1764). *An Historical and Chronological Deduction of the Origin of Commerce, From the Earliest Accounts to the present Time* [...]. Vol. 2, London: Printed for A. Millar et al., p. 62; Sir Alan C. Burns (1965). *History of the British West Indies*. London: Allen & Unwin, p. 127; Goslinga. *The Dutch in the Caribbean*, p. 437; Kopelev. *Ostrov Tobago*, p. 100.
- ³¹ They noticed that in 1634 the colonisation of Tobago was undertaken by Jan de Moor from Zeeland, and not by the Courlanders (Scott. *The Description of Tobago*, p. 115, footnote 1; see also Edmundson. *The Dutch in Western Guiana*, p. 643).
- ³² Karin Jekabson-Lemanis (2000). Balts in the Caribbean: The Duchy of Courland's attempts to colonize Tobago Island, 1638 to 1654. *Caribbean Quarterly*, 46 (2), pp. 25–44, here pp. 25, 31–32; Rella. "Im Anfang war das Fort", pp. 166, 208.
- ³³ It should be noted that the emigrant Latvian historians who studied Courland's colonialism after the Second World War (Edgars Andersons, Aleksandrs Valdonis Berkis, Karin Jekabson-Lemanis) are united by the desire to romanticise this episode of the history of the Duchy. They not only tried to find any arguments for deepening this phenomenon to the 1630s, but also "discovered" Latvians on the Courlandian ships and in the Tobago colony. However, all this cannot be proved on the basis of reliable documentary sources (for details, see O[leg] I[gorevich] Yevstratyev (2017). Kolonial'naiā "imperiiā" na pogranič'è Evropy: geterogennyi kharakter kolonial'noi politiki gertsogstva Kurliandiia i Semigaliia v XVII–XVIII vekakh. In: V[ladimir] A[leksandrovich] Ganskii et al. (eds.). "Problemy istorii i kul'tury pogranič'ia: gumanotarnoe znaniie i vyzovy vremeni": materialy Mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsii, posviashchennoi 200-letiiu I. E. Khrapovitskogo (Verkhnedvinsk, Vitebskaiia oblast', Belarus'). Minsk: Belnauchkniga, pp. 95–103). Obviously, this circumstance can be explained by the excess of patriotic intentions in the scientific activity of these researchers.

- ³⁴ Edgar Anderson (1961). Die ersten kurländischen Expeditionen nach Westindien im 17. Jahrhundert. *Baltische Hefte*, 8 (1), pp. 13–35, here pp. 15–17.
- ³⁵ Mattiesen. *Die Kolonial- und Überseepolitik der kurländischen Herzöge*, p. 52.
- ³⁶ Namely, the work by John Fowler of 1774 in which he talks about the Courlandian expedition “several years later” after 1632 (John Fowler (1774). *A Summary Account of the Present Flourishing State of the Respectable Colony of Tobago, in the British West Indies*. London: Printed for A. Grant, p. 8), and an expanded edition of the famous book by Alexandre Olivier Exquemelin, published in 1684, in which he does not give any exact dates and even chronological reference points for dating the first Courlandian expedition to Tobago ([Alexandre] [Olivier] Esquemeling (1684–1685). *The Buccaneers of America* [...]. Revised and edited by William Swan Stallybrass, Introductory Essay by Andrew Lang. London: George Routledge & Son Ltd., New York: E. P. Dutton & Co., p. 249). Inappropriate references to Exquemelin are also given by other authors (Goslinga. *The Dutch in the Caribbean*, p. 438).
- ³⁷ This settlement was allegedly established in the name of Courland's ruler by the Zeelanders led by the Dutch-Brazilian Captain Cornelius Caroon who arrived on Tobago with 310 colonists in 1642. After 8 years, the survivors were banished from the island by the Caribs (Scott. *The Discription of Tobago*, pp. 115–116, footnote 1). Andersons, trying to prove the veracity of this message, relied on a very controversial biography of the said Dutch adventurer. At the same time, the Latvian historian noted that this Scott's message is not confirmed by Courlandian sources, but only by documents from the Dutch and English archives which, as can be seen from their content (cited by Andersons), have nothing to do with the imaginary Caroon's expedition to Tobago in the interests of Duke Jacob in 1642. We can only learn from them that Caroon was on this island around 1650, whereupon in the second half of the 1650s, after the actual establishing of the Courlandian colony on Tobago, he laid claim to its southwestern part (Anderson. *Die ersten kurländischen Expeditionen*, pp. 18–22; see also Edmundson. *The Dutch in Western Guiana*, p. 651). According to the document first discovered by Dr. Mārīte Jakovļeva in the Latvian State Historical Archives in Riga, Caroon actually was on Tobago as a Courlandian governor for a while about 1657 after Willem Mollens Jr., the founder of the Courland colony on Tobago, left the island (we were able to see the photocopy of this document at the exhibition organised by Dr. Jakovļeva (see Kurzemes un Zemgales hercogs Jēkabs (1610–1681) un viņa laikmets. Talsu novada muzejs. Available at: <https://www.talsumuzejs.lv/kurzemes-un-zemgales-hercogs-jekabs-1610-1681-un-vina-laikmets/> (accessed 07.01.2018)) –

- № 10 of the part of the exhibition on Courland's colonial policy, "Uz Tobāgo nosūtīto kuģu saraksts. Ap 1661./1662. g. Autors nezināms": "[...] 2. Caron hat nach Mollens daß Gouvernement eine Weile gehabt [...]". Obviously, after this Dutch-Brazilian adventurer began to claim lands on Tobago. To justify his imaginary "rights" he came up with a story about his colonial expedition to the island in the interest of the Duke of Courland allegedly held as early as 1642, which he could share with Scott, as will be discussed below. It is noteworthy that this doubtful episode of Caroon's biography is propagated to the general reader through popular Internet resources (Cornelius Caroon (From Wikipedia, the free encyclopedia). Available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Cornelius_Caroon (accessed 07.01.2018)).
- ³⁸ Kesler. Tobago, pp. 531–532; Menkman. Tobago. Part 2, p. 308; Anderson. Die ersten kurländischen Expeditionen, pp. 18–22; Goslinga. *The Dutch in the Caribbean*, pp. 438–439; Marijke Ballintijn (1971). Nieuw-Walcheren: voormaels een woest eijlandt. *Zeeuws Tijdschrift*, 21 (5), pp. 141–152, here pp. 146–147; Ottley. *The Story of Tobago*, p. 13; Jakabson-Lemanis. Balts in the Caribbean, pp. 32–40; Rella. "Im Anfang war das Fort", p. 208; Kopelev. Ostrov Tobago, p. 100.
- ³⁹ Author himself noted that his work was written on the basis of secondary sources (Edmundson. *The Dutch in Western Guiana*, p. 641).
- ⁴⁰ We used the German edition of 1668 ([Charles] de Rochefort (1668). *Historische Beschreibung Der Antillen Inseln in America gelegen [...]*. Translation by Wilhelm Serlin. Franckfurt: Wilhelm Serlin, p. 26).
- ⁴¹ The Courlanders were suitable for this role. Not long before Scott had written his manuscript, namely in 1659, their colony on Tobago was captured by the Zeelanders, the enemies of the English, and in 1664 the English monarch recognised Duke Jacob as the sole legitimate proprietor of the island. For the same reason, the English Major could "make" Caroon mentioned above the "founder" of the second Courlandian colony on Tobago. It is likely that Scott was personally acquainted with the Dutch Captain, because at the same time (1666) they could be in the same place, namely in Guyana, between two rivers of Pomeroon and Essequibo (Edmundson. *The Dutch in Western Guiana*, p. 641; Lilian T. Mowrer (1960). *The indomitable John Scott: Citizen of Long Island, 1632–1704*. New York: Farrar, Straus and Cudahy, pp. 174, 176, 183; Anderson. Die ersten kurländischen Expeditionen, p. 21). Having adventurous inclinations, the English Major obviously felt sympathy for the Dutch swindler whom he described as the "Gentleman of good Conduct" (Scott. *The Description of Tobago*, p. 116). On the contrary, Caroon was considered as "notorious criminal" in his homeland (Anderson. Die ersten kurländischen Expeditionen, p. 20). The latter could have personally shared with Scott a fictional story about his

“Courlandian” expedition to Tobago in 1642 to substantiate his claims to the lands on this island before an influential English commander. This is especially true since Duke Jacob was granted with this possession from the English Crown at the time. In this regard, it is difficult to agree with Edmundson’s opinion that Scott had no political intentions in interpreting actual and imaginary events around the lands in America described by him (Edmundson. *The Dutch in Western Guiana*, p. 642).

⁴² Menkman. *Tobago*. Part 2, p. 308.

⁴³ P[raetorius]. *Tobago*, Caput II, § IV, p. 23.

⁴⁴ Esquemeling. *The Buccaneers of America*, p. 249. This date could be given by Praetorius who wanted (consciously or not) to link the first appearance of the Courlanders on Tobago with the year of Jacob’s accession to the throne (1642).

⁴⁵ Report from Wilhelm von Pettau, Brandenburg’s ambassador to London, to Elector Frederick III [in German], 21.06.1700. *GStA PK*, *Ibid.*, pp. 99–100. v, here p. 99: “In der mit dem von Stepney gehaltenen unterredung hat der freyherr von Blumberg zu behauptung des rechts, so die Hertzoge von Curlandt auff die Insul Tobago haben, folgendes beÿgebracht: Wie nemlich der Hertzog Jacob ungefehr Anno 1640. sothane, damahlen unbewohnte Insul Zuerst decouvirt, darinn ein Fort, so Er nach Seinem Nahmen benennet, erbauet, mit einwohnern und einer Garnison besetzt, und alß Dominus absolutus viele Jahre ohne einige dependence beseßen habe [...]”. Praetorius was aware of Blumberg’s opinion: “[...] der Herr Baron blumberg ist, laut des was Er an den Doctor Connor in seiner history of Poland Vol. 2. pag. 106. communiciret, der Meinung, ob hätte es Ihro hochfürstl. durchl. alß ein derelictum oder wüstes Eyland Jure Gentium eingekommen” (Johann Christoph Praetorius’ draft on the history of Courland’s rights to the Island of Tobago [in German], ca. 1701. *GStA PK*, *Ibid.*, pp. 118–121, here p. 119).

⁴⁶ Gebhardi. *Geschichte des Herzogthums Kurland*, p. 66, footnote t; Henry Iles Woodcock (1867). *A History of Tobago*. Ayr: Smith and Grant, p. 24; Edmundson. *The Dutch in Western Guiana*, p. 644; J[ānis] Juškevičs (1931). *Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē*. Rīga: Valstapapīru spiestuves izdevums, p. 231; Anderson. *Die ersten kurländischen Expeditionen*, p. 18.

⁴⁷ H[ugo] Sewigh (1872). Eine kurländische Colonie. *Baltische Monatsschrift*, 21, pp. 1–40, here p. 8. See also August Seraphim (1913). *Mißlungene Seefahrten nach Westindien*. In: *Aus vier Jahrhunderten. Gesammelte Aufsätze zur baltischen Geschichte von Ernst und August Seraphim*. Reval: Franz Kluge, pp. 51–79, here p. 54.

⁴⁸ Gebhardi. *Geschichte des Herzogthums Kurland*, p. 65; Ewald von Klopmann (n. d.). *Abrégé de l’Histoire de Tabago*. In: J[ean Chrétien Joseph] Kleyntjens S. J. (1949). *De koerlandse kolonisatiepogingen op Tobago*.

- West-Indische Gids*, 30, pp. 197–216, here p. 198; Cruse. *Curland unter den Herzögen*, p. 147; Juškevičs. *Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē*, p. 231; Ž[anis] Bundurs (1992). *Senās latvju kolonijas Gambija Tabago*. Rīga: Lauku Dzīve, p. 17; Kopelev. *Ostrov Tobago*, p. 100.
- ⁴⁹ Klopmann. *Abrégé de l'Histoire de Tabago*. *West-Indische Gids*, p. 198 (see also Ewald von Klopmann's essay on the history of the Island of Tobago [in French], 15.03.1796, 01.01.1798. *Russian State Archive of Early Acts* (Rossiiskii gosudarstvennyi arkhiv drevnikh aktov, Moscow, hereinafter: RGADA), 11–1–570, pp. 3, 28. v); Walter Eckert (1927). *Kurland unter dem Einfluss des Merkantilismus. Ein Beitrag zur Staats- und Wirtschaftspolitik Herzog Jakobs von Kurland (1642–1682)*. Riga: G. Löffler, p. 183; Juškevičs. *Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē*, p. 234; Mattiesen. *Die Kolonial- und Überseepolitik der kurländischen Herzöge*, pp. 435, 443, 453.
- ⁵⁰ Eckert. *Kurland unter dem Einfluss des Merkantilismus*, p. 183.
- ⁵¹ Anderson. *Die ersten kurländischen Expeditionen*, pp. 27–29. The version of the Latvian historian seems very doubtful since in 1647 the Earl of Warwick concluded a contract with a group of English merchants for the sale of this island (Mattiesen. *Die Kolonial- und Überseepolitik der kurländischen Herzöge*, pp. 429, 439). Andersons explained it by the fact that Duke Jacob deferred payment, but in that case it is unclear why he delayed the colonisation of such a desired island.
- ⁵² The only document that can relate to this episode we were able to find in the Latvian State Historical Archives in Riga (Anonīms apcerējums par Tobago salas kolonizācijas ekonomiskajām priekšrocībām. 17. gs. [in German]. *Latvijas Nacionālais arhīvs – Latvijas Valsts vēstures arhīvs* (Rīga, hereinafter: LNA-LVVA), 554–3–387). This is an anonymous and undated German-language 17th-century description of the Island of Tobago. Apparently, this document is a German translation of the Earl of Warwick's letter, in which he assured Duke Jacob of the benefits of the acquisition of Tobago. This can be indirectly indicated by the fact of the great similarity of this document with the contract of 1647 between the Earl of Warwick and the London merchants. Perhaps, this letter was accompanied by a map depicting Tobago, made on donkey skin (Mattiesen. *Die Kolonial- und Überseepolitik der kurländischen Herzöge*, pp. 470, Karte A).
- ⁵³ Mattiesen. *Die Kolonial- und Überseepolitik der kurländischen Herzöge*, pp. 438–445.
- ⁵⁴ Heinrich Diederichs (1890). *Herzog Jacobs von Kurland Kolonien an der Westküste von Afrika*. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn (Festschrift der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst zur Feier ihres 75-jährigen Bestehens), pp. 19–21; Mattiesen. *Die Kolonial- und Überseepolitik der kurländischen Herzöge*, pp. 118–130.
- ⁵⁵ Cruse. *Curland unter den Herzögen*, p. 146; Richter. *Geschichte*, p. 66.

- ⁵⁶ Anderson. Die ersten kurländischen Expeditionen, pp. 14–15, 23–25. See also Edgar Anderson (1959). The Couronians and The West Indies. The First Settlements. *Caribbean Quarterly*, 5 (4), pp. 264–271; Edgars Andersons (1963). Pirmie Kurzemnieki sakari ar Rietumindijas salam. In: Jānis Siliņš (ed.). *Rakstu Krājums II*. New York: Latviešu Humānitāro Zinātņu Asociācija, pp. 26–61; Andersons. *Senie kurzemnieki Amerikā un Tobāgo kolonizācija*, pp. 73–99; Edgars Andersons (1970). *Tur plivoja Kurzemes karogi*. Brooklyn (New York): Grāmatu draugs, pp. 20–22. At the same time, the arguments of this historian that Duke Jacob could participate in the “triangular trade” even before 1640 or in 1642 are refuted by his own sources (Anderson. Die ersten kurländischen Expeditionen, p. 22): archival documents that allegedly prove participation of this ruler in the slave trade before 1640 are devoted in fact to the failed expedition of the Courlandian ship “Fortuna” to Guinea in 1645 (Mattiesen. *Die Kolonial- und Überseepolitik der kurländischen Herzöge*, pp. 60–61); two ships with a load of salt which entered the Baltic Sea through the Sound from the West Indies in 1642 were Swedish, not Courlandian, and sailed obviously to Sweden, not to Courland (Nina Ellinger Bang (1922). *Tabeller over skibsfart og varetransport gennem Øresund 1497–1660*. Vol. 2A, København: Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, Leipzig: Otto Harrassowitz, p. 468; Nina Ellinger Bang, Knud Korst (1933). *Tabeller over skibsfart og varetransport gennem Øresund 1497–1660*. Vol. 2B, København: Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, Leipzig: Otto Harrassowitz, p. 53).
- ⁵⁷ Eckert. *Kurland unter dem Einfluss des Merkantilismus*, p. 167–168; Juškevičs. *Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē*, pp. 205, 208; Bundurs. *Senās latvju kolonijas Gambija Tabago*, p. 10.
- ⁵⁸ Mattiesen. *Die Kolonial- und Überseepolitik der kurländischen Herzöge*, pp. 58–74.
- ⁵⁹ Ibid., pp. 60–65.
- ⁶⁰ Marek Arpad Kowalski (2005). *Kolonie Rzeczypospolitej*. Warszawa: Bellona, pp. 101–102. The author apparently linked the King of Poland to the history of negotiations of 1647–1648 between Duke Jacob and Gdańsk banker Israel Jasky, who was the subject of the Polish Crown, on the creation of a joint colonial company. However, the name of Władysław IV does not appear in these negotiations (Mattiesen. *Die Kolonial- und Überseepolitik der kurländischen Herzöge*, pp. 82–85).
- ⁶¹ Kowalski. *Kolonie Rzeczypospolitej*, pp. 109–110. John II Casimir was linked fictitiously to the negotiations of 1651–1654 between Jacob and Pope Innocent X (was Pope in 1644–1655) (Theodor Schiemann (1886). Herzog Jacobs von Kurland Beziehungen zur päpstlichen Curie. In: *Historische Darstellungen und Archivalische Studien. Beiträge zur Baltischen Geschichte von Dr. Theodor Schiemann*. Hamburg: Gebr. Behre's Verlag, Mitau:

- E. Behre's Verlag, pp. 229–241, here pp. 234–240; Mattiesen. *Die Kolonial- und Überseepolitik der kurländischen Herzöge*, pp. 371–376).
- ⁶² Diederichs. *Herzog Jacobs von Kurland Kolonien*, pp. 14–15; Eckert. *Kurland unter dem Einfluss des Merkantilismus*, pp. 167–168.
- ⁶³ These are the good luck message to Jacob with his colonial enterprises from the aforesaid banker Jasky (1649) and the beginning of the productive cooperation between Duke and the Amsterdam merchant Henry Momber in the field of maritime and colonial affairs (1650) (see Mattiesen. *Die Kolonial- und Überseepolitik der kurländischen Herzöge*, pp. 82–85, 95–109; Briefe von Henri Momber bestellten Factoren in Amsterdam an den Herzog in Schiffs- u. Handelsangelegenheiten [in German and Dutch], 1650–1653. *LNA-LVVA*, 554–1–709).
- ⁶⁴ Sewigh. Eine kurländische Colonie, p. 39; Seraphim. Mißlungene Seefahrten, p. 79; Juškevičs. *Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē*, pp. 259–261; Mattiesen. *Die Kolonial- und Überseepolitik der kurländischen Herzöge*, pp. 985–990; W. R. Menkman (1940). Tobago. Een bijdrage tot de geschiedenis der Nederlandsche kolonisatie in tropisch Amerika. Part 5. *De West-Indische Gids*, 22, pp. 97–110, here pp. 109–110; Alexander V. Berkis (1969). *The History of the Duchy of Courland (1561–1795)*. Towson (Maryland): The Paul M. Harrod Company, pp. 215–217, 224; Andersons. *Senie kurzemnieki Amerikā un Tobāgo kolonizācija*, pp. 298–307; Bundurs. *Senās latvju kolonijas Gambija Tabago*, p. 20.
- ⁶⁵ Klopmann. Abrégé de l'Histoire de Tabago. *West-Indische Gids*, pp. 193–216.
- ⁶⁶ Juškevičs. *Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē*, p. 261; Mattiesen. *Die Kolonial- und Überseepolitik der kurländischen Herzöge*, pp. 989–990; Berkis. *The History of the Duchy of Courland*, p. 224; Andersons. *Senie kurzemnieki Amerikā un Tobāgo kolonizācija*, p. 306; Bundurs. *Senās latvju kolonijas Gambija Tabago*, p. 20.
- ⁶⁷ “[...] eventualiter succedirender Herzog [...]” (Carl von Rummel (comp.) (1851). *Die Quellen des Curländischen Landrechts. Bd. 2. Curländischen Landtags- und Conferential-Schlüsse von 1618 bis 1759*. Dorpat: F. Kluge, p. 490).
- ⁶⁸ “Les États convoquèrent même une diète a la fin de juin 1726. [...] et s'élirent Maurice Comte de Saxe, Duc de Courlande et de Semigalle, titre qu'il a toujours conserve” (Ewald von Klopmann's essay on the history of the Island of Tobago [in French], 15.03.1796, 01.01.1798. *RGADA*, 11–1–570, pp. 17, 38. v – 39; Klopmann. Abrégé de l'Histoire de Tabago. *West-Indische Gids*, p. 205).
- ⁶⁹ Klopmann. Abrégé de l'Histoire de Tabago. *West-Indische Gids*, pp. 205–206: “A peine fut-il élu Duc de Courlande, qu'il songea d'abord à envoyer des colonistes à Tobago, pour y faire de nouvelles plantations à l'instar des

précédents ducs et considérant cette île comme appartenant au duché de Courlande. Il en nomma gouverneur Mr. de Brincken, gentilhomme Courlandais et engagea plusieurs personnes à l'accompagner, dans des conditions assez avantageuses. Il compta beaucoup, comme de raison, sur le Roi de Pologne et sur la France pour être soutenu dans cette entreprise, mais l'influence de la Cour de Russie toujours prépondérante et salutaire à la Courlande contrebalança bientôt comme de juste droit, le parti de Maurice, qui fut obligé de quitter la Courlande et d'abandonner son vaste projet sur l'île de Tobago”.

- ⁷⁰ Although the last name of “Baron Klopmann” is used in the original document in the third person and without mentioning the first name, there is no doubt that it is precisely about Ewald von Klopmann: to talk about himself in the third person is a characteristic feature of his historical and autobiographical works (see *Ewald von Klopmanns Aufzeichnungen über sein Leben* (1893). Issued by Heinrich Diederichs in *Baltische Monatschrift*, 35 (40), pp. 108–131, here p. 110).
- ⁷¹ Klopmann. Abrégé de l'Histoire de Tabago. *West-Indische Gids*, p. 206: “Le Duc Ernst Jean témoigna le désir de relever ses prétentions sur l'île de Tobago, à titre d'alleu acquis de la famille ducale de Kettler; il avait même destiné son gentilhomme de Chambre, le Baron Klopmann à être envoyé à Londres: Klopman y avait demeuré 6 ans, après avoir été attaché à l'Ambassade du Chevalier Williams en Russie afin de solliciter le Roi, en réclamant sa protection et de renouveler l'ancien Traité, fait par le Duc Jacques de Courlande et le Roi Charles II d'Angleterre [...] La mort du Duc Ernst Jean de Biron interrompit ses projets. Il est évident et hors de toute contestation possible, que l'île de Tabago a été acquise par le Duc Jacques, qu'elle a passé comme alleu par succession d'héritage dans la famille ducale de Kettler, et qu'enfin le Duc Ernst Jean en fit l'acquisition par un accommodement avec les héritiers de cette famille, comme de tous les alleux lui appartenant, en rachetant toutes les terres allodiales engagées par les Ducs précédents, pour une somme très considérable, condition stipulée alors par le Roi et la République de Pologne, avant l'investiture du Duc”.
- ⁷² *Ewald von Klopmanns Aufzeichnungen über sein Leben*, p. 110.
- ⁷³ Sidney Lee (ed.) (1900). Williams, Sir Charles Hanbury (1708–1759). In: *Dictionary of National Biography*. Vol. 61, London: Smith, Elder, & Co., pp. 379–383, here p. 381.
- ⁷⁴ Petr Karlovich Shchebaľ'skii (1866). Vopros o Kurliandskom gertsogstve pri imperatore Petre III. *Russkii arkhiv*, 3, pp. 283–303, here p. 285; Imants Lancmanis, Ieva Lancmane, Valda Vilite, Jānis Baltiņš (1993). *Ernst Johann Biron 1690–1990. Katalog der Ausstellung im Schloß Rundāle / Ruhental*. Rīga: Rīgas Paraugtipogrāfija, pp. 29–44.
- ⁷⁵ *Ewald von Klopmanns Aufzeichnungen über sein Leben*, pp. 116–120.

- ⁷⁶ Alexander Chalmers (ed.) (1817). Williams (Charles Hanbury). In: *The General Biographical Dictionary*. Vol. 32, London: Printed for J. Nichols, pp. 99–103, here p. 102; Lee (ed.). Williams, Sir Charles Hanbury. *Dictionary of National Biography*, p. 381. An additional evidence of these chronological frames is George Townshend, 1st Marquess Townshend (1724–1807) mentioned in Klopmann's autobiography. The latter wanted to join the military expedition of the British against Quebec headed by Townshend, but due to illness he could not do it. Townshend sailed to North America in February 1759 (*Ewald von Klopmanns Aufzeichnungen über sein Leben*, pp. 120–121; Sidney Lee (ed.) (1899). Townshend, George. In: *Dictionary of National Biography*. Vol. 57, London: Smith, Elder, & Co., pp. 123–126, here p. 123).
- ⁷⁷ *Ewald von Klopmanns Aufzeichnungen über sein Leben*, p. 109.
- ⁷⁸ *Ibid.*, pp. 121–122.
- ⁷⁹ *Ibid.*, pp. 122–129. See also Johann Friedrich von Recke, Karl Eduard Napiersky (eds.) (1829). Von Klopmann (Ewald). In: *Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland*. Vol. 2, Mitau: Johann Friedrich Steffenhagen und Sohn, pp. 453–456, here pp. 454–455.
- ⁸⁰ *Ewald von Klopmanns Aufzeichnungen über sein Leben*, p. 113.
- ⁸¹ Ewald von Klopmann's essay on the history of the Island of Tobago [in French], 15.03.1796, 01.01.1798. *RGADA*, 11–1–570.
- ⁸² *Ibid.*, p. 1.
- ⁸³ *Ibid.*, pp. 18–19. v.
- ⁸⁴ *Ibid.*, pp. 20–20. v: “[...] et ses alleux en Courlande dont l’Isle de Tabago, devoluë par heritage et accommodement fait entre son père, et les héritiers de la famille Ducale de Kettler, fait parti, sans contrededuction quelconque. Partant de ces principes, comme d’un Axiome, fondé dans les droits inalterabler de la nature et des gens, il seroit fort aisé à prouver les justes et indubitable Titres de Sa Majeste Impériale de touter les Russies, sur la dite Isle de Tabago, comme un Alleu, appartenant an dernier Duc de Courlande, acquis par un achât formel, & resignation solemnelle. Que Cathérine II., la Legislatrice, la Bienfaitrice de tans de millions dans Ses vastes Empires, daigne jeter un jour un regard sur l’Isle de Tabago, l’ancien patrimoine des Ducs de Courlande!”
- ⁸⁵ *Ibid.*, pp. 27–45. v.
- ⁸⁶ *Ibid.*, p. 27: “Sire! Votre Majesté Imperialé ayant desire d’avoir l’histoire de l’isle de Tabago, j’ose en presenter à Ses piëds un abregé [...]”
- ⁸⁷ *Ewald von Klopmanns Aufzeichnungen über sein Leben*, p. 455.
- ⁸⁸ Mattiesen. *Die Kolonial- und Überseepolitik der kurländischen Herzöge*, p. XXXVII; J[ean Chrétien Joseph] Kleyntjens S. J. (1949). De koerlandse kolonisatiepogingen op Tobago. *West-Indische Gids*, 30, pp. 194–195.

- ⁸⁹ Recke, Napiersky (eds.). Von Klopmann (Ewald). *Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon*, p. 455; Ewald von Klopmanns *Aufzeichnungen über sein Leben*, pp. 130–131; Mattiesen. *Die Kolonial- und Überseepolitik der kurländischen Herzöge*, p. 436; Kleyntjens. *De koerlandse kolonisatiepogingen op Tobago*, p. 194.
- ⁹⁰ Heinrichs Strods (1993). *Kurliandskii vopros v XVIII veke*. Part 2, Riga: Latviiskii universitet, pp. 29–45, 60–61.
- ⁹¹ Letter from the merchant from Riga Friedrich Thiringk to the Duke Ernst Johann von Biron [in German], 14.11.1763. *LNA-LVVA*, 554–3–388, pp. 8–9. v: “Durchlauchtigster Hertzog, Gnädigster Fürst und Herr. Es hat der Londenschen Kauffmann Atkins von der Familie der seeligen Capitaine John Poyntz und compagnie, an welche der Weyland durchlauchtigste Hertzog Jacobus höchst seeligsten Andenkens mittelst Vergleichs puncten de dato den 20-ten September 1681 und ratification de dato Mitau den 24-ten October 1681 Einhundert und zwanzig tausend Acker Land in der Insul Tobago zugestanden haben den Auftrag bekommen, derselben Familie die in der angefügten Specification benennete documenta in copiis fidimatis aus Ew. Hochfürstl. durchl. Archiv zu dem Ende zu besorgen, damit mehr gedachte Familie diese documenta ehesten erhalte, und dadurch verhindern könne, daß derselben District Land von der Cron Engeland nicht an andere vergeben werde. Da nun Eingangs gedachter Atkins mich ersucht, Ihme zu diesen documenten zu verhelffen. So bitte Ew. Hochfürstl. durchl. demüthigst, gnädigsten befehl ergehen zu laßen, daß mir diese documenta aus höchst deroselben Archiv in copiis fidimatis gegen die gebühr ausgefertiget werden sollen. Ich verharre in tieffster devotion. Ew. Hochfürstl. durchl. Meines Gnädigsten Fürsten und Herren. demüthigster Friedrich Thiringk bürger und kauffmann zu Riga. Specification von Schrifften von welchen vidimirte Copeyen nach Engeland verlangst werden: 1-mo. Von Einer Vollmacht Sr. Hochfürstl. durchl. des Hertzoges Jacobus, unter deroselben Hand und Siegel datirt Mitau den 3-ten Julij 1681 und gegeben an den Hochfürstl. Residenten in London Abraham Marin um wegen Cultivirung der Insul Tobago ein Contract zu schließen. 2-do. Von Vergleichs puncten datirt den 20-ten Septembris 1681 worinnen und wodurch Sr. Hochfürstl. durchl. durch dero Residenten an den Capitaine John Poyntz er Compagnie zugestanden haben Einhundert und zwanzig tausend Acker Land in der Insul Tobago, bey welchen Vergleichs puncten. 3-tio. Die Ratification Sr. Hochfürstl. durchl. angehänget ist, unter dero Hand und Siegel datirt Mitau den 24-ten October 1681. Prod. die 14-te Novbr. Ao 1763. Hochfürstl. Kantzeley”.
- ⁹² The definitive Treaty of Peace and Friendship between his Britannick Majesty, the Most Christian King, and the King of Spain. Concluded at Paris the 10th day of February, 1763. To which the King of Portugal acceded on

- the same day. Article IX. Available at: http://avalon.law.yale.edu/18th_century/paris763.asp (accessed 17.01.2018).
- ⁹³ Erklärung des Herzogs Ferdinand v. Kurland wegen der Insel Tabago [in German], 08.09.1731, 03.10.1731. *The Hessian State Archives in Marburg* (Hessisches Staatsarchiv Marburg), Bestand 4f – Staaten K – Nr. Kurland 123.
- ⁹⁴ Fowler. *A Summary Account*, p. 22.
- ⁹⁵ Enn Küng (2015). Die Gefangenschaft Herzog Jakobs von Kurland in Ivanogorod 1659–1660. *Forschungen zur baltischen Geschichte*, 10, pp. 69–91.
- ⁹⁶ Edgar Anderson (1962). Die kurländische Kolonie Tobago, I. *Baltische Hefte*, 8 (3), pp. 129–155, here p. 149.
- ⁹⁷ Andersons. *Senie kurzemnieki Amerikā un Tobāgo kolonizācija*, pp. 309–321.
- ⁹⁸ Diederichs. *Herzog Jacobs von Kurland Kolonien*, pp. 47–50.
- ⁹⁹ The text of this agreement was often published. For example, see Klopmann. *Abrégé de l'Histoire de Tabago*. *West-Indische Gids*, pp. 209–210.
- ¹⁰⁰ *Ibid.*, p. 203.
- ¹⁰¹ Arguments in favour of this view see A[leh] I[haravich] Yeustratsyev (2017). “Obeshchaem ekhat’ v Norvegiiu”: svedeniia odnogo trudovogo kontrakta o territorial’noi mobil’nosti “rusakov” v XVII v. *Studia Historica Europae Orientalis*, 10, pp. 127–148, here pp. 135–137.
- ¹⁰² For example, see Kołodziejczyk. Czy Rzeczpospolita miała kolonie w Afryce i Ameryce? [Did the Polish–Lithuanian Commonwealth have colonies in Africa and America?]; Armin M. Brandt (1999). Kurlands Kolonien. *Geschichte mit Pfiff*, 7, p. 21; Tomasz Cukiernik (2008). Kolonialna Kurlandia [Colonial Courland]. Available at: <http://tomaszcukiernik.pl/artykuly/artykuly-historyczne/kolonialna-kurlandia/> (accessed 07.01.2018); Wojciech Kempa. Kolonialne marzenia [Colonial dreams]. *Nowe Siemianowice*, 19.12.2012, p. 6; Olbrychski. Tobago: zamorskie kresy Rzeczypospolitej [Tobago: the overseas borderlands of the Polish–Lithuanian Commonwealth]; Pogorelyi. S privetom iz Afriki; Marcin Dobrowolski (2016). Polskie imperium kolonialne [The Polish colonial empire]. Available at: <https://www.pb.pl/polskie-imperium-kolonialne-835760> (accessed 07.01.2018); Dobrovolskii. V Afrike i Amerike; Kariby, Afrika i rom. Istoriiia kolonii VKL v XVII-om veke; Kurländische Kolonialgeschichte (From Wikipedia, the free encyclopedia). Available at: https://de.wikipedia.org/wiki/Kurl%C3%A4ndische_Kolonialgeschichte (accessed 07.01.2018) (compare also versions in other languages).

KURZEMES HERCOGISTES KOLONIĀLĀS POLITIKAS VĒSTURES DATĒJUMI

Oļegs Jevstratjevs

Mg. hist., Republikāniskais augstākās izglītības institūts (Minska, Baltkrievija), Baltkrievijas vēstures un kultūras mantojuma katedras vecākais pasniedzējs.

Zinātniskās intereses: Baltijas reģiona vēsture agrīnajos jaunajos laikos, Kurzemes hercogistes vēsture, Eiropas koloniālisma vēsture.

Rakstā tiek analizētas historiogrāfijā sastopamās Kurzemes hercogistes koloniālās politikas periodizācijas versijas un to rašanās iemesli. Autors secina, ka lielākajai daļai pieņēmumu par Kurzemes hercogistes koloniālās politikas sākuma un beigu datējumu pašlaik apzinātajos vēstures avotos nav atrodams pamatojums. Tieši šie pieņēmumi (versijas) Kurzemes hercogistes koloniālajai politikai veltītajos vēstures pētījumos un populārzinātniskajā literatūrā ir veicinājuši šīs tematikas mitoloģizāciju.

Atslēgas vārdi: Kurzemes hercogiste, koloniālā politika, datējums.

Kopsavilkums

Kurzemes koloniālās politikas vēsturei, it īpaši Tobāgo salas kolonizācijai, ir svarīga loma latviešu vēsturiskajā atmiņā. Tomēr šī tematika ļoti lielā mērā ir dažādiem mītiem apvīta. Īpaši tas attiecas uz notikumu datējumu. Historiogrāfijā ir sastopamas vairākas pretrunīgas versijas par Kurzemes hercogistes koloniālās politikas sākumu. Par to, kad Kurzemes hercogiste ir iegādājusies Tobāgo salu un ir aizsākta tās kolonizācija, ir atrodami dažādi gadskaitļi: 1610., 1634., 1637., 1638., 1639., 1640., 1642. gads, 17. gadsimta 40. gadu vidus vai arī angļu karaļa Čārlza I valdīšanas laiks (1625–1649). Šie gadskaitļi nav atrodami ticamos vēstures avotos, jo tie ir ņemti no vēlāku laiku ziņojumiem, ko snieguši gan britu piedzīvojumu meklētāji, proti, Džons Skots (*John Scott*) 1667. gadā un Džons Points (*John Poyntz*) 1699. gadā, gan Kurzemes diplomāti – Karls Johans fon Blombergs (*Karl Johann von Blomberg*) 1700. gadā un Johans Kristofs Pretoriuss (*Johann Christoph Praetorius*) 1727. gadā. Šķiet, daļa versiju par šo notikumu datējumu ir 19.–20. gadsimta vēsturnieku izdomājums. Šie pētnieki vēlējas uzsvērt Kurzemes klātbūtnes vēsturi Tobāgo salā, attiecīgi viņu ziņojumus nevar pieskaitīt pie uzticamiem avotiem. Balstoties uz ticamiem avotiem, Kurzemes kolonijas dibināšana Tobāgo salā datējama ar 1654. gadu, bet Svētā Andreja salā Gambijas upes grīvā –

ar 1651. gadu. Tomēr kurzemnieku pirmās aizjūras darbības pēdas ir konstatējamas jau pirms tam. Spriežot pēc dažādu pētnieku norādītajiem datumiem, proti, 1627., 1629., 1630., 1642., 1643., 1645., 1647., 1649., 1650., 1653. gads, pirmie reālie mēģinājumi attīstīt koloniālo tirdzniecību un dibināt aizjūras kolonijas bija 1645. gadā – hercoga Jēkaba Ketlera valdīšanas laikā (1642–1681). Šajā gadā ir dokumentāli fiksēts, ka hercogs Jēkabs piedalījies trīspusējā tirdzniecībā starp Eiropu, Gvineju un Vestindiju un nosūtījis arī pirmo ekspedīciju uz Gvineju.

Attiecībā uz Kurzemes koloniālās politikas beigu datējumu historiogrāfijas vispārpieņemtā versija ir tā, ka šī politika turpinājās līdz pat Kurzemes hercogistes pievienošanai Krievijas impērijai 1795. gadā. Tomēr tam nav rodams apstiprinājums ticamos vēstures avotos. Šķiet, šī atziņa radusies, iepazīstoties ar 1795. vai 1796. gadā sarakstīto Kurzemes barona Evalda fon Klopmana (*Ewald von Klopman*, 1734–1804) manuskriptu, kurā ir informācija par Tobāgo salu. Autors, vēlēdamies būt lojāls pret jaunajiem kungiem un cerēdams uz zināmu atlīdzību, ir devis mājienu imperatorei Katrīnai II un viņas pēcnācējam Pāvilam I, ka Krievijai ir iemesls pretendēt uz Tobāgo salu, jo tā var tikt mantota no pēdējā Kurzemes hercoga Pētera Birona (valdīšanas laiks – 1769–1795). Tomēr Klopmana apgalvojumam, ka Ketlera dzimtas pēcteči piedalījušies cīņā par šo salu, nav rodams apstiprinājums citos avotos. Minētajā manuskriptā ir daudz loģisku un hronoloģisku pretrunu, un tā rašanos var izskaidrot tikai ar autora savtīgiem nolūkiem, tādēļ tas nevar tikt uzskatīts par uzticamu. Pēdējie uzticamie avoti par šo problemātiku datēti ar 1731. gadu un ir saistīti ar trimdā dzīvojošā hercoga Ferdinanda Ketlera (1655–1737) neveiksmīgajiem mēģinājumiem pārdot Tobāgo salu savam brāļadēlam Zviedrijas karalim Frederikam I (valdīšanas laiks – 1720–1751).

Balstoties uz vēstures avotiem, var secināt ka Kurzemes hercogistes koloniālās politikas vēsture datējama ar laika posmu no 1645. līdz 1731. gadam. Visas citas hipotēzes ir tikai vēlākā perioda fikcija.

15 MAY 1934 *COUP D'ÉTAT* IN LATVIA: REGULARITY OF DEVELOPMENT OF THE EXISTING PARLIAMENTARY SYSTEM OR A BREAKTHROUGH CALLED BY THE ACTUAL SITUATION. THE VIEW OF THE USA LEGATION IN LATVIA¹

Uldis Krēslinš

Dr. hist., Institute of Latvian History, University of Latvia, researcher.
Research interests: Latvia's political history of the 20th century.

One of the most contradictorily estimated events in Latvia's 20th century history was the *coup d'état* of 15 May 1934. Some researchers consider that the reasons of the *coup d'état* are to be found in then existing parliamentary system. They characterised the *coup d'état* as a regularity of the development of the existing parliamentary system highlighting the influence of implemented transformations that were realised by the new authoritarian regime of Kārlis Ulmanis. However, the majority of researchers have rejected the view that the drawbacks of the existed parliamentary system were invincible. They have formulated the reasons of the *coup d'état* as through the prism of personal ambitions and claims of K. Ulmanis estimating the *coup d'état* as a breakthrough in Latvia's political development, which actually was called for by the actual political situation. In the context of these two diverging views it would be useful to acquaint the readers with the opinion of the USA Legation in Latvia on the causes of the *coup d'état* on 15 May 1934, which was expressed in two confidential memorandums of the Legation to the USA Secretary of State.

Keywords: Latvia, *coup d'état* of 15 May 1934, Kārlis Ulmanis, USA Legation in Latvia, "Riga Boys".

After Lithuania (in 1926) and Estonia (in March 1934) Latvia was the last Baltic state where the institutions of the

parliamentary democracy were eliminated through the *coup d'état* on 15 May 1934. The person who undertook the role of the inspirer and organiser of the *coup d'état* was Kārlis Ulmanis (1877–1942), a prominent Latvian politician, leader of the Latvian Peasant Union Party and a former Prime Minister, who after the *coup d'état* laid the foundations of an authoritarian regime that existed for the next six years until June 1940, when Latvia was occupied by the Soviet troops.

At that time, the second half of the 1930s, the explanation for the motives that caused the *coup d'état* was the same as the one mentioned in 1934 by its organisers: its necessity was determined by an internal threat from some right-wing adventurer groups (the most influential and well-known right-wing radical organisation was the Latvian People's Union "Pērkonkrusts" ("Thunder Cross") founded in 1932², but certain threat was also inflicted by the Society of the Cavaliers of the Military Order of Lāčplēsis and Freedom Fighters "Legion", which united the Latvian War of Independence veterans and was headed by Colonel Voldemārs Ozols (1884–1949), who later during the Second World War operated in France as an agent of the Red Army Main Intelligence Directorate), the difficult economic situation, uncertain international situation, but firstly the *coup d'état* was characterised as a regularity of the development of the existing parliamentary system, speaking about refusing from parliamentary democracy as a necessity to save the state from parties' selfish interests and their incessant conflicts.³

A different point-of-view appeared when the first memories and first studies about the independent Republic of Latvia were published: written already after the loss of independence in 1940, these works consider the experience of the 1940 and the issue of the responsibility of the authoritarian regime in the loss of independence.

The fact that the authoritarian regime of K. Ulmanis changed the future of the State of Latvia submissively and without ac-

ceptance of the society (which would have been more difficult from the aspect of legitimacy in case the institutions of parliamentary democracy had continued to exist after 1934⁴) led to the consequence that parliamentary democracy had not exhausted all their options,⁵ and the *coup d'état* on 15 May 1934 was a violent breakthrough of parliamentary experience, which was not determined by previous political development.

From that point-of-view a new concept of *coup d'état* emerged, which was strongly represented in post-war research of former Latvian Social Democrats (Bruno Kalniņš,⁶ Klāvs Lorencs⁷). This concept separated the *coup d'état* of 15 May 1934 from the preceding processes of parliamentary democracy; according to this concept, the *coup d'état* of 15 May 1934 was not a result and final act of the development of parliamentary democracy, but the starting point of a new – authoritarian regime. This concept recognised some failures and shortages of Latvian parliamentarianism, but did not link them with the reasons of the *coup d'état*;⁸ it emphasised the personality of K. Ulmanis and his own political ambitions as the first and the most important reason for the *coup d'état*.⁹

Both the abovementioned concepts originated in different times, and each had an evident background of interests: while the first concept, which substantiates the necessity of *coup d'état* as an objective requirement, conformed to the interests of adherents of K. Ulmanis and his regime, the second concept that explained the motives of the *coup d'état* only with K. Ulmanis political ambition was advantageous to former politicians, and especially, the former leaders of the Latvian Social Democrats, for whom this concept allowed to shake off the responsibility for their policy and political mistakes. However, the diverse views leave a principal question: was the *coup d'état* on 15 May 1934 a regularity of development of the existed parliamentary system, or was it a breakthrough called only by the actual situation and K. Ulmanis' political ambitions?

There are two reasons which make the answer to this question extremely important. Firstly, it seems unusual that the Latvian society which spoke about democracy as an undisputable value before the World War and proclaimed the State independence on 18 November 1918, under the slogans of democratic principles, denied their own choice only sixteen years later, and nobody was ready to defend the benefits of democracy. Such a rapid change allowed Latvian post-war emigrants to conclude that Latvians were not ready for democracy at all.¹⁰ Secondly, it was surprising that exactly K. Ulmanis – the politician who had the biggest merit in the foundation of the State of Latvia and its democracy – became the person who destroyed the Latvian parliamentary system; this contradiction in his political efforts caused essential differences in describing his personality in historical literature – and sometimes these differences are so great that it even seems that these publications are not about one, but many different people.¹¹

When analysing both the abovementioned viewpoints, it is helpful to add one more witness, which is the USA Legation in Latvia. We know that the USA Legation in Riga was one of the most important USA diplomatic centres in Eastern Europe during the interwar period: until 1933, when the USA Government recognised the Soviet Union and opened an Legation in Moscow one year later, the USA Legation in Riga was the closest eyes by which the USA Government monitored the Soviet Union. Several well-known USA diplomats, sometimes called the “Riga Boys”, stayed in Latvia during the 1920–1930s.¹² The most famous of them were Loy Wesley Henderson (1892–1986),¹³ George F. Kennan (1904–2005) and Charles E. “Chip” Bohlen (1904–1974).

The “godfather” of these “boys” was Robert F. Kelley (1894–1976), who in 1922 joined the USA State Department, and in 1926 headed the newly created Division of Eastern European Affairs. R. Kelley, who as a USA army officer served in the Bal-

tic from 1917 to 1922, was an adamant anti-Communist and considered that the State Department needed officers who were fluent in Russian, knew Russian history and Bolshevism's background. In view of this goal, R. Kelly proposed a programme allowing two officers each year to prepare themselves as Russian experts (between 1926 and 1936, R. Kelley selected seven persons for Russian training).¹⁴ After graduating from the preparatory programme, they went to work for the USA Legation in Riga, where they formulated their views concerning both the Soviet foreign policy objectives and the USA policy towards the USSR.

They shared the conviction that Soviet foreign policy flowed directly from Marxist-Leninist ideology, that the horrors of Stalinist rule within Russia would produce external policies equally totalitarian in purpose. The USSR was a revolutionary state with the foreign policy derived from communist ideology. With such a country the West could never coexist with any success. These views that are known as Riga Axioms in historiography¹⁵ had a strong influence on the position of the USA Government toward the Soviet Union.

Although Latvia and its policy was not so important and interesting for the USA state interests, the *coup d'état* of 15 May 1934 was an event that demanded special attention.

THE FIRST MEMORANDUM: "THE FIRST YEAR OF THE ULMANIS REGIME IN LATVIA"

The document in which the reasons for the *coup d'état* were analysed in more detail¹⁶ was a confidential Memorandum "The First Year of the Ulmanis Regime in Latvia" prepared by the Third Secretary of Legation Mr. George M. Abbott (1904–1988) and sent to the USA Secretary of State Cordell Hull (1871–1955) on 23 August 1935.¹⁷ The Memorandum had 56 pages and it consisted of five chapters.

In the beginning the author describes the predisposition of Latvia's situation at the time of the *coup d'état* and stresses three main aspects: the internal political situation, the economic and financial situation, and finally, the external political situation.

The Memorandum begins with a statement:

“The *coup d'état* of May 15, 1934, in order to be correctly understood, must be viewed against the background of political instability which has existed in Latvia from the time of its independence.”¹⁸

Here the author briefly characterises the formation of Latvian political system and points out a tendency “for every leader to form, or to attempt to form, a political party of his own”, that led to a very fragmented system of parties. “Under the system of proportional representation” – the author continues – “most of these various parties were able to obtain at least one or two representatives in the Saeima.” Therefore “no one party was strong enough to form a government of its own and the various coalition cabinets formed were nearly always dependant for their existence on the support of some relatively minor party, parties, or individuals.” And “as a consequence parliamentary government was extremely unstable.” The author of the Memorandum ends his own judgment about Latvia's internal political situation with a statement: “After thirteen years of this situation, the general public was thoroughly disgusted with parliamentary government, in any case as practiced in Latvia.”¹⁹

The second aspect – economic and financial situation – is characterised in the Memorandum using the term “critical”. The author of the Memorandum devotes special attention to the stability of the national currency system and the specific interests of Latvian farmers. He writes: “... it should be mentioned that the Peasant Union Party and in general all Latvian peasants were, and are, strongly in favour of maintaining the gold standard.”²⁰ By this conclusion the viewpoint of Memorandum differs from the opinions presented by Latvian historians, which usually do not consider the gold standard problem.

And finally, the third aspect, that is stressed in the Memorandum, is the external political situation. There is one more big difference between the Memorandum and the publications of Latvian historians, which concerns the question about the political sympathies of Latvian Social Democrats. In the mainstream history of the Latvian interwar period it is not accepted to talk about the sympathies of Latvian Social Democrats to Soviet Russia: partly because the communist ideology condemned the Social Democrats as social-chauvinists,²¹ and partly because the former Social Democrats had a strong influence in the circles of Latvian emigrants after the Second World War. The author of the Memorandum was free from these layers, and he writes: “Another factor which also undoubtedly influenced Mr. Ulmanis in his desire to get Latvia’s foreign policy out of party politics was the Social Democrats insistence that Latvia establish closer relations with Soviet Russia.”²²

The author of the Memorandum describes the three above-mentioned aspects as the preconditions for the *coup d'état*, while he singles out the debates in the Saeima over the Constitutional Reform Bill as its immediate cause. He writes: “After several months of debate the bill had been so amended that it no longer satisfied the Peasant Union Party. It, moreover, seemed certain that in the final vote on the bill, the Government would be defeated and would have to resign.”²³

If we try to summarise all of the abovementioned we can conclude that the view of the author of the given Memorandum is closer to the first concept: the author talks about the *coup d'état* of 15 May 1934 as a phenomenon which had objective political and economic preconditions. Of course, this does not mean that the *coup d'état* was unavoidable or welcome: at the night of the *coup d'état* Latvian Social Democrats were arrested in their bedrooms and, as the author of the Memorandum writes, “as far as is known none of the foreign representatives in Riga were able to give their governments any warning” before

the *coup d'état*.²⁴ However, at the same time, the idea of the necessity of political changes was mature and in that respect the *coup d'état* was expected.

THE SECOND MEMORANDUM: "THE ULMANIS GOVERNMENT IN LATVIA"

Until now the viewpoint and the judgements by which the USA Legation in Latvia interpreted the reasons of the *coup d'état* seems clear. But two years later, in December 1937, the USA Legation in Latvia sent another confidential Memorandum to the USA Secretary of State, prepared by the same George M. Abott, who had by that time become the Second Secretary of the Legation, titled "The Ulmanis Government in Latvia".²⁵ And this Memorandum shows a principal difference compared to the Memorandum written two years earlier. The Memorandum begins with an Introduction in which the author briefly summarises the preconditions for the *coup d'état*. He repeats the judgements about "extremely advanced Latvian constitution", "short-lived coalition governments", and adds: "Another factor was undoubtedly the personal ambition and desire for power of Dr. Ulmanis, which were encouraged by political developments in Germany and Estonia in 1933 and early 1934."²⁶ This opinion seems unexpected: in the previous Memorandum the personal ambition of K. Ulmanis was not even mentioned, and suddenly, two years later, it was stressed as one of the most important factors! What had happened? It is clear that the real reasons for the *coup d'état* had not changed during these two years. The only change was the attitude to K. Ulmanis and motives of his political activity during his authoritarian regime. During the two years between both Memorandums, from 1935 to 1937, the Prime Minister K. Ulmanis had become the President of the State, the cult of him as the "Land Host" was growing and becoming stronger, and any opposition leaders or newspapers

were silenced. All these processes provided strong evidence about the personal ambitions of K. Ulmanis, but it was evidence *post factum*, evidence that referred to K. Ulmanis as the “Land Host” after the *coup d'état*, and not before.

Hence, in this case we can talk about some kind of transposition, when a future experience would be transposed to events and processes that had happened earlier.

CONCLUSIONS

Both of the abovementioned confidential Memorandums prepared by the USA Legation in Latvia characterised the *coup d'état* of 15 May 1934 as a phenomenon which had objective political and economic preconditions, and in this respect it may be possible to affirm that the *coup d'état* was a regularity of the development of the existing parliamentary system. Moreover: both Memorandums clearly indicate the disadvantages of the Latvian parliamentary system as one of the reasons of the *coup d'étate*. The importance of this recognition in this case is not in its content but rather in its author: in Latvian historiography, with some exceptions, under the influence of Social Democrats and due to ideological circumstances the faults of the Latvian parliamentary system were not recognised as the reason of the *coup d'état*, and the judgements about the flaws of the Latvian parliamentary system were usually linked to the slogans of anti-democrats or apologists of K. Ulmanis authoritarian regime. Both Memorandums of the USA Legation show that this is not correct.

There is a more complicated question: can we talk about the personal ambitions of K. Ulmanis as the reason for the *coup d'état*? The abovementioned confidential Memorandums gives two opposing answers: the Memorandum of the 1935 says: No! – while the Memorandum of the 1937 says: Yes! The stumbling stone, I assume, is not only in the transposition of

some later experience, but also in overlapping of two different points of view that should be separated.

If we say that K. Ulmanis was a destroyer of the Latvian parliamentary democracy, it is an indisputable truth. It would be safe to say that if K. Ulmanis did not organize the *coup d'état* on 15 May then the parliamentary system would continue to exist at least until May 16. But it does not mean that in this decision K. Ulmanis was guided only by his own personal ambitions.

At first, it is necessary to remember that K. Ulmanis was one of the founders of the Latvian State and Latvia's first Prime Minister in 1918; in this context it would be weird to allow that his personal ambitions waited for the next sixteen years until 1934, when K. Ulmanis was fifty-six years old. And secondly, K. Ulmanis was a pragmatic politician with considerable experience, and he would not have decided to "pass the Rubicon" if he was not sure that the society was ready to accept political changes. In this situation we can say that the views of the society conform to K. Ulmanis' personal ambitions, but not more.

Finally, I would like to quote a conclusion from the covering letter by which the confidential Memorandum in 1935 was presented. The author of this covering letter was Felix Cole (1887–1969) – USA Legation Charge d'Affaires ad interim. He wrote:

"In enumerating the accomplishments of the Ulmanis regime during its first year, one cannot fail to be impressed by their magnitude and, although one may not sympathize with the methods followed or the objects in view, it must be admitted that both internally and externally Latvia is in a considerably stronger and more stable position than on May 15, 1934."²⁷

REFERENCES AND NOTES

- ¹ The article is based on a report that was read at Conference on Baltic Studies in Riga "The Baltic states at 99: Past, Present and Future", 19–21 June 2017. The author thanks the colleagues Dr. habil. hist. Valdis Bērziņš and Elina Pētersone-Gordina, who helped to prepare the article.

- ² See: Vincent E. McHale (1986). The Party Systems of the Baltic States: A Comparative European Perspective. *Journal of Baltic Studies*, XVII (4), pp. 295–312.
- ³ See: Ernests Blanks (1935). *Vadonis un vadonības laiks: 15. maija domas*. Rīga: Autora izdevums, pp. 3–7. See also: Žanis Unāms (1953). *Laiku atspulgā*. Oldenburga: Loga apgāds, pp. 8–10; Edvards Virza (1955). *Kārlis Ulmanis*. Kopenhāgena: Imanta, pp. 134–158; Alfreds Bērziņš (1973). *Kārlis Ulmanis: cilvēks un valstsvīrs*. B.v.: Grāmatu Draugs, pp. 162–207.
- ⁴ If the Saeima (Latvia's parliament) would continue to work until 1940, the state attitude towards the introduction of Soviet troops in Latvia would be formulated by the Saeima, and it would be harder from its one hundred deputies to obtain unanimous approval for the arrival of “friendly” troops to Latvia, see: Miķelis Valters (1951). *15. maija apvērsums un ārkārtējās pilnvaras*. Stockholm: Jaunās Latvijas apgāds, pp. 42–45; Jānis Stradiņš (1998). Kārlis Ulmanis – valstsvīra liktenis un mācības. In: Andris Caune (ed.). *Kārlim Ulmanim 120*. Rīga: LVI apgāds, pp. 15–28, here pp. 21–22; Arturs Žvinklis (2010). No autoritārisma līdz padomju totalitārismam: manipulācijas ar Latvijas Republikas Satversmi (1934–1940). In: Jānis Bērziņš (ed.). *Latvijas valstiskumam 90. Latvijas valsts neatkarība: ideja un realizācija*. Rīga: LVI apgāds, pp. 223–239.
- ⁵ Ādolfs Šilde (1991). Latviešu demokrātija. In: Ādolfs Šilde. *Trimdnieka raksti: 1944–1990*. Ministere: Apgāds Latvija, pp. 66–67; Andrievs Ezergailis (1990). Ulmanis un ulmanisms. *Literatūra un Māksla*, 1. septembris, pp. 5, 10.
- ⁶ Bruno Kalniņš (1993). *Latvijas Sociāldemokratijas 50 gadi (1904–1954)*. Stokholma: Memento.
- ⁷ [Klāvs Lorencs] (2005). *Kāda cilvēka dzīve: Klāva Lorenca atmiņas*. Rīga: Zelta grauds.
- ⁸ “Satversmes kritika ir populārs, bet maz pārliecinošs apvērsuma apoloģētu arguments” [“The critique of the Satversme is a popular, but little convincing argument used by apologists of the coup d'état”], see: Aivars Stranga (1994). *LSDSP un 1934. gada 15. maija apvērsums. Demokrātijas likteņi Latvijā*. Rīga: Preses nams, p. 11.
- ⁹ See: Edgars Dunsdorfs (1978). *Kārļa Ulmaņa dzīve: ceļnieks, politiķis, diktators, mocekļis*. Stockholm: Daugava, pp. 268–270, 344–346; Mārtiņš Virsis (1990). Apvērsuma priekšvakarā. In: *Pretstatu cīņā. Latvija 1917.–1950: Krājums*. Rīga: Avots, pp. 176–184; Valters Ščerbinskis (2012). 1934. gada 15. maija apvērsums: cēloņi, norise un sekas. In: Valters Ščerbinskis, Ēriks Jēkabsons (eds.). *Apvērsums: 1934. gada 15. maija notikumi avotos un pētījumos*. Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, pp. 9–57, here p. 19.
- ¹⁰ See: Šilde. Latviešu demokrātija. In: Šilde. *Trimdnieka raksti: 1944–1990*, p. 69.

- ¹¹ This phenomenon of “divided” K. Ulmanis in historiography is clearly illustrated by an article by Jānis Stradiņš, titled “18. November’s Ulmanis”, see: Jānis Stradiņš (2003). 18. novembra Ulmanis (Latvijas Republikas pirmais Ministru prezidents). In: Andris Caune (ed.). *Kārlim Ulmanim 125*. Rīga: LVI apgāds, pp. 14–35.
- ¹² Donald E. Davis, Eugene P. Trani (2009). *Distorted Mirrors: Americans and Their Relations with Russia and China in the Twentieth Century*. Columbia: University of Missouri Press, pp. 34–40.
- ¹³ Loy W. Henderson was one of the authors of the Welles Declaration of 1940, which established USA non recognition policy of Baltic States occupation by Soviet Union.
- ¹⁴ Davis, Trani. *Distorted Mirrors*, pp. 36–38.
- ¹⁵ Daniel Yergin (1977). *Shattered Peace: The Origins of the Cold War and the National Security State*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- ¹⁶ First telegrams and reports send by the USA Legation in Riga to the USA Secretary of State immediately after the *coup d'état* (the texts of these telegrams and reports are published in the collection of documents devoted to the 1934 *coup d'état*, see: Ščerbinskis, Jēkabsons (eds.). *Apvērsums: 1934. gada 15. maija notikumi avotos un pētījumos*, pp. 395–401) informed about the process and circumstances of the *coup d'état* and made preliminary judgments about the development of future processes, without giving the more comprehensive analysis of the causes of the *coup d'état*.
- ¹⁷ George M. Abbott (1935). Confidential Memorandum “The First Year of the Ulmanis Regime in Latvia”. *National Archives (USA)*, Microfilm 1177, Roll 8, File 860P.00/196, pp. 1–56.
- ¹⁸ *Ibid.*, p. 1.
- ¹⁹ *Ibid.*, p. 3.
- ²⁰ *Ibid.*, p. 4.
- ²¹ R. Uyska (1932). *Fashizm i sotsial-fashizm v sovremennoi Latvii* [Fascism and Social Fascism in Modern Latvia]. Moskva; Leningrad: Partiinoe izdatel'stvo.
- ²² George M. Abbott (1935). Confidential Memorandum “The First Year of the Ulmanis Regime in Latvia”. *National Archives (USA)*, Microfilm 1177, Roll 8, File 860P.00/196, p. 5.
- ²³ *Ibid.*, p. 6.
- ²⁴ *Ibid.*
- ²⁵ George M. Abbott (1937). Confidential Memorandum “The Ulmanis Government in Latvia”. *National Archives (USA)*, Microfilm 1177, Roll 8, File 860P.00/219, pp. 1–70.
- ²⁶ *Ibid.*, p. 1.
- ²⁷ Felix Cole (1935). Covering letter of the Confidential Memorandum addressed to USA Secretary of State. *National Archives (USA)*, Microfilm 1177, Roll 8, File 860P.00/196, pp. 2–3.

1934. GADA 15. MAIJA APVĒRSUMS LATVIJĀ:
PASTĀVOŠĀS PARLAMENTĀRĀS SISTĒMAS
ATTĪSTĪBAS LIKUMSAKARĪBA VAI AKTUĀLĀS
SITUĀCIJAS IZSAUKTS PĀRRĀVUMS. ASV
SŪTNIECĪBAS LATVIJĀ SKATĪJUMS

Uldis Krēsliņš

Dr. hist., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta pētnieks.
Zinātniskās intereses: Latvijas 20. gadsimta politiskā vēsture.

Viens no diskutablākajiem un pretrunīgāk vērtētajiem Latvijas 20. gadsimta vēstures notikumiem ir 1934. gada 15. maija apvērsums. Vairāki pētnieki tā cēloņus saista ar Latvijas parlamentārās sistēmas nepilnībām. Viņi raksturo apvērsumu kā pastāvošās parlamentārās iekārtas attīstības likumsakarību un uzsver Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma īstenoto pārmaiņu labvēlīgo ietekmi uz valsts attīstību. Tomēr pētnieku lielākā daļa noraida uzskatu, ka Latvijas parlamentārās iekārtas trūkumi bija nepārvarami. Viņi apvērsuma cēloņus analizē caur K. Ulmaņa personīgo ambīciju prizmu un vērtē apvērsumu kā konkrētās politiskās situācijas izsauktu pārrāvumu Latvijas politiskajā attīstībā. Šo divu atšķirīgo apvērsuma cēloņu skaidrojumu kontekstā ir lietderīgi iepazīties ar ASV sūtniecības Latvijā skatījumu uz 1934. gada apvērsuma cēloņiem, kas ir izteikts divos sūtniecības sagatavotos konfidencialos memorandos ASV Valsts sekretāram.

Atslēgas vārdi: Latvija, 1934. gada 15. maija apvērsums, Kārlis Ulmanis, ASV vēstniecība Latvijā, "Riga Boys".

Kopsavilkums

Viens no Latvijas historiogrāfijā pretrunīgāk vērtētiem 20. gadsimta vēstures notikumiem ir Kārļa Ulmaņa īstenotais 1934. gada 15. maija apvērsums, kas apturēja valsts demokrātisko institūtu darbību un ievadīja K. Ulmaņa autoritārā režīma posmu. Sākotnēji, 30. gadu otrajā pusē, literatūrā minētais apvērsuma cēloņu skaidrojums palika vien pašu apvērsuma rīkotāju dotā pamatojuma ietvaros, apzīmējot to kā likumsakarīgu neveiksmīgās parlamentārisma pieredzes noslēgumu un runājot par atteikšanos no parlamentārās iekārtas kā nepieciešamu un sabiedrības noskaņojumos izjustu lēmumu, lai izrautu valsti no partiju savtīgo interešu purva. Jauns skatījums sāka veidoties brīdī, kad parādījās pirmās laikabiedru atmiņas un pirmie pētījumi par Latvijas valsts neatkarības posmu: sarakstīti jau pēc valsts neatkarības zaudēšanas 1940. gadā, šie darbi spriedumos par 1934. gada apvērsumu nevarēja neievērot 1940. gada

pieredzi un jautājumu par K. Ulmaņa režīma lomu valsts neatkarības zaudēšanā. Tā kā autoritārais režīms bija padevēģi un bez sabiedrības akcepta izšķīris valsts likteni 1940. gadā, kas gadījumā, ja turpinātu pastāvēt 1934. gadā likvidētie tautas pārstāvniecības institūti, vismaz no leģitimitātes aspekta būtu bijis apgrūtinošāks, tad no šī skatījuma izauga loģiska konsekvence: lai arī Latvijas parlamentārisma laikmetam bija savas neveiksmes un nepilnības, parlamentārā iekārta tomēr nebija izsmēlusi visas savas iespējas, un 1934. gada apvērsums bija vardarbīgs šis parlamentārisma pieredzes pārrāvums, varas akts, kas neizrietēja no iepriekšējās valsts politiskās attīstības. Tā pakāpeniski nostiprinājās uzskats, kas visspilgtāk atklājas Latvijas kreiso sociāldemokrātu tradīcijā rakstītajos darbos (Bruno Kalniņš, Klāvs Lorencs) un kas veido šķirtni un nodala līdz 1934. gadam pastāvošās parlamentārās iekārtas procesus no 1934. gada apvērsuma. Šis skatījums nenoliedz parlamentārās iekārtas trūkumus, taču tie netiek tieši saistīti ar 1934. gada apvērsumu, paliekot vien kā laikmeta fons, kamēr apvērsuma cēloņu skaidrojumā tas priekšplānā izvirza paša K. Ulmaņa personiskos motīvus un vispārējās laikmeta situācijas nosacījumus.

Šo divu atšķirīgo skatījumu kontekstā ir lietderīgi iepazīties ar kāda neitrāla vērotāja spriedumiem, kas šajā gadījumā izteikti divos ASV sūtniecības Latvijā sagatavotos konfidenciālos memorandos ASV Valsts sekretāram. Pirmais no tiem – 1935. gadā sastādītais memorands “Ulmaņa režīma pirmais gads Latvijā” – kā apvērsuma priekšnoteikumus iztirzāja trīs aspektus: Latvijas iekšpolitisko situāciju, ekonomisko un finansiālo situāciju un ārpolitisko situāciju. Aprakstot iekšpolitisko situāciju līdz apvērsumam, atzīmēts Latvijas parlamenta sadrumstalotais sastāvs un kā tā sekas ļoti nestabilās koalīcijas valdības. Latvijas ekonomiskā un finansiālā situācija memorandā raksturota kā “kritiska”, atsevišķi atzīmējot Latviešu zemnieku savienības un zemnieku vispār nostāju par zelta standarta saglabāšanu. Savukārt ārpolitiskās situācijas aprakstā minēts kāds Latvijas vēsturnieku darbos apiets aspekts – Latvijas sociāldemokrātu kurss uz ciešāku attiecību veidošanu ar Padomju Krieviju. Tīkmēr kā apstākļi, kas deva izšķirošo grūdienu apvērsuma īstenošanai, memorandā izceltas vairākus mēnešus ilgušās parlamenta debātes par Satversmes reformu, kas draudēja noslēgties bez rezultāta. Viss minētais ļauj secināt, ka memoranda autora viedoklis bija tuvāks pirmajam no abiem skatījumiem, norādot, ka 1934. gada apvērsumam bija objektīvi politiskie un saimnieciskie priekšnoteikumi.

Taču divus gadus vēlāk, 1937. gada decembrī, ASV sūtniecība Latvijā nosūtīja ASV Valsts sekretāram vēl vienu memorandu “Ulmaņa valdība

Latvijā”, kurā bija kāda principiāla atšķirība: vēlreiz uzskaitot 1934. gada 15. maija apvērsuma cēloņus, līdzās jau iepriekš minētajiem memorandā kā vēl viens faktors atzīmētas K. Ulmaņa personiskās ambīcijas un varas-kāre. Šis apgalvojums šķiet negaidīts: 1935. gadā sastādītajā memorandā K. Ulmaņa personiskās ambīcijas netika pat pieminētas, bet pēc diviem gadiem tās izceltas kā viens no apvērsuma cēloņiem. Kā var izskaidrot šo pārmaiņu? Ir skaidrs, ka šo divu gadu laikā paši apvērsuma cēloņi nebija mainījušies. Vienīgais, kas bija mainījies, bija attieksme pret K. Ulmani un viņa īstenoto autoritārā režīma politiku, kurā būtisku vietu ieņēma K. Ulmaņa kā “zemes saimnieka” kults un visu režīma politisko oponentu apklusināšana. Tā bija liecība K. Ulmaņa personiskajām ambīcijām, taču tā bija liecība *post factum*, liecība par K. Ulmani kā “zemes saimnieku” jau pēc apvērsuma, nevis pirms tā.

Lai gan abu ASV sūtniecības Latvijā sagatavoto memorandu viedoklis par K. Ulmaņa personiskajām ambīcijām kā vienu no 1934. gada 15. maija apvērsuma cēloņiem atšķiras, tie abi norāda, ka apvērsumam bija objektīvi politiskie un ekonomiskie priekšnoteikumi, to skaitā Latvijas parlamentārās demokrātijas nepilnības. Šis atzinums ir pietiekami autoritatīvs un nozīmīgs, lai to iekļautu Latvijas historiogrāfijā izvērstajā neklātienē diskusijā par 1934. gada 15. maija apvērsuma cēloņiem, kurā viens no viedokļiem ir uzskats, ka Latvijas parlamentārās sistēmas nepilnības bija tikai atruna, nevis viens no 1934. gada apvērsuma cēloņiem, un visus spriedumus par Latvijas parlamentārisma trūkumiem tas traktē kā antidemokrātu un K. Ulmaņa režīma apoloģētu viedokli. Abi minētie ASV sūtniecības Latvijā sagatavotie memorandi parāda, ka šāds traktējums nav korekts.

NACIONĀLKOMUNISTU EKONOMISKĀ PROGRAMMA – VAI TĀDA BIJA?*

Daina Bleiere

Dr. hist., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta vadošā pētniece.
Pētnieciskās intereses: Latvijas 20. gadsimta vēsture, padomju režīma ietekme uz Latvijas sabiedrību.

Pastāv uzskats, ka latviešu nacionālkomunistiem 20. gadsimta 50. gadu otrajā pusē bija ekonomiska koncepcija vai programma, kuru izstrādāja Pauls Dzērve. Jautājums par nacionālkomunistu (Eduarda Berklava, P. Dzērves u.c.) ekonomiskajiem uzskatiem un šādas koncepcijas pastāvēšanu rakstā aplūkots tā laika PSRS ekonomisko reformu (decentralizācijas) kontekstā, kas izraisīja cerības uz republiku tiesību paplašināšanu, tajā skaitā arī to tautsaimniecības racionālāku attīstību. Dokumentu analīze parāda, ka mēs nevaram runāt par nacionālkomunistu ekonomisko koncepciju vai programmu, lai gan P. Dzērveim bija nodoms tādu izveidot un viņa izstrādātajā pētniecības programmā bija daži konceptuāli uzstādījumi.

Atslēgas vārdi: nacionālkomunisms, ekonomika, Eduards Berklavs, Pauls Dzērve, tautas saimniecības padomes, ekonomikas decentralizācija PSRS.

IEVADS

Nacionālkomunistu ekonomiskās nostādnes tādā vai citādā veidā tiek aplūkotas visās publikācijās, kurās analizēta Latvijas ekonomika 20. gadsimta 50. gadu otrajā pusē,¹ kā arī darbos, kas veltīti tieši latviešu nacionālkomunistu darbībai.² 2017. gadā publicētajā “Latvijas tautsaimniecības vēsturē”, kurā visai plaši analizēta Latvijas PSR ekonomiskā attīstība 50. gados, it sevišķi finansiālajā (budžeta veidošanās) aspektā, raksturota arī nacionālkomunistu darbība PSRS ekonomikas decentralizācijas kontekstā. Darbā ir norādīts, ka “no 1957. līdz 1959. gadam tika īs-

* Raksts izstrādāts projekta “Latvijas teritorija kā dažādu kultūrtelpu, reliģiju, politisko, sociālo un ekonomisko interešu saskarsmes zona no aizvēstures līdz mūsdienām” ietvaros.

tenota virkne pasākumu, lai solīto decentralizāciju no vārdiem pārvērstu darbos. [...] Tika ierobežota imigrācijas plūsma, koriģēti ekonomiskās attīstības plāni...”³ Arī citi autori norāda uz tādām nacionāļkomunistu ekonomiskās politikas izpausmēm kā opozīcija jaunu smagās rūpniecības uzņēmumu veidošanai un esošo paplašināšanai, ar to saistītās imigrācijas ierobežošana, tādu nozaru attīstīšana, kas apkalpotu vispirms Latvijas iedzīvotāju intereses. Tomēr šie apgalvojumi prasa rūpīgāku pārbaudi. Ja pasākumi imigrācijas ierobežošanai, vismaz Rīgā, nenoliedzami tika veikti, un to pierāda arhīva materiāli un statistika, tad jautājums, vai patiešām tika īstenoti kādi pasākumi smagās rūpniecības ierobežošanai vai arī runa ir par atsevišķām idejām, kas tika izteiktas, bet netika realizētas, prasa dziļāku izpēti.

Latvijas nacionāļkomunisma pētniecībā ir izplatīts viedoklis, ka runa nav tikai par atsevišķām nostādnēm, bet ka Eduardam Berklavam un citiem nacionāļkomunistiem bija noteikta ekonomiska programma (vai arī koncepcija), kuru bija izstrādājis ekonomists, Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas (ZA) Ekonomikas institūta direktors 1958.–1960. gadā Pauls Dzērve.⁴ Ir arī pētnieki, kas uzskata, ka par šādu programmu nevaram runāt.⁵ Priekšstats, ka nacionāļkomunistiem ir bijuši noteikti mērķi tautsaimniecībā, lielā mērā balstās pret viņiem vērstajās apsūdzībās 1959. gadā, taču tās jāvērtē kritiski, jo E. Berklava un P. Dzērves kritiķi izrāva atsevišķus apgalvojumus no konteksta, demagoģiski sagrozīja tos u.tml. Tādēļ būtiski ir izanalizēt, kas no Arvīda Pelšes un viņa piekritēju inspirētās kritikas atspoguļo patiesās nacionāļkomunistu idejas, bet kas bija ļaunprātīgu manipulāciju rezultāts.

Šā raksta mērķis ir noskaidrot, vai patiešām nacionāļkomunistiem bija sava ekonomiskā programma vai koncepcija. Ar ekonomisko programmu vai koncepciju būtu jāsaprot skaidri formulētas Latvijas ekonomikas attīstības vadlīnijas 10–15 gadu perspektīvā (respektīvi, aptuveni līdz 70. gadu vidum). Atšķirība starp programmu un koncepciju ir tāda, ka ar koncepciju būtu

jāsaprot vispārējās nostādnes, savukārt programma paredzētu instrumentus konceptuālo nostādņu īstenošanai.

Lai īstenotu izvirzīto mērķi, ir nepieciešams risināt vairākus uzdevumus: 1) raksturot PSRS ekonomisko reformu kontekstu, kurā izveidojās priekšnoteikumi nacionālkomunistu uzskatu formulēšanai un darbībai ekonomikas jomā; 2) aplūkot P. Dzērves izstrādāto pētniecības programmu “Latvijas PSR tautsaimniecības attīstības perspektīvas” (tālāk tekstā – “Perspektīvas”) un izvērtēt, vai to var uzskatīt par nacionālkomunistu ekonomisko programmu vai arī koncepciju; 3) analizēt izteikumus par smagās rūpniecības uzņēmumu attīstīšanu, plaša patēriņa preču ražošanas prioritāti un par darba ražīguma paaugstināšanu rūpniecībā kā nacionālkomunistu programmatisko nostādņu izpausmi.

Raksts balstās pārsvarā uz arhīva dokumentu analīzi. Izmantotie dokumenti koncentrējas vairākos fondos. Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā (LVA) tie ir Latvijas PSR Valsts plāna komitejas (VP)⁶ sēžu protokoli un nodaļu materiāli (693. fonds), Ministru padomes biroja sēžu protokoli (270. f.), Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) Centrālās komitejas (CK) dokumenti (PA-101. f.), Valsts plāna komitejas partijas organizācijas sapulču un biroja sēžu protokoli (PA-783. f.), Ministru padomes partijas organizācijas materiāli (PA-804. f.), ZA Ekonomikas institūta partijas organizācijas sanāksmju un sēžu protokoli (PA-819. f.), ZA Ekonomika institūta un ZA Prezidija dokumenti, kas atrodas Latvijas Zinātņu akadēmijas (LZA) arhīvā, kā arī Eduarda Berklava fonda materiāli LU Akadēmiskajā bibliotēkā (AB R1387).

Visus nosauktos avotus var sadalīt divās grupās. Pirmā attiecas uz laika posmu no 1956. gada līdz 1959. gada jūnijam, un tie 1) raksturo PSRS ekonomisko reformu kontekstu, kurā notika nacionālkomunistu darbība, un 2) sniedz ieskatu ekonomiskajās un politiskajās diskusijās, kas šajā laikā notika Latvijā, un atspoguļo E. Berklava, P. Dzērves u.c. nacionālkomunistu viedokļus.

Jāatzīst – daudzos gadījumos šis ieskats ir diezgan fragmentārs. Daļēji to var izskaidrot ar arhīva dokumentācijas formēšanas principiem, tomēr dažos gadījumos rodas aizdomas, ka pēc 1959. gada 7.–8. jūlija ārkārtas plēnuma ir notikusi dokumentu “tīrīšana”. Tā no Valsts plāna komisijas sēžu protokoliem izriet, ka P. Dzērve un Indriķis Pinksis laikā, kad viņi bija komisijas locekļi, ir piedalījušies tikai pirmajā sēdē pēc iecelšanas amatā – 1958. gada 5. novembrī. Tas nav visai ticami, un ir liecības, ka tas tā nebija. Turklāt šajā laika posmā komisijas sēžu protokoli ir ļoti formāli – tiek fiksēts izskatāmais jautājums un lēmums, atšķirībā no agrākās prakses, kad bija izklāstīti arī sēdes dalībnieku izteikumi. Nav atrodams arī Zinātņu akadēmijas kopsapulces protokols, kurā P. Dzērve ziņoja par pētniecības programmu “Latvijas PSR tautas saimniecības attīstības perspektīvas”, kā arī pašas minētās programmas teksts oriģinālā (krievu valodā), kaut ir zināms, ka tā bija hektografēta 100 eksemplāros,⁷ lai gan tas bija saglabājies privātajos arhīvos. Diezgan sīki dokumenta tekstu 1989. gadā ir izklāstījis vēsturnieks Ēriks Rozenbaums, diemžēl nenorādot avotu.⁸ Pilns teksts no ekonomista Benjamiņa Treija arhīva tulkojumā latviešu valodā publicēts “Latvijas Vēstnesī” 1999. gadā.⁹

Otra dokumentu grupa attiecas uz laika posmu pēc 1959. gada jūnija plēnuma un aptuveni līdz 1961. gada beigām, un tie raksturo vajāšanas, kas tika vērstas pret nacionālkomunistiem, it īpaši pret E. Berklavu, P. Dzērvi un viņu atbalstītājiem. Dažos gadījumos viņu mēģinājumi izskaidrot savu darbību sniedz priekšstatu par viņu ekonomiskajiem uzskatiem un darbības motivāciju, taču lielākā daļa materiālu parāda, kādā veidā oponenti interpretēja viņu uzskatus un darbību.

Rakstā ir izmantoti arī publicētie dokumenti, piemēram, PSKP CK pārbaudes brigādes ziņojums 1959. gada jūnijā,¹⁰ t.s. Maskavas komisijas slēdziens par Ekonomikas institūta darbu,¹¹ kā arī “Padomju Latvijas Komunistā” 1988. gadā publicētā 1959. gada 7.–8. jūlija slēgtā plēnuma stenogramma.¹² Izmantoti

arī P. Dzēves un B. Treija raksti presē.¹³ Nozīmīgs avots bija notikumu aculiecinieka un līdzdalībnieka Pētera Guļāna atmiņas,¹⁴ kā arī 1999. gadā publicētā intervija ar B. Treiju.¹⁵ Raksta sagatavošanā būtiska nozīme bija arī E. Berklava grāmatai “Zināt un neaizmirst”.¹⁶

REPUBLIKU PILNVARU PALIELINĀŠANA EKONOMIKAS JOMĀ UN TĀS IETEKME UZ LATVIJAS VADĪBU

Nacionālkomunistu ietekmes laiks Latvijas PSR politikā bija visai neilgs, aptuveni 3,5 gadi (no 1956. gada līdz 1959. gada vidum), bet ietekmes maksimums bija vēl īsākā laika posmā – no LKP 15. kongresa 1958. gada janvārī līdz LKP 7. ārkārtas plēnumam 1959. gada 7.–8. jūlijā. Tas, ka nacionālkomunisti varēja nokļūt varas pozīcijās, kas ļāva ietekmēt Latvijas attīstību, bija PSRS notiekošās daļējās režīma liberalizācijas rezultāts. Tās ietvaros tika mēģināts atrast veidu, kā centralizēto ekonomikas un valsts vadības modeli padarīt dinamiskāku, mazāk birokrātisku, atraisot zemāko pārvaldes līmeņu un visas sabiedrības enerģiju. Taču šie mēģinājumi pastāvīgi atdūrās pret bailēm no tā, ka “centrs” varētu zaudēt kontroli, un šīs bailes vienmēr ņēma virsroku.

1954.–1956. gadā mēģinājumi reformēt tautsaimniecības vadību bija visai nekonsekventi un pretrunīgi. Vadošie ekonomisti un rūpniecības vadītāji piedāvāja savstarpēji nesavienojamus rīcības variantus, turklāt reformas ietekmēja arī cīņa par varu, kas notika Padomju Savienības vadībā. Pols Gregorijs (*Paul R. Gregory*) un Roberts Stjuarts (*Robert C. Stuart*) norāda, ka plānveida ekonomiskās sistēmas reformas var iedalīt trīs grupās (tās savstarpēji pārklājas): organizatoriskas izmaiņas, plānošanas uzlabošana un decentralizācija.¹⁷ Visas trīs grupas pastāvēja PSRS ekonomiskās sistēmas reformās, kas tika īstenotas 1954.–1956. gadā un it sevišķi 1957.–1964. gadā, kad valsts vienpersoniskais vadītājs bija Ņikita Hruščovs.

Sākotnēji tika īstenota daļēja rūpniecības vadības decentralizācija, nododot daļu uzņēmumu no Vissavienības ministrijām republiku pārvaldē. Piemēram, 1955. gadā 39 Latvijas uzņēmumi tika nodoti koprepublikāniskām ministrijām, respektīvi, tie nokļuva republikas Ministru padomes pārziņā.¹⁸ Mērķis bija atbrīvot centrālās iestādes no sīkumainas kontroles, lai tās vairāk uzmanības varētu veltīt attiecīgās nozares politikas veidošanai. Republikām bija jākontrolē uzņēmumu ikdienas darbība, bet “centrs” saglabāja pilnīgu kontroli pār finanšu resursu sadali, kā arī pār ekonomikas plānošanu.¹⁹ 1955. gada maijā republiku tiesības ekonomikas plānošanas un budžeta sadales jomā tika palielinātas, bet kredīta, piegāžu un cenu politika joprojām pilnībā tika veidota Maskavā, turklāt republikas nevarēja brīvi rīkoties arī tajās jomās, kurās to tiesības bija paplašinātas, jo savi lēmumi tām bija jāaskaņo ar atbilstošām Vissavienības institūcijām. 1956. gadā tika palielināta republiku vadības iesaiste plānošanā, bet 1957. gada valsts plāna izstrāde republiku līmenī izrādījās neapmierinoša un tika izskatīta recentralizācijas iespēja.

Tomēr 1957. gada sākumā negaidīti notika pavērsiens uz gluži pretēju politiku – pilnīgu rūpniecības vadības decentralizāciju. Būtībā tā bija vienīgā radikālā ekonomiskā reforma PSRS, kas notika pēc Staļina nāves. Ekonomikas vadībai teritoriālā līmenī izveidoja tautas saimniecības padomes (sovnarhozus – saīsinājums no krievu val. *sovet narodnovo khoziaistva*). Republikās, kurās nebija dalījuma apgabalos, tajā skaitā Latvijā, tika nodibināta viena tautas saimniecības padome (TSP), bet tajās, kurās šāds dalījums pastāvēja, nodibināja vairākas (dažkārt vienā padomē iekļāva vairākus apgabalus). Latvijā republikas TSP pārziņā 1957. gadā nonāca vairāk nekā 70 procentu rūpniecības uzņēmumu. Tautas saimniecības padome darbojās republikas Ministru padomes kontrolē, kuras pārziņā atradās arī vietējiem varas orgāniem pakļautie rūpniecības uzņēmumi (rajonu rūpkombināti, ķieģeļu rūpnīcas, kaļķu ceplī utt.), kas nebija pakļauti TSP. Tādējādi republikas Ministru padome 1957. gadā

kontrolēja uzņēmumus, kas saražoja 96,5% rūpniecības produkcijas.²⁰ Tomēr jaunu uzņēmumu celtniecības un izvietojšanas, izejvielu sagādes un produkcijas noieta plānošana joprojām bija PSRS Valsts plāna komitejas prerogātīva, un republikas TSP un Ministru padomes ieceres varēja īstenot tikai ar Maskavas akceptu. Turklāt jāņem vērā, ka centralizētā pārvaldē joprojām atradās nozares un uzņēmumi, kas ražoja militāru vai stratēģiskas nozīmes produkciju, tajā skaitā elektroenerģētika, ķīmiskā rūpniecība u.tml. Lai vadītu centralizēti kontrolētās jomas un uzņēmumus, ministriju vietā izveidoja PSRS valsts komitejas.

Neskatoties uz šiem ierobežojumiem, republikas iespējas bija pieaugušas, jo TSP ietvaros bija iespējams pārdalīt prioritātes un finansējumu uzņēmumu rekonstrukcijai, paplašināšanai un jaunu objektu celtniecībai (saskaņojot ar PSRS Ministru padomi un Valsts plānu). Teritoriālais ekonomikas pārvaldības princips atviegloja arī uzņēmumu savstarpējo kooperāciju Latvijā. Tas ļāva pievērsties nozarēm, kuras iepriekšējās kārtības apstākļos cieta no nepietiekama finansējuma attīstībai, jo atradās republikas pakļautībā.

Jāuzsver, ka decentralizācija jau no paša sākuma nebija konsekventa, tai bija daudz pretinieku Maskavā, un TSP funkcijas un pilnvaras drīz pēc to nodibināšanas sāka samazināt. Turklāt PSRS Valsts plāna komiteja bija pieradusi nerēķināties ar republikām un nereti mēģināja atņemt tām jau agrāk piešķirtās tiesības.²¹ 1959. gadā notika zināmas izmaiņas rūpniecības plānošanas decentralizācijas virzienā, tajā skaitā republiku Ministru padomēm piešķīra tiesības apstiprināt (nevis tikai saskaņot, kā agrāk) kopējos perspektīvos republikas tautas saimniecības attīstības plānus.

Būtiska nozīme šajā kontekstā bija arī septiņgades plāna sastādīšanai. Tieši saistībā ar to lielā mērā veidojās konteksts, kurā varam runāt par nacionālkomunistu mēģinājumiem ietekmēt Latvijas tautsaimniecības attīstību. Sestās piecgades plānu (1956–1960) PSRS pārtrauca pirms termiņa un 1959. gada sā-

kumā pieņēma septiņgades (1959–1965) plānu. Šā plāna izstrāde faktiski sākās jau 1957. gada otrajā pusē. Tā LPSR Valsts plāna, TSP, Vietējās rūpniecības un komunālās saimniecības ministrijas un Zinātņu akadēmijas kopējā sanāksmē 1957. gada 21. oktobrī VP priekšsēdētāja pirmais vietnieks Jēkabs Veldre informēja, ka jāsāk izstrādāt priekšlikumi Latvijas PSR tautas saimniecības plānam 1959.–1965. gadam. Bija paredzēts, ka plāns jau 1958. gada februārī jāizskata republikas Ministru padomē, bet martā – PSRS Valsts plānā.²² Republikas priekšlikumu un savstarpējo neatbilstību saskaņošana Maskavā bija laikietilpīga. Galīgajā variantā republikas priekšlikumi septiņgadu plānam bija jāiesniedz PSRS Valsts plānam 1958. gada 15. oktobrī, bet par rajoniem (vietējo rūpniecību) līdz 25. oktobrim.²³ Ne visas ministrijas un rajoni tika ar to galā, vēl 16. oktobrī plāns Maskavā nebija iesniegts.²⁴ Nav skaidrs, vai tas bija iesniegts 17. oktobrī, kad to apsprieda Ministru padomes un LKP CK biroja kopējā sēdē.

PSRS mērogā pilnībā septiņgadu plāns līdz PSKP 21. kongresam, kurā tika apstiprināti plāna kontrolskaitļi, nebija izstrādāts, par ko liecināja PSRS Valsts plāna apkārtraksts 1959. gada 19. maijā.²⁵ Nebija līdz galam saskaņoti septiņgades plāna kontrolskaitļi starp republikām, tautas saimniecības padomēm un PSRS Valsts plānu. PSRS Valsts plāna komitejas priekšlikums bija pabeigt septiņgadu plāna izstrādāšanu līdz 1959. gada 1. oktobrim, t.i., līdz šim datumam pārstrādātie plāni bija republikām jāiesniedz Maskavā Valsts plānam, savukārt tam līdz 1959. gada 1. novembrim plāni bija jāpārbauda un jāziņo PSKP CK un PSRS Ministru padomei. Šī situācija radīja cerības, ka vēl ir iespējamā korekcijas. Šādu cerību izteica, piemēram, P. Dzērve savā publikācijā žurnālā “Karogs”²⁶ un republikas propagandistu konferencē 1959. gada 27. martā.²⁷

Notikumu attīstība Latvijas PSR vadībai lika domāt, ka tās pilnvaru paplašināšana un iesaiste ekonomikas pārvaldē ir noturīga tendence, un izraisīja reakciju, uz kuru Maskava bija

cerējusi, – vietējās iniciatīvas atraisīšanos. Latvijas ekonomikas vadītāji labi apzinājās republikas ekonomikas relatīvās priekšrocības PSRS kontekstā²⁸ un vēlējās tās attīstīt, vienlaikus mazinot disproporcijas, kuras bija radījuši centralizēti un stingri hierarhiski vadītā sociālistiskā industrializācija. Latvijā notiekošie procesi nebija unikāli, līdzīgas noskaņas valdīja arī citās republikās. Tomēr situāciju šeit īpašu padarīja politiskās cīņas Latvijas varas virsotnēs un ekonomikas zinātnē, kurās E. Berklava, P. Dzēves un citu nacionālkomunistu pretiniekiem “centra” bailes no nacionālisma un separātisma izrādījās noderīgs instruments, lai izrēķinātos ar oponentiem.

PĒTĪJUMU PROGRAMMA “LATVIJAS PSR TAUTSAIMNIECĪBAS ATTĪSTĪBAS PERSPEKTĪVAS”

Par P. Dzēves izstrādātu nacionālkomunistu ekonomisko programmu vai koncepciju nereti tiek uzskatīta pētniecības programma, pie kuras kopš 1959. gada sākuma (vai arī 1958. gada beigām) sāka strādāt Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūts. Šādu priekšstatu ir veicinājuši arī ar tās izstrādi saistītu cilvēku izteikumi, piemēram, B. Treijs intervijā 1999. gadā to ir nosaucis par republikas tautsaimniecības attīstības koncepciju.²⁹ Arī citi autori, kas pieskārušies nacionālkomunistu ekonomiskajiem uzskatiem, nereti traktē pētniecības programmu kā tautsaimniecības attīstības programmu (vai koncepciju).³⁰

Pētniecības programma bija viens no argumentiem, kuru izmantoja P. Dzēves pretinieki, lai izrēķinātos ar viņu. Zīmīgs ir LKP CK Zinātnes, skolu un kultūras nodaļas vadītājas Leontīnes Lapiņas un viņas vietnieka Nikolaja Muravjova ziņojums CK birojam par Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta darba pārbaudes rezultātiem.³¹ Slēdzienā izteiktās apsūdzības par “Perspektīvu” saturu var summēt šādi: 1) tā orientē uz Latvijas interešu pretnostatīšanu visas Padomju Savienības inte-

resēm; 2) pētniecības programmas nostādnes ir vērstas pret smagās rūpniecības nozaru attīstību republikā un paredz galvenokārt republikas iedzīvotājiem nepieciešamu patēriņa priekšmetu ražošanas attīstību; 3) programma mēģina aizstāt Valsts plāna komiteju republikas tautas saimniecības attīstības ģenerālā plāna sastādīšanā; 4) P. Dzērve “mēģina uzspiest padomju plānošanas praksei svešu materiālās ražošanas nozaru grupēšanas principu – to dališanu divās grupās: 1) nozares, kas ražo produkciju galvenokārt citiem valsts ekonomiskajiem rajoniem un eksportam, un 2) nozares, kas ražo produkciju galvenokārt Latvijas PSR tautsaimniecības un iedzīvotāju vajadzībām”; 5) P. Dzērve orientē perspektīvā plāna sastādītājus uz to, lai turpmāk republikā attīstītu vienīgi tās ražošanas nozares, kam ir vietējās izejvielas un darbaspēks.³² Nedaudz modificētā formā šīs apsūdzības tika atkārtotas Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Sabiedrisko zinātņu nodaļas pilnsapulces lēmumā, kas kalpoja par pamatu ZA korespondētājlocekļa nosaukuma atņemšanai P. Dzērveim 1960. gada 13. jūnijā.³³

Ekonomikas institūta darba plāns 1959. gadam liecina, ka “Perspektīvas” bija viena no institūta darba tēmām, kas bija iekļauta arī kopējā Zinātņu akadēmijas darba plānā. Tēmu vadīja personīgi P. Dzērve, un tās mērķis bija “zinātniski pamatot Latvijas PSR tautas saimniecības attīstības perspektīvas, republikas tautas saimniecības svarīgāko nozaru attīstības pamatvirzienus attīstītas komunisma celtniecības periodā”.³⁴ Īpaši bija uzsvērts, ka programmas uzdevums nav izstrādāt tautsaimniecības perspektīvo plānu tuvākajiem 15 gadiem, kas ir Valsts plāna uzdevums. Tēmas izstrādē bija iesaistīti 28 institūta darbinieki, bija iecerēts arī piesaistīt speciālistus no citām iestādēm. Tēma bija jāizstrādā ļoti īsā, iespējams, pārāk īsā laikā – no 1959. gada sākuma līdz 1960. gada 1. jūlijam,³⁵ un 1960. gada jūnijā bija jāiesniedz ziņojums direktīvajiem orgāniem. Bija paredzēts arī sagatavot un 1960.–1961. gadā izdot divus rakstu krājumus. Tēmas izstrādāšana notika Ministru padomes uzdevumā, un to

bija parakstījis priekšsēdētāja vietnieks E. Berklavs, taču tā nebija vietēja iniciatīva, bet gan Maskavas izvirzīts uzdevums iesaistīt zinātniekus tautsaimniecības attīstības problēmu risināšanā. Vai "Perspektīvu" izstrādes uzdošana Ekonomikas institūtam bija E. Berklava personīgā ideja, vai arī viņš parakstīja attiecīgo lēmumu tādēļ, ka atbildēja par zinātni, bet principā to varēja darīt cits vietnieks, nav īsti skaidrs. LKP CK biroja sēdē 1959. gada 15. decembrī šajā jautājumā pat izraisījās neliela polemika.

Kā liecina "Perspektīvu" teksts, pārmetumi par centieniem aizvietot Valsts plānu bija nepamatoti, bet tos var izskaidrot ar VP vadības aizvainojumu pret Ekonomikas institūtu un personīgi P. Dzērvī par neuzticēšanos tā darbinieku spējām,³⁶ kas bija izpaudusies arī E. Berklava iniciatīvā, kas tika izteikta septiņgadu plāna apspriešanas laikā 1958. gada 17. oktobrī,³⁷ Valsts plāna komisijas sastāvā iecelt Latvijas Republikāniskās Arodbiedrību padomes (LRAP) priekšsēdētāju Indriķi Pinksi un P. Dzērvī, kas arī tika izdarīts 22. oktobrī. Šis solis bija labu nodomu izraisīts, cerībā padarīt efektīvāku plānošanas darbu un palielināt arodbiedrību iesaisti ekonomikas vadībā (kas atbilda tā laika Maskavas politikai), bet acīmredzot nepatika Valsts plāna vadībai, it sevišķi priekšsēdētājam Augustam Čulītim, kurš kļuva par vienu no aktīvākajiem E. Berklava nosodītājiem.

Par spriedzi attiecībās starp institūtu un Valsts plānu liecināja arī ne visai apmierinošā sadarbība. 1959. gada 24. aprīlī institūta partijas sapulcē tika izskatīta tēmas izstrādes gaita. Tika konstatēts, ka tā notiek lēnāk nekā nepieciešams, un viens no iemesliem bija tas, ka institūta rīcībā nebija datu, kāds ir ekonomisko sakaru apjoms ar atsevišķiem PSRS reģioniem, un šādu datu acīmredzot nebija arī Valsts plāna un TSP rīcībā. Diskusijā tika norādīts, ka Igaunijas Valsts plāns ir izstrādājis speciālu anketu, lai noteiktu starprajonu sakaru apjomus, un izsūtījis uz rūpniecības uzņēmumiem. Latvijas Valsts plāns par to zināja, bet neko nedarīja, jo nebija attiecīga norādījuma no augšas.

P. Dzērve un daži runātāji ierosināja, ka jāpanāk, lai pēc iespējas ātrāk tiktu sasaukta sanāksme Ministru padomē par to, kā paliecināt Valsts plāna un Tautas saimniecības padomes iesaisti pētniecības programmā.³⁸ Izskatās, ka Valsts plāns būtībā ignorēja 31. janvārī Ministru padomes priekšsēdētāja pirmā vietnieka Matīsa Plūdoņa parakstīto rīkojumu visām iesaistītajām organizācijām sniegt atbalstu Ekonomikas institūtam “Perspektīvu” izstrādē.³⁹

Programmas konceptuālajām nostādnēm bija svarīga nozīme, jo no tās vadlīnijām bija jāvadās darbiniekiem, izstrādājot konkrētas tēmas. Pētījuma rezultātā bija “jāizstrādā priekšlikumi par Latvijas PSR tautas saimniecības racionāla **kompleksa** izveidošanu”, ar to saprotot “tādu **Latvijas PSR tautas saimniecības struktūru un specializāciju**, [...] kas nodrošinātu **visefektīvāko republikas materiālo** un darba resursu **izmantošanu** komunistiskā celtniecībā”.⁴⁰ Lai noteiktu tautas saimniecības nozaru optimālos attīstības līmeņus, bija paredzēts balstīties uz racionālā patēriņa normām, kas tolaik bija sava veida padomju ekonomistu “jājamzirdziņš”, jo optimistiski tika uzskatīts, ka valstiskoto plānveida ekonomiku ir iespējams racionāli plānot un organizēt, nosakot iedzīvotāju vajadzību optimālo līmeni. Pētījumu programmas galvenais saturs bija materiālo bilanču sastādīšana 1958., 1965. (pēdējam septiņgades gadam) un 1973. gadam.

Programmā bija norādīts, ka, “tikai pilnīgi ņemot vērā un ievērojot likumu par ražošanas līdzekļu apstaidzošu pieaugumu, **var nodrošināt** nepārtrauktu sociālistiskās ražošanas augšupeju, bāzējoties uz visjaunākās tehnikas plašu ieviešanu visās sociālistiskās ražošanas nozarēs un sistemātisku darba ražīguma pieaugumu”.⁴¹ Respektīvi, apgalvojums, ka programmā “B” grupa (patēriņa preču ražošana) esot prioritizēta pār “A” grupu, neatbilst patiesībai.

Neiztur kritiku arī apgalvojums, ka programma paredzētu norobežošanos no PSRS tautsaimnieciskā kompleksa, tieši otrādi, tika uzsvērts, ka Latvijas ekonomika ir daļa no visas

Padomju Savienības teritoriālās darba dalīšanas, un norādīts, ka tieši šis apstāklis ražošanas perspektīvo apjomu noteikšanā ienes zināmas modifikācijas. Visas materiālās ražošanas nozares tika ieteikts sadalīt divās grupās: 1) “nozares, kuras savu produkciju ražo galvenokārt citiem valsts ekonomiskiem rajoniem un eksportam (neskaitot produkciju aizsardzībai)”, un šīs grupas nozares programmā apzīmētas kā svarīgākās no valsts un republikas interešu viedokļa; 2) “nozares, kuras savu produkciju ražo galvenokārt Latvijas PSR tautas saimniecības un iedzīvotāju vajadzībām”. Savukārt katru no šīm grupām dalīja trīs apakšgrupās atkarībā no tā, vai tās balstās uz a) vietējo izejvielu izmantošanu un esošām ražošanas jaudām; b) no tālienes izvestu izejvielu izmantošanu un esošām ražošanas jaudām; c) no tālienes ievestu izejvielu izmantošanu, turklāt nav atbilstošu ražošanas jaudu un vietējā darbaspēka. Turklāt abu grupu nozares bija paredzēts pētīt, sadalot “A” un “B” grupā. “C” apakšgrupas nozaru attīstība tika atzīta par nevēlamu, trūkstot nepieciešamajām jaudām un vietējam darbaspēkam, bet šo nozaru produkcija jāieved no citiem rajoniem.

Šo nozaru dalījumu grupās un apakšgrupās ir diezgan grūti uzskatīt par republikas un visas Padomju Savienības interešu pretnostatīšanu un lokālu, nacionālistisku tendenču izpausmi. Ekonomikas decentralizācijas apstākļos loģiski šķita izstrādāt racionālu tautsaimniecības struktūru viena ekonomiska rajona, šajā gadījumā – Latvijas ietvaros. Turklāt P. Dzērves ieteiktais dalījums grupās, iespējams, nebija unikāls. 1959. gada decembrī rakstītā paskaidrojumā, kas bija adresēts LKP CK, viņš norādīja, ka dalījums grupās ir visai tuvs PSRS ZA Ekonomikas institūta rekomendācijām, kurās republiku kompleksās ekonomikas attīstības plānošanai bija ieteikts izdalīt trīs nozaru grupas: 1) nozares, kas ir raksturīgas republikai un veido tās specializāciju; 2) nozares, kas apkalpo pirmo nozaru grupu; 3) nozares, kas apkalpo republikas vietējās vajadzības.⁴² Tāpat norāde uz Igaunijas Valsts plāna anketu liecina, ka arī tur tika mēģināts noteikt, cik

lielā mērā rūpniecība apkalpo visu PSRS un cik lielā mērā – pašu Igauniju. Taču vienlaikus “Perspektīvas” bija drosmīgs mēģinājums risināt tautsaimniecības perspektīvās attīstības problēmas kompleksi. Kā norādīja viens no runātājiem Ekonomikas institūta zinātniskās padomes sēdē 1959. gada 6. jūnijā, citās republikās tika izstrādāti tikai atsevišķu nozaru perspektīvie attīstības plāni, bet nebija mēģinājumu aplūkot tautsaimniecību kopumā, un šajā ziņā Ekonomikas institūts varēja būt celmlauzis visas valsts mērogā.⁴³

1959. gada 24. aprīlī institūta atklātajā partijas sapulcē produkcijas dalījumu grupās atbalstīja daļa runātāju, citi nē. Bijušā institūta direktora Jāņa Bumbiera skatījumā P. Dzēves priekšlikumi par sadalījumu grupās un par vadīšanos no racionālā patēriņa normām bija nepareizi, jo viņš gatavojoties pētīt republikas, nevis visas PSRS ražošanas spēkus, savukārt republikas patēriņa normas esot autarķija.⁴⁴ Šie izteikumi izraisīja P. Dzēves repliku, ka J. Bumbieris neņemot vērā republikas intereses un gribot visus novienādot un ka “mēs cīnīsimies pret dogmatismu un revizionismu, abi šie virzieni mums traucē strādāt”.⁴⁵ 6. jūnijā, kad “Perspektīvas” akceptēja Ekonomikas institūta zinātniskā padome, nekāda polemika neizraisījās, iespējams, tādēļ, ka J. Bumbieris nepiedalījās.

“Perspektīvas” veidā, kā tās pastāvēja 1959. gada jūlijā, bija tikai pētniecības programma, bet nekādā ziņā ne komplekss tautsaimniecības nozaru attīstības plāns. Dalījums grupās bija nevis koncepcija, bet gan instruments pētnieciskas problēmas risināšanai, lai noteiktu republikas resursus un ražošanas specializācijas perspektīvos virzienus. Par konceptuālu nostādni var uzskatīt to, ka “Perspektīvas” vadījās no nepieciešamības balstīties uz republikas iekšējiem darbaspēka resursiem un sasniegt augstāku darba ražīgumu uz ražošanas intensifikācijas rēķina.

Pēc 1959. gada jūlija plēnuma P. Dzērve acīmredzot vēl cerēja, ka viņam izdosies saglabāt savu amatu, atzīstot kļūdas un veicot prasītās izmaiņas plānos. Arī “Perspektīvās” tika noņemts

nozaru dalījums divās grupās un sešās apakšgrupās un priekšplānā izvirzīts dalījums “A” un “B” grupā, bet pētniecības programmu pārvērta par tēmu un pagarināja tās beigu termiņus līdz 1961.–1962. gadam.

LKP CK birojs 15. decembrī izskatīja Ekonomikas institūta darbu. Sēdes stenogramma rada iespaidu, ka pašas par sevi “Perspektīvu” nostādnes ne pārāk interesēja kritizētājus, kuri balstījās uz CK Zinātnes, skolu un kultūras nodaļas vadītāja vietnieka Nikolaja Muravjova ziņojumu par Ekonomikas institūta pārbaudes rezultātiem. Tie, kas saprata, par ko ir runa, piemēram, ZA prezidents Jānis Peive, kritiku izteica aizplīvurotākā formā, visu vainu uzveļot E. Berklavam, kurš it kā esot devis norādes (*ustanovki*) Ekonomikas institūtam, taču izvairījās no tiešas “Perspektīvu” kritikas, norādot, ka tās izstrādātas, vadoties no PSKP CK izvirzītā jautājuma par zinātnieku iesaisti perspektīvo plānu izstrādē, bet pētniecības programmas strīdīgie postulāti ir izskaidrojami ar normālu zinātnisko meklējumu procesu.⁴⁶ Respektīvi, J. Peive centās norobežoties no līdzatbildības, jo “Perspektīvas” bija akceptējis ZA Prezidijs.

Biroja sēdes uzdevums bija iznīcināt P. Dzērvi, un šim mērķim kalpoja jebkas, ko viņš bija rakstījis vai teicis, – “objektīvisms” ceļojuma aprakstā par Zviedriju, P. Stučkas valdības 1919. gada Padomju Latvijas politikas analīze, izteikumi, ka lauksaimniecības kolektivizācija Latvijā ir bijusi sasteigta, utt. Lai gan P. Dzērve atzina par pareizām visas viņam izvirzītās apsūdzības, jo tāda uzvedība tika prasīta no ikviena vadoša partijas biedra gadījumos, kad viņš kļuva par kritikas objektu, viņu vairs nekas nevarēja glābt. Mēģinājumi apelēt pie agrākajiem nopelniem padomju varas labā un izskaidrot savu darbību tika interpretēti kā nepakļaušanās. Tā A. Pelše norādīja, ka P. Dzērve esot nosūtījis vēstules Ministru padomes priekšsēdētājam Vilim Lācim, LKP CK 1. sekretāram Jānim Kalnbērziņam, 2. sekretāram Vilim Krūmiņam un pašam Pelšem, un tas liecinot par viņa “politisko analfabētismu”.⁴⁷ Par to, ka nevis ekonomiskās kon-

cepcijas, bet gan P. Dzērve personīgi bija galvenais uzbrukumu upuris, liecina arī tas, ka viņa viedokli atbalstījušie Ekonomikas institūta darbinieki – B. Treijs, V. Tumšēvics, V. Deičs pēc lielākas vai mazākas “grēku nožēlošanas” varēja turpināt darbu institūtā, lai gan par B. Treiju CK biroja sēdē A. Pelše izteicās, ka ar tādām politiskām kļūdām viņu nevar atstāt institūtā.⁴⁸ Ilgākas un neglītākas vajāšanas tika vērstas pret Konstantīnu Uskovu, un to rezultātā viņam nācās aiziet no institūta, varbūt bez iespējām turpināt zinātnisko darbu, taču tas pārsvarā bija saistīts ar iekšējām “raganu medībām” pašā Ekonomikas institūtā.

Izrēķināšanās ar P. Dzērvi izcēlās ar īpašu brutalitāti, jo viņu ne tikai atcēla no institūta direktora amata, bet arī atņēma LPSR ZA korespondētājlocekļa nosaukumu, kas bija kļedzošs gadījums ne tikai Latvijas zinātnē, un nosūtīja uz rūpnīcu darbā par ierindas ekonomistu. Salīdzinot ar galveno “grēkāzi” E. Berklavu, viņš cieta daudz smagāk, un, domājams, iemesls bija nevis tas, ka P. Dzērve būtu mēģinājis izveidot nacionālkomunistu ekonomisko koncepciju, bet gan politiskās cīņas Latvijas varas virsotnēs un Arvīda Pelšes un viņa piekritēju priekšstati par P. Dzērvi un viņa lomu E. Berklava nometnē.

“LABĒJIE REVIZIONISTI” UN “DOGMATIĶI”

A. Pelšes un viņa domubiedru vēlēšanos iznīcināt P. Dzērvi izraisīja vairāki faktori: 1) centieni pierādīt, ka ap E. Berklavu ir izveidojusies “grupa”; 2) priekšstats, ka E. Berklavam kāds dod padomus un konsultē, un šis cilvēks ir P. Dzērve, respektīvi, viņš ir šīs grupas intelektuālais līderis; 3) paša P. Dzērves darbība un uzskati; 4) iekšējās cīņas Ekonomikas institūtā, it sevišķi konflikts ar agrāko institūta direktoru Jāni Bumbieri.

Ideja, ka ap E. Berklavu izveidojusies “grupa”, atsevišķās runās tika izvirzīta 1959. gada 7.–8. jūlijā LKP CK plēnumā, bet 15. decembra biroja sēdē par to jau runāja kā par pašu par sevi saprotamu lietu, acīmredzot tādēļ, ka tieši ekonomikas

problemātika deva tam pateicīgu materiālu, jo var saskatīt kopīgas nostādnes E. Berklava, P. Dzērves, B. Treija izteikumos un rakstos saistībā ar republikas septiņgadu plāna izstrādi.

Tomēr līdzīgas nostādnes vēl nav pierādījums grupas pastāvēšanai. Taču ideju un pieeju līdzība deva iespēju A. Pelšem izveidot šķietami pārliecinošu grupas shēmu, kuras centrā bija E. Berklavs, kurš deva norādes saviem pakalpiņiem I. Pinksim, P. Dzērvem un Valsts plāna komitejas priekšsēdētāja vietniekam Edgaram Mūkinam. Savukārt P. Dzērves vadībā Ekonomikas institūta darbinieki izstrādāja izziņas un materiālus, kas atbalstīja E. Berklavam nepieciešamos argumentus. Šai shēmai tika piesaistīts CK Lauksaimniecības nodaļas vadītājs Antons Lūriņš sakarā ar izziņām par darbaspēka resursiem laukos (tās aplūkositālāk), bet, kā un vai vispār šīs izziņas bija saistītas ar E. Berklavu, nebija pateikts. Pēc vajadzības šajā shēmā varēja iekļaut vēl citus A. Pelšem un viņa līdzskrējējiem netīkamus cilvēkus (V. Krūmiņu, P. Pizānu, A. Ņikonovu u.c.), kā tas arī tika darīts. A. Pelše apgalvoja, ka E. Berklava un P. Dzērves raksti esot pat stilistiski līdzīgi un tas liecinot par kopīgu politisko līniju.⁴⁹ Atzīšana par grupu automātiski nozīmētu daudz bargākus sodus, iespējams, bija iecerēta arī E. Berklava kriminālvajāšana. Tomēr Maskava nevēlējās pārāk lielu Latvijas vadības nomaiņas rezonansi ne PSRS, ne it sevišķi ārzemēs, tādēļ A. Pelšem nācās no šīs idejas atteikties.

Priekšstats par P. Dzērvi kā padomdevēju acīmredzami balstījās uz viņa vispāratzīto intelektuālo kapacitāti, kuru savukārt lielā mērā noteica 50. gadu nomenklatūras darbiniekam nētipiski labā izglītība (1937.–1941. gadā viņš studēja Latvijas Universitātē ekonomiku). Kopā ar nevainojamo politisko pagātņi (komunistiskā pagrīde, kara dalībnieks, komjaunatnes CK sekretārs pēckara gados) izglītība un intelektuālā kapacitāte noteica P. Dzērves samērā straujo zinātnisko karjeru. 1953. gada martā viņu iecēla par Ekonomikas institūta direktora vietnieku zinātniskajā darbā, 1958. gada 2. janvārī ZA kopsapulcē ievēlēja par

direktoru, bet 22. maijā – par Latvijas PSR ZA korespondētājlocekli. P. Dzērve kā sava amata, tā arī redzesloka dēļ tika uzskatīts par galveno ekspertu ekonomikas jautājumos. Specializācija ekonomikas vēsturē lika iesaistīties arī diskusijās par vēsturi, tajā skaitā par P. Stučkas valdības ekonomisko politiku 1919. gadā, kā arī par jaunlatviešiem. Lai gan CK biroja sēdē 1959. gada 15. decembrī tika apgalvots, ka P. Dzērve esot pārāk ātri izvirzīts, pārāk saslavēts, neesot vēl bijis pietiekami nobriedis institūta vadīšanai utt., šie argumenti bija demagoģiski.

Otrs apgalvojums bija, ka tieši E. Berklavs esot bijis tas, kurš veicinājis P. Dzērves karjeru un viņu visādi centies izvirzīt. Jādūmā, E. Berklavs patiešām cienīja un bija augstās domās par P. Dzērvi. Taču nekas neliecina, ka bez E. Berklava atbalsta viņš nebūtu kļuvis par to, par ko viņš kļuva (iespējams, lielāka loma viņa karjerā bija Fricim Deglavam).⁵⁰ Apgalvojumus, ka viņš esot bijis E. Berklava personīgs draugs un padomdevējs, P. Dzērve noliedza. E. Berklavs padomus neesot prasījis, un viņš neesot devis, turklāt “viņš vispār neklausījās citu padomos”.⁵¹

Vēl viens faktors, kas noveda pie P. Dzērves vajāšanas, bija viņa paša uzskati un darbība, tajā skaitā principiāls ideoloģisks konflikts ar institūta direktoru no 1952. gada jūnija līdz 1957. gada februārim J. Bumbieri, cilvēku, kas ir atstājis izteikti negatīvu nospiedumu Latvijas zinātnē 40. un 50. gados. P. Gulāns savās atmiņās viņu raksturo kā cilvēku, kurš par savu galveno uzdevumu uzskatīja cīņu ar buržuāzisko nacionālismu un kuram ir piemītusi visai dīvaina, varbūt pat slimīga psihika.⁵² J. Bumbieris bija arhetipisks konservatora – staļinista paraugs. Ar lielām grūtībām viņu izdevās nomainīt ar liberālāku direktoru – Frici Deglavu, bet viņš bija smagi slims un nomira 1957. gada novembrī. Visā šajā laikā un līdz apstiprināšanai direktora amatā Ekonomikas institūtu faktiski vadīja P. Dzērve. Taču J. Bumbieris joprojām bija institūta zinātniskās padomes loceklis un kļuva par konsekventu P. Dzērves oponentu. J. Bumbiera dogmatisms tracināja P. Dzērvi, un viņš nereti nespēja

slēpt savas antipātijas. Konflikts tā laika padomju politiskajā terminoloģijā tika apzīmēts kā revizionisma un dogmatisma pret-nostatījums. Citiem vārdiem to varētu nosaukt par cīņu starp tiem, kas uzskatīja, ka staļiniskais marksisms-ļeņinisms nespēj adekvāti izskaidrot jaunus vēsturiskos apstākļus un ir jāpār-revidē tā normas, un pie šiem cilvēkiem piederēja P. Dzērve, un starp tiem, kas cīnijās pret staļinisma dogmu modificēšanu, un šo nometni pārstāvēja J. Bumbieris. Ar savu noslieci saskatīt buržuāzisko nacionālismu jebkur viņš izrādījās noderīgs sabiedrotais A. Pelšem cīņā pret nacionālkomunistiem. Turklāt J. Bumbierim bija nopietna atbalsta bāze Ekonomikas institūtā, kurš tika uzskatīts par “ideoloģisku” institūtu un bija izveidojies par atvaļinātu armijas politisko darbinieku un caurkritušu partijas funkcionāru rezervātu. Būtībā institūta darbinieki bija sadalījušies divās nometnēs. Viena daļa bija zinātnieki, un viņi vairākumā bija P. Dzērves pusē, otra daļa – ideoloģiskie darbinieki, kas savu zinātnisko mazspēju kompensēja ar citīgu “revizionisma” un “nacionālisma” apkaršanu. Šī pēdējā grupa īpaši neizcēlās līdz 1959. gada jūlijam, kad P. Dzērve bija varas pozīcijās, bet pēc jūlija plēnuma viņi kopā ar J. Bumbieri uzsāka visistākās “raganu medības”, uzbrūkot P. Dzērvem un identificējot un vajājot viņa piekritējus. Daļa zinātnieku mēģināja saglabāt neitralitāti, kas gan ne vienmēr izdevās.

1958. gada 20. jūnijā ZA Ekonomikas institūta partijas sapulce apsprieda PSKP CK slēgto vēstuli par Dienvidslāviju. Debātēs uzstājās arī institūta direktors P. Dzērve, un viņš izteicās, ka “galvenās briesmas, ar kurām vajagot cīnīties, – revizionisms. Taču nedrīkst aizmirst arī par cīņu ar dogmatismu.”⁵³ 1959. gada 25. decembrī, kad P. Dzērves vajāšana norisa pilnā sparā, institūta partijas organizācijas sapulcē Grigorijs Besedins kā svarīgu apsūdzības punktu izvirzīja to, ka “b. Dzērve nenosodīja dienvidslāvu komunistu lozungu par to, ka galvenās briesmas ir nevis revizionisms, bet dogmatisms”.⁵⁴ Padomju Savienības ideoloģiskajā hierarhijā revizionisms tika traktēts kā daudz

lielāks ļaunums nekā dogmatisms, bet attieksme pret šiem diviem jēdzieniem parādīja attiecīgā cilvēka liberālisma pakāpi.

SMAGĀ RŪPNIECĪBA PRET TAUTAS PATĒRIŅA PREČU RAŽOŠANU UN DARBASPĒKA RESURSU PROBLĒMA

“Perspektīvās” nekas nav teikts par smagās rūpniecības attīstības ierobežošanu un iedzīvotāju patēriņam nepieciešamo preču ražošanas tempu paātrinājumu, respektīvi, “B” grupas prioritāti pār “A” grupu. Tā bija ļaunprātīga interpretācija, lai dotu iespēju apvainot P. Dzērvi un caur viņu arī E. Berklavu sociālistiskās industrializācijas teorijas pamatu graušanā. Vienīgā P. Dzērves kritiķu apsūdzība, kas patiešām atspoguļo “Perspektīvu” nostādnes, bija par to, ka viņš vadījās no apsvēruma, ka darbaspēka bilance ir saspringta un ka nozaru perspektīvu izstrādē jābalstās uz vietējām darbaspēka rezervēm, respektīvi, no ekstensīvas jāpāriet uz intensīvu ražošanu. Tā patiešām bija konceptuāla nostādne. Jāatzīmē, ka tā vienlaikus bija arī visai utopiska un padomju ekonomiskās sistēmas apstākļos nerealizējama, taču P. Dzērve, tāpat kā daudzi citi padomju ekonomisti, tolaik visai optimistiski novērtēja sociālistiskās ekonomikas potenciālu.

Ar šo konceptuālo nostādni ir saistīta arī doma par “c” grupas nozaru lietderību, un tā patiešām netieši iekļauj jautājumu par smagās rūpniecības perspektīvām. Visi izteikumi šajā jautājumā ir saistīti ar septiņgades plāna apspriešanu un principā iebilst pret tādas produkcijas ražošanu, kas bija materiālietilpīga un pārsvarā tika patērēta ārpus republikas. Tomēr runa pārsvarā bija par atteikšanos no atsevišķiem uzņēmumiem, bet ne no mašīnbūves un metālapstrādes principā. Tā P. Dzērve rakstīja, ka “vajadzētu attīstīt tādas mašīnbūves un aparātu būves nozares, kas patērē maz metāla. Šajā sakarībā vajadzētu apsvērt, vai ir mērķtiecīgi ražot mūsu republikā tādas mašīnbūves produkcijas

veidus kā eļļošanas iekārtas melnās metalurģijas uzņēmumiem, krānu bremžu ierīces utt.”⁵⁵ Vienlaikus viņš iestājās par Latvijas apstākļiem piemērotas lauksaimniecības tehnikas ražošanu.

B. Treijs saistībā ar septiņgades plānu rakstīja, ka “neapšaubāmi pretrunā ar taupības režīmu ir Latvijas republikā paredzētā tādu nozaru paplašināšana, kuru vajadzībām nākas ievest milzīgus daudzumus metāla (Rīgas vagonu rūpnīca, Dīzeļrūpnīca)”⁵⁶ Ar viņa izteikumu sasauca E. Berklava viedoklis septiņgades plāna apspriešanas laikā LPSR Ministru padomes un LKP CK biroja kopējā sēdē 1958. gada 17. oktobrī, kuru kā viņa pretinieki, tā arī apoloģēti izmantoja un izmanto kā galveno argumentu, lai pierādītu viņa negatīvo nostāju pret smagās rūpniecības attīstību. E. Berklava galvenos iebildumus var sasummēt šādi: 1) bruto produkcijas pieaugumu tikai daļēji sedz darba ražīguma pieaugums. Tas nozīmē, ka pārējo paredzēts segt ar strādājošo skaita palielināšanu. Rīgas iedzīvotāju skaitu nedrīkst palielināt uz mehāniskā pieauguma rēķina, bet plānā bija paredzēts rekonstruēt Rīgas vagonu rūpnīcu, Dīzeļu rūpnīcu un Elektromašīnu rūpnīcu, kas nozīmētu jaunu darba roku piesaistīšanu (kā ražošanai, tā celtniecībai); 2) nevar piekrist strukturālajām izmaiņām rūpniecībā, kuras noteica plāns, jo tajā bija paredzēts palielināt mašīnbūves īpatsvaru, bet samazināt vieglās rūpniecības, pārtikas nozares un kokapstrādes īpatsvaru. Jautājumā par to, kur tad īsti papildus strādājošos dabūs, lai palielinātu strādnieku un kalpotāju skaitu no 523 līdz plānā paredzētajiem 612 tūkstošiem, Valsts plāna priekšsēdētājs A. Čulītis bija izvairīgs un nekonkrēts. Viņš apgalvoja, ka daļu (apmēram 16 tūkst.) varēs piesaistīt no kolhoziem, īpaši Latvijas austrumu rajonos, un ka lielas rezerves ir pilsētās, kur esot iedzīvotāji, kas neesot nodarbināti “sabiedriski derīgā darbā”⁵⁷ Acīmredzot B. Treijs zināja par šiem E. Berklava iebildumiem, turklāt šķiet, ka tie atbilda arī dažiem TSP vadības apsvērumiem par rūpniecības optimizāciju.⁵⁸

Saistībā ar divām Ekonomikas institūta sastādītām izziņām par darbaspēka resursiem laukos vajāšanu upura lomā nonāca

CK Lauksaimniecības nodaļas vadītājs Antons Lūriņš, pēc kura pieprasījuma tās tika sagatavotas, un nepatīkšanas piedzīvoja arī Ekonomikas institūta darbinieki B. Treijs, Magnuss Kukainis un P. Guļāns. Taču jāatzīmē, ka CK biroja 1960. gada 29. jūlija lēmumā par Antona Lūriņa sūdzības izskatīšanu nav pateikts, ka viņš izziņas būtu pieprasījis pēc E. Berklava norādījuma, bet ar stilistiskas ekvilibristikas palīdzību tiek radīts iespaids, ka saistība pastāv.⁵⁹

1959. gada janvāra sākumā A. Lūriņš bija uzdevis B. Treijam sastādīt izziņu par darba resursiem Latvijas lauksaimniecībā, kas arī tika izdarīts.⁶⁰ A. Lūriņš pieprasīja izziņu papildināt, un dažas dienas vēlāk institūts iesniedza jaunu variantu. Abi izziņas varianti maz atšķiras, otrajā lielāks uzsvars likts uz kolhoziem. Izziņas autori norādīja, ka pēdējos gados ir stipri samazinājies darba spējīgo kolhoznieku īpatsvars un ievērojami pieaudzis gados veco cilvēku un sieviešu īpatsvars. Tas rada darbaspēka deficītu sezonas darbu laikā, kuru samazina, piesaistot pilsētniekus un pagarinot lauku darbu termiņus. Izziņas autori atklāti neapstrīdēja septiņgades plāna skaitļus, kas paredzēja ļoti strauju lauku mehanizācijas pieaugumu. Taču viņi norādīja, ka, lai sasniegtu septiņgades plānā paredzēto, katram kolhozam vidēji gadā būtu nepieciešami trīs reizes lielāki kapitālieguldījumi nekā sešos iepriekšējos gados, kas bija nereāli. Turklāt, ja arī iecerētos rādītājus izdotos sasniegt, lauku darbu sezonas laikā tas ļautu nodrošināt vajadzību pēc darba rokām tikai par 88%. Bez tam tika norādīts, ka apmēram 25% kolhoznieku darba tiek iztērēts piemājas saimniecības apkopšanai.⁶¹

Izziņā būtībā nebija nekā tāda, kas jau iepriekš nebija zināms. Ka laukos nav darbaspēka rezervju, bija vispārzināms fakts. Tā VP komisijas sēdē 1957. gada 25. janvārī, apspriežot jautājumu par darba resursiem, tika norādīts, ka kolhoznieku skaits gadu no gada samazinās, turklāt kolhozos pat intensīvo lauku darbu sezonā sieviešu darbs tiek izmantots par 59 procentiem, bet vīriešu – par 78 procentiem. Tika arī atzīts, ka par

mehanizācijas ietekmi uz darbaspēka vajadzības samazināšanu nav nekādu nopietnu aprēķinu, bet pastāv tikai pieņēmumi.⁶² Ekonomistu vidū acīmredzami nebija īstu domstarpību šajā jautājumā. Tie, kas iebilda, bija ideoloģiskie darbinieki, kas sajuta, ka statistika šajā gadījumā grauj ticību septiņgadu plānam.

Kopumā E. Berklava un ekonomistu iebildumi pret sastādīto plānu bija pamatoti, bet, iespējams, jau nokavēti, jo priekšlikumi par kapitālieguldījumiem rūpniecības uzņēmumu paplašināšanai un būvniecībai un to titulsaraksti jau vairākkārt bija saskaņoti ar Maskavu. Ne republikas Valsts plāns, ne arī TSP, kas bija panākuši nosaukto objektu iekļaušanu plānā, nebija gatavi ieklausīties iebildumos, tie tikai kaitināja atbildīgās personas, kas bija saskaņojušas septiņgades plānu. Savukārt šie iebildumi balstījās uz apsvērumiem, ka Latvijai vairāk vajadzētu specializēties nevis materiālietilpīgas produkcijas ražošanā, bet gan tādās nozarēs kā radiotehnika, elektronika u.tml., kas prasīja mazāk ievesto materiālu, bet izlaida dārgāku un kvalificētāku darbu prasošu produkciju, kā arī izvērst Latvijas ekonomikā tipiskas un labi attīstītas nozares – pārtikas un vieglo rūpniecību, kokapstrādi. Principā tas bija pareizi, un tam neiebilda arī Valsts plānā un TSP, taču ikdienas rūpniecības pārvalde bieži vien gāja savus ceļus, kas stipri atšķīrās no teorētiskajiem pieņēmumiem. Turklāt arī tad, ja nozaru struktūra būtu izmainīta tā, lai likvidētu materiālietilpīgu ražošanu, tas nekādā ziņā nemazinātu tendenci veidot lielus rūpniecības uzņēmumus un piesaistīt papildus darbaspēku. 50.–60. gados tehnoloģiskais līmenis arī elektronikas un radiotehniskajos uzņēmumos bija tāds, kas prasīja daudz roku darba ierīču montāžai.

Jāatzīmē, ka, iebilstot pret papildus darbaspēka piesaistīšanu, ne P. Dzērve, ne E. Berklavs neiebilda pret trim lielām ķīmiskām rūpniecībām, kuras bija paredzēts uzbūvēt vai sākt būvēt Latvijā septiņgades laikā. Tās bija Daugavpils ķīmiskās šķiedras rūpnīca, Valmieras stikla šķiedras rūpnīca, kā arī plastmasu rūpnīca polietilēna cauruļu ražošanai (kuru neuzbūvēja). Viens no sep-

tiņgades prioritārajiem virzieniem bija ķīmiskās rūpniecības attīstība. Par to tika daudz runāts septiņgadu plāna sastādīšanas un apspriešanas laikā. Taču runa bija tikai par TSP pārziņā esošajiem uzņēmumiem, piemēram, Rīgas laku un krāsu rūpnīcas paplašināšanu, koksnes ķīmijas rūpniecību u.tml. Diskusijas nemaz neskāra plānā iekļautos minētos lielos uzņēmumus, lai gan tie bija ietverti LKP CK un LPSR Ministru padomes 1958. gada 16. septembra lēmumā.⁶³ Iemesls acīmredzot bija tas, ka diskusijas par septiņgadu plānu skāra tikai Ministru padomes pārziņā esošos uzņēmumus, bet jaunuzbūvējamie bija PSRS mēroga ķīmiskās rūpniecības uzņēmumi, kas bija iekļauti septiņgades plānā ar PSKP CK un PSRS Ministru padomes 1958. gada 23. jūlija lēmumu. Minētais Latvijas lēmums to tikai dublēja. Jāsaka gan, ka šai situācijai var būt vēl viens izskaidrojums – ķīmiskā rūpniecība tika uzskatīta par progresīvu nozari, tādēļ pret jaunu tās uzņēmumu celtniecību, neskatoties uz blaknēm – celtnieku un rūpnīcu personāla piesaistīšanu no ārpuses, neviens negribēja runāt. Turklāt E. Berklavu vairāk uztrauca imigrācija Rīgā, bet šos uzņēmumus bija paredzēts celt provinces pilsētās.

SECINĀJUMI

Dokumentu analīze liecina, ka nav iespējams runāt ne par nacionāļkomunistu ekonomisko koncepciju, ne arī par ekonomisko programmu. Pastāvēja dažas konceptuālas nostādnes, kas izpaudās P. Dzērvies izstrādātajā pētniecības programmā “Latvijas PSR tautas saimniecības attīstības perspektīvas” – par to, ka ekonomikas nozaru perspektīvajā plānošanā jāvadās no sarspringtās darbaspēka bilances un ka jāpārskata tādu uzņēmumu lietderība, kuru ražošanas process prasa daudz ievestā metāla un kuru produkcija pārsvarā tiek patērēta ārpus Latvijas.

Par izstrādātu koncepciju vai programmu mēs varētu runāt tad, ja pētījums būtu pabeigts un patiešām būtu skaidri formulētas Latvijas tautsaimniecības attīstības prioritātes. Nodoms

veikt šādu kompleksu republikas tautsaimniecības inventarizāciju bija PSRS mērogā unikāls solis, lai gan mēs nezinām, vai Ekonomikas institūta darbinieku spēkos bija to realizēt.

Priekšstats par P. Dzērvī kā nacionālkomunistu ideologu lielā mērā izriet no tā, ka viņu par tādu centās padarīt A. Pelše un viņa līdzskrējēji. Nenoliedzami, viņam bija plašāks redzesloks un labāka izglītība nekā lielākajai daļai tā laika nomenklatūras darbinieku, un viņš bija uzņēmīgs pret liberālajām tendencēm padomju ekonomikas zinātnē, bija gatavs revidēt staļinisma ekonomiskās dogmas. Iecere izveidot racionālu tautsaimniecības modeli atbilda tā laika padomju ekonomistu liberālākās daļas uzskatiem, bet nebija pieņemama tai partokrātu daļai, kas iestājās pret jebkādu Staļina izveidoto politiskās ekonomikas dogmu pārskatīšanu. Slēptā cīņa starp liberālajiem un dogmatiskajiem marksistiem, kas notika kā Latvijā, tā arī Maskavā, bija viens no faktoriem, kas izraisīja izrēķināšanos ar P. Dzērvī. Nenoliedzami, būtiski to ietekmēja J. Bumbiera antipātijas pret viņu.

Otrs aspekts, kam bija principiāla nozīme, bija A. Pelšes grupējuma centieni pierādīt, ka ir pastāvējusi nacionālistiska grupa, kuru vadījis E. Berklavs un kuras ideologs ir bijis P. Dzērve. Lai viņu diskreditētu, tika izmantoti visi iespējamie līdzekļi, tajā skaitā pierakstot viņa izteikumiem, publikācijām un "Perspektīvām" saturu un jēgu, kāds tiem nepiemita. Diemžēl A. Pelšes un viņa domubiedru interpretācijas arī šodien dažkārt tiek uzskatītas par adekvātu P. Dzērves un vispār nacionālkomunistu uzskatu un darbības atspoguļojumu.

Atšķirībā no P. Dzērves E. Berklava skatījums uz tautsaimniecības attīstību bija šaurāks. Viņš koncentrējās uz vienu problēmu – imigrācijas pārtraukšanu, turklāt, ja P. Dzērve risinājumu saskatīja ražošanas intensifikācijā, mehanizācijā, automatizācijā, tad E. Berklava piedāvātās problēmu risināšanas metodes bija drīzāk politiski administratīvas, bez tam viņa uzskatiem par tautsaimniecības attīstības prioritātēm trūka sistemātiskuma, tie dažkārt bija pretrunīgi. Atteikšanās no mate-

riālietlīgās produkcijas ražošanas un tehnoloģiski sarežģītākas radiotehniskās un elektroniskās produkcijas, kā arī pārtikas un vieglās rūpniecības attīstība padomju ekonomikas apstākļos nebūtu apturējusi lielo rūpniecības uzņēmumu celtniecību un mainījusi nepieciešamību pēc ievestā darbaspēka, tādējādi mērķis novērst Latvijas rusifikāciju nebūtu sasniegts.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Sk., piem.: Gatis Krūmiņš (sast.) (2017). *Latvijas tautsaimniecības vēsture*. Rīga: Jumava; Daina Bleiere, Ilgvars Butulis, Inesis Feldmanis, Aivars Stranga, Antonijs Zunda (2005). *Latvijas vēsture. 20. gadsimts*. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Jumava; u.c.
- ² Sk., piem.: Jānis Riekstiņš (2008). I nodaļa. Pretdarbība varas struktūrās. No: Valdis Blūzma, Tālavs Jundzis, Jānis Riekstiņš, Heinrihs Strods, Džins Šārps. *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšanas ceļš 1945–1991*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija; William D. Prigge (2015). *Bearslayers: The Rise and Fall of the Latvian National Communists*. New York: Peter Lang; Michael Loader (2015). *The Thaw in Soviet Latvia National Politics 1953–1959*. A thesis submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree Doctor of Philosophy King's College London, Department of History. Pieejams: https://kclpure.kcl.ac.uk/portal/files/52106319/2015_Loader_Michael_1164272_ethesis.pdf
- ³ Krūmiņš. *Latvijas tautsaimniecības vēsture*, 262.–263. lpp.
- ⁴ Sk., piem.: Egils Levits (1998). Latvija padomju varā. No: Valdis Blūzma, Ojārs Celle, Tālavs Jundzis u.c. *Latvijas valsts atjaunošana. 1986–1993*. Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, Latvijas Zinātņu akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 54. lpp.; Jānis Stradiņš (1998). *Latvijas Zinātņu akadēmija: izcelsme, vēsture, pārvērtības*. Rīga: Zinātne, 226.–227. lpp.; Riekstiņš. I nodaļa. Pretdarbība varas struktūrās.
- ⁵ Prigge. *Bearslayers*, p. 121.
- ⁶ Saīsināti šo institūciju parasti sauc par Valsts plānu. Tā bija viena no galvenajām PSRS ekonomiskās pārvaldes institūcijām, un tās funkcijās ietilpa ekonomikas plānošana, materiālo resursu un saražotās produkcijas sadale. Nacionālo republiku valsts plāni bija pakļauti PSRS Valsts plānam Maskavā. Šis iestādes oficiālais nosaukums vairākkārt mainījās: 1921.–1948. gadā – Valsts plāna komisija, bet 1948.–1955. gadā – Valsts plāna komiteja. 1955. gada maijā PSRS līmenī Valsts plānu sadalīja divās iestādēs – Valsts perspektīvās ekonomiskās plānošanas komisijā un Valsts tekošās ekonomiskās plānošanas komisijā, bet divus gadus vēlāk šādu

- sadalījumu atzina par nelietderīgu un tās atkal apvienoja PSRS Valsts plāna komitejā, kas ar šo nosaukumu pastāvēja līdz PSRS sabrukumam. Latvijas PSR 1955.–1957. gadā Valsts plāna komiteja turpināja pastāvēt kā vienota iestāde. Jāuzsver, ka par Valsts plāna komisiju sauca arī šīs iestādes vadības sanāksmi, kura ministrijās darbojās ar nosaukumu “kolēģija”.
- ⁷ Ekonomikas institūta partijas biroja sēdes protokols 1959. gada 2. septembrī. *Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs* (turpmāk: LVA), PA-819–1–98, 107. lp., krievu valodā.
 - ⁸ Ēriks Rozenbaums. Nerealizētā alternatīva. *Cīņa*, 06.09.1989.
 - ⁹ Arhīvi runā. Pirmpublicācija latviešu valodā. ZA Ekonomikas institūta direktors Pauls Dzērve par Latvijas tautsaimniecību, 1959. gads. *Latvijas Vēstnesis*, 10.08.1999. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/18287>.
 - ¹⁰ *Padomju Jaunatne*, 01.01.1990.
 - ¹¹ Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas Zinātnes, skolu un kultūras nodaļas vadītājas L. Lapinas un vadītājas vietnieka N. Muravjova slepenais ziņojums Centrālās komitejas birojam par Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta darba pārbaudes rezultātiem. Irēne Šneidere (atb. red.) (2001). *Latvija padomju režīma varā 1945–1986. Dokumentu krājums*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 228.–242. lpp.
 - ¹² Latvijas KP Centrālās komitejas VII, slēgtā plēnuma stenogramma 1959. gada 7. un 8. jūlijā. *Padomju Latvijas Komunisti*, 1989, 2, 78.–91. lpp.; 3, 80.–95. lpp.; 4, 67.–95. lpp.; 5, 79.–95. lpp.; 6, 63.–95. lpp.
 - ¹³ Pauls Dzērve (1956). Padomju Latvijas tautas saimniecības attīstība. *Karogs*, 7, 83.–90. lpp.; Pauls Dzērve (1959). Komunistiskās celtniecības septiņgade. *Karogs*, 1, 97.–106. lpp.; Benjamiņš Treijs. Komunisma celtniecības plāns. *Literatūra un Māksla*, 22.11.1958.
 - ¹⁴ Pēteris Guļāns (2008). *Pieredzētais un pārdzīvotais*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūts.
 - ¹⁵ Ar tautsaimnieka skaidro prātu. *Latvijas Vēstnesis*, 10.08.1999. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/18281>.
 - ¹⁶ Eduards Berklavs (1998). *Zināt un neaizmirst*. Rīga: Preses nams.
 - ¹⁷ Paul R. Gregory, Robert C. Stuart (1994, copyright). *Soviet and Post-Soviet Economic Structure and Performance*. 5th edition. Harper Collins College Publishers, p. 290.
 - ¹⁸ LVA, 693–1–129, 118.–120. lp.
 - ¹⁹ Natalia Kibita (2013). *Soviet Economic Management under Khrushchev: The Sovnarkhoz Reform*. London; New York: Routledge, pp. 19–21.
 - ²⁰ Irene Shneidere (1989). *Sotsialisticheskaia industrializatsia v Latvii: khod, itogi, problemy*. Rīga: Zinatne, s. 115.
 - ²¹ Tā 1957. gada 8. novembrī Latvijas Valsts plāns nosūtīja vēstuli PSRS Valsts plāna priekšsēdētāja vietniekam Georgijam Perovam, protestējot pret to, ka 1958. gada valsts plāna sastādīšanas formās vairāki produkcijas veidi, kurus

- ražoja Latvijas rajonu un pilsētu izpildkomitejām pakļautie uzņēmumi (mēbeles, trikotāža, audumi, apavi), bija iekļauti kā tādi, kurus sadala PSRS Ministru padome, norādot, ka tas ir pretrunā ar tās 1955. gada 4. maija lēmumu, kas deva tiesības republiku ministriju, resoru un ražošanas kooperācijas produkciju, kas tiek izmantota republikas teritorijā, sadalīt republiku ministru padomēm, turklāt norādīja, ka šāda kārtība bijusi spēkā visus pēckara gadus. *LVA*, 693–1–143, 105.–106. lp.
- ²² *LVA*, 693–87–8, 115. lp.
- ²³ *LVA*, 693–87–9, 68.–70. lp.
- ²⁴ *LVA*, 270–2–2975, 36. lp.
- ²⁵ *O poriadke planirovaniia narodnogo khoziaistva SSSR*. *LVA*, 270–3–202, 176.–180. lp.
- ²⁶ Sk.: Dzērve. Komunistiskās celtniecības septiņgade, 103. lpp.
- ²⁷ *Stenogramma teoreticheskoī konferentsii, provedennoī TsK KP Latvii 27 i 28 marta 1959 goda*. *LVA*, PA-101–22–76, 104. lp.
- ²⁸ Gatis Krūmiņš uzskata, ka 50. gadu beigās Latvijas tautsaimniecība bija vislabāk nostādītā visā PSRS. Sk.: Krūmiņš. *Latvijas tautsaimniecības vēsture*, 271. lpp.
- ²⁹ Ar tautsaimnieka skaidro prātu...
- ³⁰ Rozenbaums. Nerealizētā alternatīva; Ar skatienu pagātnē, tagadnē un nākotnē. Prof. Jānis Stradiņš, LZA prezidents: Ievadreferāts LZA sēdē “Latvijas tautsaimniecības aktualitātes” 1998. gada 11. septembrī. *Latvijas Vēstnesis*, 15.09.1998. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/32763>; Riekstiņš. I nodaļa. Pretdarbība varas struktūrās, 173. lpp.
- ³¹ *LVA*, PA-101–23–33, 49.–57. lp. Publicēts krievu un latviešu valodā: Šneidere. *Latvija padomju režīma varā 1945–1986*, 228.–242. lpp. Pārbaudes komisiju 11 cilvēku sastāvā bija apstiprinājis LKP CK sekretariāts, un to vadīja Latvijas Lauksaimniecības akadēmijas politekonomijas katedras vadītājs Pēteris Allens. Pēc P. Guļāna teiktā, komisija nav spējusi vienoties un it īpaši neizlēmīgs bija izrādījies tās vadītājs, tādēļ pieaicināti seši Maskavas speciālisti (pārsvārā no Maskavas Valsts universitātes un PSRS ZA Ekonomikas institūta), ar kuru palīdzību tika uzrakstīts nepieciešamais teksts, kas gan faktiski tikai atkārtoja un paplašināja P. Dzērves pretinieku izteikumus, kas bija izskanējuši jūlija plēnumā un pēc tā. Guļāns. *Pieredzētais un pārdzīvotais*, 53. lpp.
- ³² Šneidere. *Latvija padomju režīma varā 1945–1986*, 237.–238. lpp.
- ³³ Citēts pēc: Ar skatienu pagātnē, tagadnē un nākotnē...
- ³⁴ Arhīvi runā. Pirmpublicācija latviešu valodā...
- ³⁵ *Latvijas Zinātņu akadēmijas arhīvs* (turpmāk: *LZA arhīvs*), 2369–1–108, 5. lp.
- ³⁶ Šķiet, ka šāda neuzticēšanās ekonomistu aprindās, vismaz Ekonomikas institūtā, bija pietiekami izplatīta. Tā Ekonomikas institūta atklātajā partijas

- sapulcē 1959. gada 24. aprīlī Eduards Veiss izteicās, ka Valsts plānā esot “daudz neizglītotu cilvēku” (LVA, PA-819-1-98, 40. lp.). Šis izteikums viņam atspēlējās vēlāk. 1960. gada 22. martā, kad E. Veiss jau bija pārgājis darbā uz Valsts plānu, tā slēgtajā partijas sapulcē tika pieprasīts, ka jāizskata viņa darbība Ekonomikas institūtā. Formālais iemesls bija tas, ka E. Veiss kādu laiku P. Dzērves vadībā bija institūta zinātniskais sekretārs (LVA, PA-783-1-12, 76. lp.).
- ³⁷ LVA, 270-2-2975, 14. lp.
- ³⁸ LVA, PA-819-1-98, 36. lp.
- ³⁹ LZA arhīvs, 2369-1-119, 54. lp.
- ⁴⁰ Arhīvi runā. Pirmpublicācija latviešu valodā... Trekninājumi oriģinālā.
- ⁴¹ Turpat.
- ⁴² LVA, PA-101-22-60, 248. lp.
- ⁴³ LZA arhīvs, 2369-1-106, 84. lpp.
- ⁴⁴ LVA, PA-819-1-98, 38. lp.
- ⁴⁵ Tulkojums no krievu val. LVA, PA-819-1-98, 42. lp.
- ⁴⁶ LVA, PA-101-22-60, 303. lp.
- ⁴⁷ Turpat, 323. lp.
- ⁴⁸ Turpat, 326. lp.
- ⁴⁹ Turpat, 324. lp.
- ⁵⁰ Ar skatienu pagātnē, tagadnē un nākotnē...
- ⁵¹ LVA, PA-101-22-60, 279. lp.
- ⁵² Guļāns. *Pieredzētais un pārdzīvotais*, 65. lpp.
- ⁵³ LVA, PA-819-1-97, 128. lp.
- ⁵⁴ LVA, PA-819-1-98, 110. lp.
- ⁵⁵ Dzērve. Komunistiskās celtniecības septiņgade, 103. lpp.
- ⁵⁶ Treijs. Komunisma celtniecības plāns.
- ⁵⁷ LVA, 270-2-2975, 7.-14., 35.-36., 43.-44. lp.
- ⁵⁸ V. Krūmiņš 1959. gada 15. decembra CK biroja sēdē apgalvoja, ka TSP priekšsēdētājs Georgijs Gaile esot norādījis, ka Dīzeļu rūpnīca jāslēdz un tās telpās jāorganizē kaut kas cits. Sk.: LVA, PA-101-22-60, 313. lp.
- ⁵⁹ Antona Lūriņa personas lieta. LVA, PA-15500-2-2409, 50.-51. lp.
- ⁶⁰ B. Treija paskaidrojums LKP CK Zinātnes, skolu un kultūras nodaļas vadītājas vietniekam N. Muravjovam 25.12.1959. un M. Kukaiņa paskaidrojums. LVA, PA-101-23-51a, 190.-191. lp., krievu valodā.
- ⁶¹ *K voprosu o resursakh rabochei sily v sel'skom khoziaistve Latviiskoi SSR*. LVA, PA-101-23-51a, 193.-196. lp.
- ⁶² LVA, 693-87-8, 6.-7. lp.
- ⁶³ LKP CK un LPSR Ministru padomes lēmums Nr. 501. LVA, 270-2-4155, 8. lp.

ECONOMIC PROGRAMME OF NATIONAL
COMMUNISTS – WAS THERE ONE?**Daina Bleiere*

Dr. hist., senior researcher, Institute of History of Latvia, Latvian University.
Research interests: the Latvian history of the 20th century, impact of the Soviet regime on the society of Latvia.

There is common knowledge that Latvian national communists in the 2nd half of the 1950s had elaborated an economic concept or programme authored by Pauls Dzērve. The issue whether such concept really existed should be looked at in the context of attempts to reform the Soviet economy after Stalin's death, and especially in the context of the 1957 decentralisation of economy management. These developments raised hopes that the rights of the Soviet national republics in management of their economy would be increasingly widened, and that these republics would be able to formulate their own economic priorities. However, analysis of documentary evidence shows that no economic concept or programme of Latvia's economic development existed, although P. Dzērve's ambition was to create one.

Keywords: National Communism, economics, Eduards Berklavs, Pauls Dzērve, councils of national economy (*sovnarkhozy*), decentralisation of economic management in the USSR.

Summary

The article is based on a wide range of archival materials from the Latvian State Archives, Archive of the Latvian Academy of Sciences, Academic Library of the Latvian University, as well as on published documents and articles, and published memories of participants of the events. Analysis of these sources provide evidence that Latvian national communists were influenced to a significant extent by attempts of the USSR leadership after Stalin's death to make economy more vigorous and to increase its effectiveness by granting more rights to republics for economic management. Of particular importance was *sovnarkhoz* reform of 1957, under which more than 96 per cent of industrial enterprises in Latvia were under the control of the Latvian SSR Council of Ministers. However, Moscow kept key instruments of management and control, because

* The article has been worked out within the Research Programme "Territory of Latvia as an area of interaction of various cultural spaces, religious, political, social and economic interests for Prehistory to Present-Day".

the State Planning Committee (*Gosplan*) was still in control of planning, distribution of material funds, and production. The economic views of Latvian national communists could be expressed on several occasions. The most important of these were the elaboration of the seven-year (1959–1965) plan in 1958–1959, as well as development of the research programme “Perspectives of development of the Latvian national economy” by the Institute of Economy of the Latvian SSR Academy of Science in 1959 under the guidance of the Director of the Institute Pauls Dzērve. He is widely considered to be the brain of the national communists.

Discussion of the seven-year plan was used by E. Berklavs to express his objections against plans to enhance the industrial production in an extensive way – by attracting more workforce from outside Latvia. Stopping of immigration (mostly in Riga) was the main issue for Berklavs. As regards other economic problems, his views were less clear and often contradictory. It should be mentioned that economists P. Dzērve, Benjamiņš Treijs and others also were of opinion that in planning of reconstruction and new construction of industrial enterprises the tiny reserves of working force in Latvia should be taken into account. Their opponents were of the opinion that there are still big reserves in kolchozes, which was not true. Many economists in Latvia considered that the priority in Latvian industry must be given to enterprises producing radioelectronics and other high-technology products, chemical industry in particular, as well as to the traditional and well-established food and light industries. But there was little discussion, or none at all, that the development of these industries also would demand additional workforce.

The research programme “Perspectives of development of the Latvian national economy” often is considered by researchers as the concept or the programme. However, this was only a research programme, which was started in early 1959, and until the defeat of national communists during the Latvian Communist Party plenary meeting of July 1959 it was still on a very early stage of development – to some extent, due to indisposition of the Latvian SSR *Gosplan* to provide the Institute of Economy with the necessary information. Chairman of the *Gosplan* Augusts Čulītis became one of the most open critics of Berklavs and Dzērve at the 1959 July plenary meeting, and after it *Gosplan* was cleaned of people who were considered followers of Berklavs. Even more intensive witch-hunting started at the Institute of Economy in which there occurred strong confrontation between two groups – “dogmatics” led by the former Director of the Institute Jānis Bumbiers, and “revisionists” led by Pauls Dzērve.

Returning to the research programme, it should be said that Dzērve's ambition, indeed, was to create a kind of concept of development of the Latvian economy for the next 10–15 years, but he had too little time to do this. He was accused of “revisionistic” approach, dividing all branches of economy in two parts and six subdivisions, according to sources of materials and distribution of production (inside Latvia or outside), despite that this idea was borrowed in part from the Moscow Institute of Economy. However, this division was not a concept, but an instrument of research. Some conceptual moments could be seen in the research programme: 1) the thesis that perspective planning of the republican economy must take into account the shortage of work force; 2) that expediency of industrial enterprises whose production demanded large quantities of metal imported from other regions of the USSR and was utilised mainly outside Latvia, must be reconsidered. However, there was no opposition against heavy industry as such. The most part of the arguments by opponents to E. Berklavs and P. Dzērve in fact were fabricated by distorting and maliciously reformulating their real ideas and arguments.

In general, Latvian national communists' attempts to deal with problems of economy covered a rather short time-space – from the first half of 1958 to mid-1959. Although the economic problems were used as the strongest tool to defeat national communists, motivation of their opponents was of an ideological, not economic nature. But national communists either did not have a clear vision of the Latvian economic perspectives.

VĒSTURES AVOTI

CĒSU KAUJU ATSKAŅAS LIEPĀJĀ 1919. GADA JŪNIJA BEIGĀS: BRITU UN AMERIKĀŅU MISIJU DALĪBNIEKU LIECĪBAS

Ēriks Jēkabsons

Neatkarības kara laikā situācija Latvijā bija īpaši sarežģīta pat uz visa reģiona fona. Apliecinājums tam ir arī 1919. gada pavasara un vasaras norises, par kuru epicentru lielā mērā kļuva Liepājas pilsēta. Igaunijas armijas un tās sastāvā esošās Ziemeļlatvijas brigādes uzvara pār vācu spēkiem jūnija beigās pie Cēsīm deva iespēju Kārļa Ulmaņa Pagaidu valdībai 27. jūnijā nokāpt no kuģa Liepājas pilsētā (valdība bija spiesta pārtraukt darbu Liepājā pēc vācu 16. aprīļa apvērsuma, turpinot ierobežotu darbību uz tvaikoņa “Saratov” klāja Liepājas ostas reidā, britu karakuģu apsardzībā), bet jūlija sākumā atgriezties Rīgā. Līdz ar to tā beidzot varēja pārņemt kontroli pār no boļševiku varas atbrīvoto Latvijas teritoriju. Beidza pastāvēt Andrieva Niedras provāciskā valdība, un iespaidu zaudēja Padomju Latvijas valdība, kas formāli vēl kādu laiku darbojās Latgalē.

Liepājas pilsētu – vienu no bijušās Krievijas impērijas nozīmīgākajām ostām – kopš 16. aprīļa apvērsuma pilnībā kontrolēja vācieši. Vienlaikus darbību tajā turpināja Rietumu lielvalstu misijas un pārstāvji. Cēsu kauju starplaikā jūnija vidū miera sarunas starp Vāciju un Sabiedrotajiem Parīzē sasniedza kulmināciju, pēdējiem izvirzot Vācijai ļoti smagus miera noteikumus. Rezultātā vācu spēku pavēlnieks Latvijā Rīdigers fon der Goltcs (*von der Goltz*) un viņam pakļautie virsnieki bija pārlicināti, ka Vācija tos nepieņems un atsāksies plaša karadarbība. Šādu iespēju pielāva arī Latvijā esošās Lielbritānijas, Francijas un ASV

misijas, kuras 18.–19. jūnijā pilnībā atstāja 22. maijā vācu spēku ieņemto Rīgu, pārcēlās uz Liepāju un 20.–21. jūnijā kopā ar šajā pilsētā strādājošajiem to locekļiem patvērās uz Liepājas ostā esošajiem kuģiem, kas no ostas izbrauca ārējā reidā un tur gaidīja ziņas par norisēm Parīzē. Savukārt vācu spēki, gatavojoties karadarbībai, 23. jūnijā atstāja pilsētu, izejot ārpus Sabiedroto kuģu artilērijas sniedzamības robežām. Tomēr Parīzē šajā dienā Vācija piekāpās, paužot gatavību pieņemt smagos miera nosacījumus, kas nākamajā dienā (pēc ziņas saņemšanas no Parīzes) izraisīja Liepājā, Tallinā un citur esošo Sabiedroto jūrnieku un misiju locekļu liksmību, salūtus u.c. (jau 23. jūnijā amerikāņi no kuģa “Lake Tulare” nosūtīja telegrāfisku sveicienu Liepājas ostā esošā britu karakuģa “Royalist” komandai. Bet britu vakarā sūtītajā atbildē bija runa par “taisnīguma” uzvaru pār “huņņu brutalitāti” un izteikta cerība par “anglosakšu draudzības” stiprināšanu¹). Vienlaikus vācu spēki pie Cēsīm cieta izšķirošu sakāvi, igauņiem turpinot tiem sekot līdz pat Rīgas pievārtei un uzsākot pilsētas bombardēšanu. Politiskais stāvoklis uz laiku visu atstātajā Liepājā krasi mainījās. 24. jūnijā Sabiedroto misijas sāka atgriezties pilsētā.

Jau 23. jūnijā vācu okupācijas pārvalde bija oficiāli izbeigusi darbību Liepājā, tomēr ārpus tās vēl zināmu laiku saglabāja iespaidu, ko izjuta arī Sabiedrotie. Piemēram, 24. jūnija pēcpusdienā automašīnā uz Rīgu devās Amerikas palīdzības administrācijas leitnanti Džordžs Heringtons (*Harrington*) un Donalds Hārdijs (*Hardy*). Apmēram 4 kilometrus no pilsētas (netālu no Grobiņas) viņus apturēja vācu karavīru grupa, kas ar ratiem bija aizbarikādējuši ceļu. Vācieši pieprasīja caurlaides, atņemot Hārdijam kinokameru un vācu komandantūras agrāk izsniegtās caurlaides. Kad amerikāņi skaidroja, ka viņi dodas uz Rīgu, lai palīdzētu iedzīvotājiem, sekoja atbilde, ka tam nav nozīmes un viņi ir apcietināti. Uz sacīto, ka noslēgts miers, virsnieks atbildēja, ka tam netic, bet, ja tā ir patiesība, tad tā ir “liela kļūda”. Turklāt vācieši paziņojuši: “Kaut arī miera līgums parakstīts,

mēs neatzīstam to, jūs, amerikāņi, gribat nožmiegt [*strangle*] mūs, bet mēs nožmiegsim jūs, mēs vēl redzēsim, kurš ir uzvarējis karu, mēs joprojām karojam ar Lielbritāniju un Ameriku.” Vācu karavīru uzvedība bijusi “ārkārtīgi bezkaunīga”, un virsnieki pat nav centušies tos apvaldīt. Kad tika piedraudēts par notikušo ziņot vācu varas iestādēm, virsnieks pats ar tām telefoniski sazinājās, pēc tam atdeva kameru un caurlaides, atļaujot turpināt ceļu. Minētais izraisīja plašu sarakstīšanos un protestus no Liepājas līdz Parīzei.²

25. jūnijā Liepājā notika svinīgs dievkalpojums un iedzīvotāju manifestācija. Tās priekšgalā aiz orķestra tika nests Latvijas karogs, bet aiz tā – Lielbritānijas, Francijas un ASV karogi. Apmēram 20 000 cilvēku manifestācija vispirms apmeklēja angļu misijas mītņi, pēc tam – Romas viesnīcu, kur tika nospēlētas minēto valstu himnas, manifestantus no balkona sveica Francijas misijas vadītājs Emanuils Diparkē (*Duparquet*) un Amerikas palīdzības administrācijas majors Dovs Brūkingss (*Brookings*).³

Manifestācijas laikā 25. jūnijā gadījās arī kuriozs – Liepājā steigā savāktais latviešu karavīru orķestris kā ASV himnu nospēlējis vēsturisko, bet noteikti ne oficiālo amerikāņu dziesmu “Yankee Doodle”.⁴ Arī Amerikas palīdzības misijas vadītājs Džons Grūms (*Groome*) ar zināmu humora pieskaņu ziņoja, ka melodija spēlēta ļoti oficiāli un bijis interesanti vērot, kā klātesošie amerikāņi stāvējuši miera stājā no tās sākuma līdz beigām.⁵ Grūms atcerējās, ka 25. jūnija rītā pie viņa ieradusies vietējā “dāmu komiteja” ar ziediem, pauzdamā prieku un pateicību par darba atsākšanu, bet nākamajā dienā ieradušies četri pilsētas pārstāvji (tērpušies “vakartērpos, acīmredzot izīrētos vai aizņemtos šim gadījumam”), arī izsakot tās pašas jūtas, tikai garākā formā (Grūms rakstīja, ka “par laimi” tulks varējis atcerēties tikai trešo daļu no adrese, kas nolasīta). Grūms atbildē puda apmierinājumu ar iespēju palīdzēt cietējiem, kā arī uzsvēra – misijas piegādātā pārtika nāk no ASV, bet bērniem pārtika tiek izsniegta kā amerikāņu tautas dāvinājums, turklāt neviena cita

no Sabiedrotajām lielvalstīm to nedara. Nākamajā dienā pie viņa atkal ieradusies “kārtējā komiteja”, lūdzot pieņemt Liepājas pilsoņus, kas orķestra pavadībā vēlas pateikties. Grūms rakstīja, ka viņam bija apnikušas daudzās pateicības delegācijas, kas pagarinājušas darba laiku, tāpēc, aizbildinoties ar aizņemtību, lūdzis uzņemties to pieņemšanu Brūkingam, ko tas arī darījis.⁶

Savukārt 26. jūnijā pie pilsētas Kūrmājas notika svinīgā vācu okupācijas laikā uzbūvēta pieminekļa nogāšana, piedaloties arī Sabiedroto misiju pārstāvjiem. Notiekošo vēroja Amerikas palīdzības administrācijas Publicitātes departamenta darbinieks Evans Formens (*Foreman*), kurš to dēvēja par likumsakarīgu, jo piemineklis ilgstoši bijis kā “dadzis aci”, pasākumā piedalījies “gavilējošs pūlis”, kā arī Francijas misijas vadītājs, kurš “sēdēja ļoti ērtā krēslā un vēroja, kā Vācijas impērijas ērglis no pieminekļa augšdaļas tika norauts un triecās pret zemi, sajūsmas un prieka saucienu vētras pavadīts”.⁷ 27. jūnijā E. Formens ziņoja par 26. jūnija vakarā skvērā pie viesnīcas notikušo iedzīvotāju pateicības demonstrāciju, kurā piedalījās apmēram 5000 cilvēku un kuras priekšā uzstājās Grūms un Brūkingss.⁸ 27. jūnijā Sabiedroto misiju pārstāvji piedalījās arī krastā izkāpušās K. Ulmaņa valdības sagaidīšanas pasākumos.⁹ Tieši šajā laikā Liepājā K. Ulmanis piekrita Sabiedroto misiju viņam izvirzītajai prasībai par jaunas koalīcijas valdības izveidi savā vadībā, iekļaujot tajā etnisko minoritāšu pārstāvjus.

Publicētie dokumenti no Lielbritānijas Nacionālā arhīva un Hūvera institūta arhīva Stenforda universitātē atspoguļo, kas notika Liepājā, kur šajā laikā bija sakoncentrējušās gan ārvalstu misijas, gan ievērojami vācu militārie spēki un kur draudēja izcelties tiešs konflikts, sarunām ieejot krīzē Parīzē.

Lielbritānijas politiskās misijas vadītāja Stīvena Talentsa, Amerikas palīdzības administrācijas misijas vadītāja Džona Grūma, kurš šajā laikā Liepājā pildīja arī promisesošā ASV politiskās misijas vadītāja Vorvika Grīna (*Greene*) pienākumus, un Lielbritānijas kara flotes komandora Artura Dafa ziņojumi šajā

laikā atspoguļo, kā notiekošo redzēja Gofa Sabiedroto misija, amerikāņi un britu karakuģu vadība, kas bija cieši iesaistīti to-reizējās politiskajās norisēs – sarunās ar K. Ulmaņa Pagaidu valdību par jaunu valdību un uz pilsētu no Rīgas atbēgušo provāciskās valdības vadītāju Andrievu Niedru, vācu pieminekļa svinīgajā nogāšanā Liepājā, pilsētas apgādē ar pārtiku, pateicīgo pilsētnieku delegāciju pieņemšanā, K. Ulmaņa valdības atgriešanās pasākumā no kuģa pilsētā, kārtības, drošības nodrošināšanā vācu karaspēka atstātajā Liepājā u.c. Ziņojumi savstarpēji cits citu papildina, atsevišķās niansēs pat nedaudz atšķiroties, taču pieļaujamā apjomā, un tie sniedz būtisku, līdz šim Latvijas historiogrāfijā nezināmu informāciju par notikumiem Liepājā šajā vēsturē būtiskajā laikā. Sākotnēji sniegts dokumenta oriģinālteksts angļu valodā, pēc tam – tulkojums latviešu valodā ar komentāriem un skaidrojumiem.

1. dokuments

Lielbritānijas politiskās misijas vadītāja Stīvena Talentsa ziņojums par misijas darbību 22.–29. jūnijā

THE REPORT BY LT.-COL. TALLENTS COVERING PERIOD JUNE 22ND–JUNE 29TH

1. General Gough with General Marsh crossed from Helsingfors to Reval (June 22nd) primarily because of false report sent to him from Captain Knupffer, the naval Representative of the Russian Northern Corps in Reval, to the effect that the corps would have to withdraw from Estonian soil owing to some incident which had occurred on their front. General Gough presumed this message to refer to trouble which was known to have occurred between the Russian Northern Corps and the Ingermanslanders. General Gough had feared that any such movement would at any rate be interpreted by the Estonians as the step towards junction with the Landeswehr then attempting to advance through Wenden.

2. We saw General Laidoner, Commander-in-Chief of the Esthonian forces, and a Count Constantine Krusenstiern, the Diplomatic Representative of the Russian Northern Corps in Reval. [...]

3. We visited the same evening Col. Dawley, the American Military Representative in Reval, and discussed with him the next step to be taken in stopping fighting between the Esthonians and the Baltic Landeswehr. Col. Dawley thought that General Gough ought to telegraph to Major Fletcher asking him to meet him at once off Riga, and suggested that the proper solution of the situation was for the Landwehr to be allowed to advance through North-West Latvia. I pointed out that any such arrangement would involve granting to the side which had broken the Wenden Armistice precisely those objects for which they had asked before breaking the Armistice. They, in company of their German supporters, were now being driven back by the Esthonians, and such a surrender to them would be both undesirable and impossible to explain. I urged that the situation must be left until General Gough could impose his will upon Major Fletcher, and pointed out that the present tendency of the fighting suggested that this moment might soon arise. General Gough accepted this latter view and returned to Helsingfors late in the afternoon, undertaking to cross again to Reval at any time, on receipt of a telegram from me.

4. On Monday, June 23rd, a number of British officers including General Burt, and other ranks, arrived to join the Allied Military Mission, and took up temporary quarters in Reval.

5. Late on the evening of Tuesday, June 24th, a telegram from the Admiralty reached the Senior Naval Officer at Reval to the effect that the Germans would sign the peace. Late that night all the British ships in the harbour turned on their searchlights and blew their hooters and syrens. The population of Reval appear to have thought that this celebration was in honour of midsummer eve, especially since the following day was the feast of St. John, a public holiday in Reval. They therefore

responded with the firing of a few cannon and the discharge of some rifle shots from the shore.

6. On Thursday, June 26th, General Gough crossed from Helsingfors. I met him on his arrival at Reval and arranged to go down with him that evening to Libau. News had in the meantime reached us that Libau has been evacuated by the Germans, and that troops from Prince Lieven's command were arriving there to keep order. On the previous Sunday General Gough had decided, upon news from Libau, to send down from Reval to Libau at once one thousand men from Col. Semiton's Lettish troops in Esthonia. The dispatch of these had, however, been suspended in view of suggestion from Libau that their relations with Russian forces, newly arrived there, should first be cleared up.

7. We arrived at Libau about midday, June 26th, and found an impressive array of British cruisers and destroyers in the harbour. Commodore Duff, Mr. Grant Watson and Major Keenan joined us on board the "Galatea", and it was decided in conference that the first step was for General Gough to meet Colonel Kanep, Commander of Prince Lieven's troops at Libau. Colonel Kanep came on board and explained that he had lately come through from Warsaw to Wenden. He had intended to join Admiral Kolchak, but Prince Lieven, on seeing his record of service, had asked him to take command of some of his own forces. He, with the troops placed under his command, had declined to fight against Esthonians and had been sent by the Balts to Libau with orders to place themselves under the direction of the Entente. He had with him some 500 Russians. There were also a certain number of Baltic Landeswehr in the town, one squadron of which had placed itself entirely under his control. He undertook to secure control of the remainder to protect the naval harbour and to secure the landing of the Letts when they arrived from Reval, and he accepted the orders of the Allied Mission generally in matters which included any necessary protection of an Ullmanis Government. Arrangements were in

train for the destruction of a monument, erected by the Germans in the town, that evening, and it was decided that the representatives of the Allied Mission should attend the ceremony of destruction.

8. I went across at once to the “Saratov” with Mr. Grant Watson, and discussed with Mr. Ulmanis the establishment of a Coalition Government. It was decided that the late Government should be reinstated, as a proof that the will of the Allies had prevailed, but that an announcement should be made that it would be reconstructed on more representative lines. I provisionally fixed six o'clock on the following day as the time for Mr. Ulmanis' landing and undertook to make certain arrangements for the ceremony, with Col. Kanep. [...]

9. We landed at the town bridge at 7 o'clock, and were met by the detachment of Russians and troops of the Baltisch Landeswehr, whom General Gough inspected. We then walked through the town at the head of the troops, followed by considerable crowd, and came to the German monument in front of the Kurhaus. Here further Russian troops were arranged in a circle, while a large Lettish flag was prominently displayed. Workmen then proceeded to demolish the monument. Owing to its solid construction this took more than two hours. Finally a rope was attached to the eagle on the top of the monument, and a file of workmen and Russian soldiers dragged it down amid the derisive whistling of the crowd. A band then played the British Anthem four times and the Marseillaise twice. Two Lettish representatives made speeches and the gathering finally dispersed about 11 o'clock.

10. At the time of closing this dispatch, the Germans are reported to be not more than six versts from Libau. They are preventing food from entering the town, themselves seizing without payment any supplies sent forward to Libau. On the previous day they had stopped and detained two American officers who were proceeding in a motorcar towards Riga, stating that they did not recognize peace with the Allies.

*Tulkojums*PULKVEŽLEITNANTA TALENTSA¹⁰ ZIŅOJUMS
PAR LAIKA PERIODU NO 22. LĪDZ 29. JŪNIJAM.

1. Ģenerālis Gofs¹¹ kopā ar ģenerāli Māršu¹² ieradās no Helsingforsas¹³ Rēvelē¹⁴ (22. jūnijā), pirmkārt, nepareizā ziņojuma dēļ, ko viņam atsūtīja kapteinis Knupfers,¹⁵ Krievijas Ziemeļu korpusa jūras pārstāvis Rēvelē, ka korpusam būs jāaiziet no Igaunijas teritorijas sakarā ar kādu tā frontē notikušu incidentu. Ģenerālis Gofs domāja, ka šis ziņojums attiecas uz konfliktu, kurš, kā zināms, bija noticis starp Krievijas Ziemeļu korpusu un ingermanlandiešiem.¹⁶ Ģenerālis Gofs bija baidījies, ka jebkāda tāda [korpusa] kustība no igauņu puses varētu tikt uzskatīta par soli apvienošanās virzienā ar landesvēru, kas tieši mēģināja virzīties uz priekšu cauri Cēsīm.

2. Mēs satikām ģenerāli Laidoneru,¹⁷ igauņu spēku virspavēlnieku, un grāfu Konstantīnu Krūzenšternu,¹⁸ Krievijas Ziemeļu korpusa diplomātisko pārstāvi Rēvelē. [...]

3. Tajā pašā vakarā mēs apmeklējām plkv. Dauliju,¹⁹ Amerikas militāro pārstāvi Rēvelē, un apspriedām ar viņu nākamo soli, kāds būtu jāspēr, lai pārtrauktu cīņu starp igauņiem un Baltijas landesvēru. Plkv. Daulijs uzskatīja, ka ģenerālim Gofam vajadzētu telegrafēt majoram Flečeram,²⁰ pieprasot viņam nekavējoties satikšanos pie Rīgas, un piedāvāja, ka labākais situācijas risinājums būtu atļaut landesvēram virzīties cauri Ziemeļrietumu Latvijai.²¹ Es norādīju, ka šāds risinājums nozīmētu dot pusei, kura pārkāpusi Cēsu pamieru, tieši to, ko tā bija pieprasījusi pirms pamiera laušanas. Tagad landesvēru kopā ar tā vācu atbalstītājiem igauņi spiež atkāpties, un tāda piekāpšanās tiem būs gan nevēlama, gan neizskaidrojama. Es aicināju neiejaukties situācijā līdz laikam, kad ģenerālis Gofs varēs uzspiest savu gribu majoram Flečeram, turklāt norādīju, ka pašreizējā tendence kauju gaitā liecina par to, ka šāds brīdis drīz var pienākt. Ģenerālis Gofs pieņēma minēto viedokli un vēlā pēcpusdienā

atgriezās Helsingforsā, apņēmoties atkal ierasties Rēvelē jebkurā laikā, tikko saņems telegrammu no manis.

4. Pirmdien, 23. jūnijā, vairāki britu virsnieki, ieskaitot ģenerāli Bērtu²² un citus, ieradās, lai pievienotos Sabiedroto militārajai misijai, un pagaidām apmetās Rēvelē.

5. Vēlā otrdienas, 24. jūnija, pēcpusdienā vecākajam [britu] kara flotes virsniekam Rēvelē pienāca telegramma no Admirālītātes, informējot par to, ka vācieši parakstīs miera līgumu. Tajā dienā vēlu vakarā visi ostā esošie britu kuģi ieslēdza savus starmešus un pūta savas signāлтаures un sirēnas. Šķiet, Rēveles iedzīvotāji domāja, ka šīs svinības ir par godu vasaras saulgriežu priekšvakaram, īpaši tāpēc, ka nākamā bija Svētā Jāņa diena – oficiāla brīvdiena Rēvelē.²³ Tāpēc viņi atbildēja ar vairāku lielgabalu lādiņu izšaušanu un dažiem šauteņu šāvieniem no krasta.

6. Ceturtdien, 26. jūnijā, ģenerālis Gofs ieradās no Helsingforsas. Es viņu sagaidīju iebraucam Rēvelē un vienojos par došanās kopā uz Liepāju tās pašas dienas vakarā. Tajā laikā mūs bija sasniegusi ziņa, ka vācieši ir atstājuši Liepāju un karaspēks no firsta Līvena²⁴ nodaļas ierodas tur, lai uzturētu kārtību. Pagājušajā svētdienā ģenerālis Gofs, pēc ziņu saņemšanas no Liepājas, bija izlēmis nekavējoties no Tallinas uz Liepāju nosūtīt vienu tūkstoti karavīru no pulkv. Zemitāna latviešu spēkiem Igaunijā. Tomēr viņu nosūtīšana tika uz laiku atlikta, ņemot vērā ieteikumu no Liepājas uzgaidīt, kamēr vispirms noskaidrosies viņu [latviešu] attiecības ar tikko iebraukušajiem krievu spēkiem.

7. Mēs ieradāmies Liepājā ap pusdienas laiku 26. jūnijā un ostā²⁵ ieraudzījām iespaidīgu britu kreiseru un mīnukuģu rindu. Komodors Dafs,²⁶ Granta-Vatsona²⁷ kungs un majors Kīnens²⁸ pievienojās mums uz [kuģa] “Galatea” klāja, un apspriežoties tika nolemts, ka pirmais solis ir ģenerālim Gofam sastapties ar pulkvedi Kanepu²⁹ – firsta Līvena karaspēka komandieri Liepājā. Pulkvedis Kaneps ieradās uz klāja un izstāstīja, ka viņš nesen ieradies no Varšavas Cēsīs. Viņš bija izlēmis doties pie admirāļa Kolčaka³⁰ spēkiem, taču firsts Līvens, apskatījis viņa

dienesta gaitu sarakstu, lūdza uzņemties komandēt daļu no viņa paša spēkiem. Viņš atteicies cīnīties pret igauņiem, un vācbaltieši nosūtījuši to uz Liepāju ar pavēli karaspēka nodaļai stāties Antantes rīcībā. Viņam ir līdzī apmēram 500 krievi. Turklāt Liepājā atradās arī noteikts skaits Baltijas landesvēra [karavīru], no kuriem viens eskadrons pilnībā pārgājis viņa pakļautībā.³¹ Viņš uzņēmās palikušo [īpašumu] apsardzību, lai nodrošinātu Kara ostas drošību, kā arī latviešu drošu izsēšanos krastā, tiem ierodoties no Rēveles, un viņš vispār pakļaujas Sabiedroto misijas pavēlēm lietās, kas ietver jebkādu nepieciešamo aizsardzību Ulmaņa valdībai. Notika sagatavošanās vāciešu pilsētā uzbūvētā pieminekļa nojaukšanai tās dienas vakarā, un tika nolemts, ka Sabiedroto misijai jāapmeklē nojaukšanas ceremonija.

8. Kopā ar Granta-Vatsona kungu es uzreiz devos uz [tvaikoni] “Saratov” un pārrunāju ar Ulmaņa³² kungu koalīcijas valdības izveidi. Tika nolemts, ka jāatjauno bijusī valdība kā apliecinājums tam, ka Sabiedroto griba ir uzvarējusi, taču vienlaikus jāizziņo, ka valdība tiks pārveidota, balstoties uz lielākas pārstāvniecības principiem. Es pagaidām noteicu plkst. 6 nākošajā dienā kā laiku Ulmaņa kunga nokāpšanai krastā un uzsāku kārtot zināmus organizācijas darbus ceremonijai ar pulkv. Kanepu. [...]

9. Mēs nokāpām krastā pie pilsētas tilta plkst. 7, un mūs sagaidīja krievu un Baltijas landesvēra nodaļa, ko ģenerālis Gofs inspicēja. Tad mēs karaspēka [nodaļas] priekšgalā gājām cauri pilsētai, un mums sekoja ievērojams cilvēku pūlis, nonākot pie vācu pieminekļa Kūrmājas³³ priekšā. Šeit citas krievu [karaspēka] nodaļas bija nostādītas aplī, bet redzamā vietā pacelts liels Latvijas karogs. Tad strādnieki sāka nojaukt pieminekli. Tā kā tas bija pamatīgas konstrukcijas, minētais aizņēma vairāk par divām stundām. Galu galā virve tika piestiprināta pie pieminekļa augšdaļā esošā ērgļa un grupa strādnieku un krievu karavīru nogāza to lejā, skanot izsmejošiem pūļa svilpieniem. Orķestris nospēlēja britu himnu četras un Marseljēzu³⁴ divas reizes. Divi latviešu pārstāvji teica runas, un sanākušie beidzot izklīda ap plkst. 11.

10. Laikā, kad noslēdzu šo ziņojumu, pienāk ziņas, ka vācieši atrodas ne vairāk kā 6 verstis no Liepājas. Viņi nepieļauj pārtikas pievešanu pilsētai, paši bez samaksas sagrābjot jebkādus krājumus, kas tiek sūtīti uz Liepāju. Iepriekšējā dienā viņi apturēja un aizturēja divus amerikāņu virsniekus, kas automašīnā brauca uz Rīgu, paziņodami, ka neatzīst mieru ar Sabiedrotajiem.

Avots: National Archives (United Kingdom), Foreign Office, 608/192/77-82.

2. dokumenti

Izvilumi no Amerikas palīdzības administrācijas misijas vadītāja Džona Grūma³⁵ ziņojuma. Liepāja, 1919. gada 27. jūnijs

[...] Early in the morning of June 24th I ordered all officers and supplies on the LAKE TULARE ashore, and by afternoon we were carrying on business at the old stand [...] Upon going ashore we noticed that there was already a marked change in the attitude and spirits of the citizens of Libau. Many more people were seen upon the streets and they all seemed cheerful and in the best of spirits [...]

On June 25th [correctly 26th – *Ē. J.*] Commodore Duff, who had returned to take command of the British Fleet in Libau, sent me Radio saying that General Gough, General Marsh, General Burt, with their staff, has arrived from Helsingfors and were anxious to see me. I went out to the “ROYALIST” [correctly “Galatea” – *Ē. J.*], who by the way is lying in the outer Harbor two miles from the dock, and consequently the trip out and back in the launch take just an hour [...] The British officers went over the Political and Military situations in detail and told me their plans, many of which I did not think advisable, but refrained from commenting in any way at all, for, as I explained to them, I have no authority to offer any suggestions as to the Military or Political policy. General Gough informed me that he and his staff were going ashore at 7.00 P.M., and would march

through the city with Troops to the Kurhaus and requested me to meet him at the Dock and accompany him, which I naturally promised to do. When I arrived at the Dock I found a troop of the Russian Cavalry, part of the Russian detachment which is now policing the city, and a Battalion of Russian Infantry awaiting General Gough's arrival. When he landed he inspected the troops and then the parade formed in line and started on the march through the city. During the march I learned that they were going to attend the tearing down of the Statue of the German Emperor that was in the park just outside of the Kurhaus, and that the Letts had prepared to make quite a ceremony of the event. As I personally did not approve of this method of removing of statue, I felt that as the Treaty of Peace has been signed it was diplomatically a mistake for the British to select this occasion for the first appearance in the city and as a representative of the American Government I did not care participate in the ceremonies. When the procession proceeded about half way through the city I explained to General Gough that I had important work at the office and asked him to excuse me and made an engagement to see him after the ceremony, and returned to the Office. I understand some of those who were present that ropes were attached to the Statue and it was torn down by the populace and that the French and British Military Missions were present and that speeches were made by several prominent Letts and that the French National Anthem was played once and British National Anthem twice, the explanation for the latter being that the Band did not know the American National Anthem, and therefore played the British one twice over, once for Great Britain and once for America. In my humble opinion performance last night was a duplicate of the actions of the Bolsheviks in Petrograd.

At the conference with General Gough and the British Mission this morning, June 27th, I was asked if there was any possible way by which I could supply food for the six hundred

Soldiers of the Russian Detachment that is now policing the city of Libau [...]

Tulkojums

[...] Agri no rīta 24. jūnijā es pavēlēju visiem virsniekiem ar krājumiem no [kuģa] LAKE TULARE³⁶ izcelties krastā, un pēc pusdienā mēs jau darījām darbu pa vecam [...] Izkāpjot krastā, mēs ievērojām, ka bija notikušas ievērojamas pārmaiņas Liepājas pilsoņu attieksmē un noskaņojumā. Ielās bija redzams daudz vairāk cilvēku, un viņi visi izskatījās priecīgi un vislabākajā noskaņojumā. [...]

25. jūnijā [jābūt 26. jūnijā. – Ē. J.] komodors Dafs, kurš ir atgriezies, lai uzņemtos pavēlniecību pār britu floti Liepājā, atstāja man radioziņu, ka ģenerālis Gofs, ģenerālis Māršs,³⁷ ģenerālis Bērts ar savu štābu ir ieradušies no Helsingforsas un ļoti vēlas tikt ar mani. Es devos uz [kuģi] “ROYALIST” [pareizi “Galatea”. – Ē. J.], kurš, starp citu, bija noenkurots ārējā reidā divas jūdzes no piestātnes, un tāpēc ceļš turp un atpakaļ motorlaivā aizņēma tikai stundu. [...] Britu virsnieki pārrunāja politisko un militāro situāciju un detalizēti izstāstīja man savus plānus, daudzi no kuriem man nešķita lietderīgi, taču es vispār atturējos no jebkāda veida komentēšanas, jo, kā es viņiem paskaidroju, man nav pilnvarojuma izteikt jebkādus ierosinājumus attiecībā par militāriem vai politiskiem jautājumiem. Ģenerālis Gofs informēja mani, ka viņš un viņa štābs izkāps krastā plkst. 7.00 vakarā un izies cauri pilsētai karaspēka pavadībā uz Kūrmāju, piedāvājot man sagaidīt viņu piestātnē un pavadīt šajā gājienā, kam es, protams, piekritu. Kad es ierados piestātnē, es ieraudzīju kavalērijas nodaļu no krievu vienības, kas pilsētā pilda policijas funkcijas, un krievu kājnieku bataljonu,³⁸ kas gaidīja ģenerāļa Gofa ierašanos. Kad Gofs nokāpa krastā, viņš inspicēja karaspēku, un tad parāde nostājās rindā un sāka soļot cauri pilsētai. Gājiena laikā es uzzināju, ka viņi dodas nogāzt Vācijas ķeizara statuju, kas atradās parkā tieši pie Kūrmājas, un

latvieši gatavojas padarīt šo notikumu par īstu ceremoniju. Sakarā ar to, ka es personīgi neuzskatīju par pareizu šādu statujas aizvākšanas veidu un domāju, ka, tā kā Miera līgums ir parakstīts, ir diplomātiska kļūda britiem izmantot šo iespēju, pirmo reizi parādoties pilsētā, un kā Amerikas valdības pārstāvis es neiedrošinājos piedalīties ceremonijās. Kad procesija bija nogājusi apmēram pusceļu cauri pilsētai, es paskaidroju ģenerālim Gofam, ka man ir darāmi svarīgi darbi birojā, un lūdzu mani atvainot, apsolut sastapties ar viņu pēc ceremonijas, pēc tam atgriezos birojā. Daži no tiem, kas bija klāt, man stāstīja, ka virves tika piestiprinātas statujai un pūlis to norāva lejā, klāt bija franču un britu militārās misijas un vairāki ievērojami latvieši teica runas, Francijas valsts himna tika spēlēta vienu reizi, bet Lielbritānijas valsts himna divas reizes, turklāt iemesls tam bija tāds, ka orķestris nezināja amerikāņu valsts himnu, tāpēc spēlēja britu himnu divas reizes, vienreiz par Lielbritāniju, otru reizi par Ameriku. Mans pazemīgais viedoklis ir, ka pēdējā vakara priekšnesums bija kopija boļševiku akcijām Petrogradā.

Apspriedē ar ģenerāli Gofu un britu misiju šorīt, 27. jūnijā, es tiku lūgts, vai pastāv kāds iespējams veids, kā es varētu piegādāt pārtiku 600 karavīriem no krievu vienības, kas pašlaik pilda policijas funkcijas Liepājas pilsētā. [...].³⁹

Avots: Hoover Institution Archives, American Relief Administration, European Unit, box 337-5 (J. Groome to ARA, Paris, Report from June 20th to June 27th, 27.06.1919.).

3. dokuments

Izvilksms no Lielbritānijas kara flotes komodora Artura Dafa ziņojuma Lielbritānijas Admirālītei. Liepāja, 1919. gada 30. jūnijs

[...] 2. As had already been reported by W/T, I found that the town of Libau had been evacuated by the Germans, who had withdrawn to a distance of from two to three miles round

it. A battalion of Russians belonging to Prince Lieven's force was evidently necessary that immediate steps should be taken (a) to provide a military force to take over the policing of the town and to guard the roads, railways, etc., on the town side of the part evacuated by Germans, and (b) to set up at once some local authority to administer the town, I signalled to General Gough (Head of the Allied Military Mission to the Baltic Provinces) and to Colonel Tallents (Head of the British Political Mission) that I considered their presence was urgently needed at Libau. According to my latest advices they were at Reval. These missions arrived at Libau on board "GALATEA" on Thursday 26th June, having started before the receipt of my message.

3. A conference was held the same day on board "GALATEA", and as a result it was arranged (i) that for the present the Russian troops should continue to garrison the town; (ii) that immediate steps should be taken to have a thousand Lettish troops sent from Reval, and that pending their arrival such volunteers as could be obtained locally should be armed with rifles from the store in the S.S. "SARATOV", and the training of them started; and (iii) that Mr. Ulmanis, the Prime Minister who had been ejected from office by the Germans when they instituted the government with Mr. Needra at its head, and who had been taking refuge in the "SARATOV" in the outer harbour, should be landed as soon as possible and assume the administration of the country whilst negotiations were instituted to include in his government representatives of all parties.

The Russian Colonel in charge of the Russian troops was present at part of the conference, and expressed the wish to take his orders from the Allied Powers, and his willingness to do all that he could to help in the re-establishment of a local government. [...]

4. The Lettish troops from Reval, to the number of 1600, are now on their way to Libau in H.M. Ships "DRAGON", "VISCOUNT" and "VELOX", and arrive this Monday evening.

Arrangements have been made to accommodate them at first in the Naval Yard, where British Officers from General Gough's Mission are ready to assist in their organisation.

5. Mr. Ulmanis made his official landing on Friday 27th June, and received a great ovation from very large crowd, the proceedings including an official reception on landing, speeches from the balcony of a hotel, and finally a concert in the evening.

6. General Gough and Colonel Tallents left in the "GALA-TEA" on Friday 27th June and have proceeded to Reval in order, if possible, to proceed from there by train to Riga and endeavour to arrange for the Lettish Government to establish there. Mr. Ulmanis is very anxious to change the seat of the government to Riga as soon as possible. At present, as will be seen from my remarks on Riga, lack of communication with and the fighting going on in that town makes it impossible.

7. On Thursday evening, the 26th, took place the ceremony of pulling down the monument erected by the Germans in the principal square of the town to commemorate the capture of Libau from the Russians in May 1915. Both on this occasion, and on the occasion of the ceremonies in connection with the landing of Mr. Ulmanis, the large crowds assembled behaved in the most orderly manner, and there was no sign of any counter demonstration. The town appears to be perfectly quiet at present, and Mr. Ulmanis' Government are getting to work to start their administration: but at the same time the knowledge of the very close proximity of the German troops, who for so long have occupied the town, cramps their style. General Gough has already requested that Paris will demand the immediate further withdrawal of the German troops to a distance of 20 miles from the town. The necessity for this is shown by rumours that were circulated in the town on Saturday, 28th, to the effect that the Germans intended to attempt to enter the town to carry out a coup on the Lettish Government and generally cause disturbances.

8. It is of the utmost importance that not only food but also trade should be re-established here as soon as possible, in order to provide work for the population of Libau. With this in view I sent my message 1010 of 27th June asking that I might be given authority to relax the Blockade on Latvia the moment that Allied Missions here thought that it should be done, without having to wait the long delay which is apparently inevitable if these questions have to be referred home and possibly to Paris.

In view of the fact that this “restriction of trade to and from Latvia and Lithuania” was apparently only put on locally, I have informed the Missions that I am prepared to relax it as a temporary measure, on their representations, pending further instructions.

9. On Thursday afternoon, 26th June, before General Gough left, Mr. Needra, who had arrived the night before from Riga, came on board the “GALATEA” to see him, and stated that he had come to give in his resignation to the representatives of the Allied Powers [...]

Tulkojums

[...] 2. Kā jau ziņots iepriekš ar bezdrāts telegrāfu, pārliecinājos, ka vācieši atstājuši Liepāju, atkāpjoties divu – trīs jūdžu attālumā no tās. [Pilsētā] noteikti nepieciešams krievu bataljons no firsta Līvena spēkiem, lai nekavējoties varētu: a) nodrošināt militāru spēku, kurš pārņemtu kārtības uzturēšanu pilsētā un apsargātu ceļus, dzelzceļus u.c. pilsētas daļā, kuru atstājuši vācieši, un b) uzreiz izveidot vietējās varas iestādes, kas pārvaldītu pilsētu. Es telegrafēju ģenerālim Gofam (Sabiedroto militārās misijas vadītājs Baltijas provincēs) un pulkvedim Talentsam (Britu politiskās misijas vadītājs), ka viņu klātbūtne, manuprāt, steidzami nepieciešama Liepājā. Saskaņā ar jaunāko informāciju viņi atradās Rēvelē. Šīs misijas ieradās Liepājā ar kuģi “GALATEA” ceturtdien, 26. jūnijā, izbraucot [no Rēveles] vēl pirms manas ziņas saņemšanas.

3. Tajā pašā dienā uz kuģa "GALATEA" notika apspriede, kurā tika nolemts, ka: i) pašlaik krievu spēkiem jāturpina pilsētā pildīt garnizona dienestu; ii) nekavējoties jāspēr soļi, lai no Rēveles tiktu atvests tūkstotis latviešu karavīru, un līdz viņu ierašanās brīdim nepieciešams apbruņot uz vietas atrodamos brīvprātīgos ar šautenēm no krājumiem uz tvaikoņa "SARATOV", un jāsāk viņu apmācība; iii) un Ulmaņa kungam, premjerministram, kuru no amata padzina vācieši, kad tie nodibināja Niedras kunga vadīto valdību, un kurš atrada patvērumu uz ostas ārējā reidā stāvošā [kuģa] "SARATOV", cik ātri vien iespējams jānododas krastā un jāuzņemas valsts vadīšana līdz laikam, kad tiks organizētas sarunas par visu politisko grupu pārstāvju iekļaušanu viņa valdībā.

Sarunās daļēji piedalījās krievu pulkvedis, kura pārziņā atrodas krievu spēki un kurš izteica vēlmi pakļauties Sabiedroto valstu pavēlēm, kā arī gatavību darīt visu iespējamo, lai palīdzētu atjaunot vietējās varas iestādes. [...]

4. Latviešu karavīri no Rēveles, kopskaitā 1600, šobrīd atrodas ceļā uz Liepāju ar Viņa Majestātes kuģiem "DRAGON", "VISCOUNT" un "VELOX" un ieradīsies šīs pirmdienas vakarā.

Ir veikti pasākumi, lai viņus sākotnēji izvietotu Kara ostā, kur britu virsnieki no ģenerāļa Gofa misijas ir gatavi palīdzēt viņus sakārtot.

5. Ulmaņa kungs oficiāli nokāpa krastā piektdien, 27. jūnijā, sagaidīts ar stiprām ļoti liela pūļa ovācijām, un starp norisēm bija oficiāla pieņemšana, nokāpjot krastā, runas no viesnīcas balkona un noslēgumā vakara koncerts.

6. Piektdien, 27. jūnijā, ģenerālis Gofs un pulkvedis Talentss devās ar vilcienu uz Rīgu un mēģinātu panākt, lai tur var sākt darbu Latvijas valdība. Ulmaņa kungs ļoti vēlas valdības rezidenci pārcelt uz Rīgu, cik ātri vien iespējams. Pašlaik, kā būs redzams no manām piezīmēm par Rīgu,⁴⁰ sakaru trūkuma un pilsētā notiekošo kauju dēļ tas nav iespējams.

7. Ceturtdien vakarā, 26. [jūnijā], notika nojaukšanas ceremonija piemineklim, kuru vācieši bija uzcēlušī pilsētas galvenajā laukumā, pieminot pilsētas atņemšanu krieviem 1915. gada maijā. Gan šajā notikumā, gan arī pasākumos, kas bija saistīti ar Ulmaņa kunga nokāpšanu krastā, sapulcējušies lielie pūļi uzvedās ļoti kārtīgi, un nebija nevienas pret [Ulmani] vērstas demonstrācijas. Pašlaik pilsēta šķiet pilnīgi mierīga un Ulmaņa kunga valdība strādā, uzsākot savu darbību, bet vienlaikus apziņa, ka tuvumā atrodas vācu karaspēks, kurš tik ilgu laiku bija okupējis pilsētu, valdību ierobežo. Ģenerālis Gofs jau ir izteicis lūgumu, lai Parīze pieprasa tūlītēju vācu karaspēka atvilkšanu 20 jūdžu attālumā no pilsētas. Prasības pamatotību pierāda baumas, kas pilsētā tika izplatītas sestdien, 28. [jūnijā], par to, ka vācieši gatavojas mēģināt ieiet pilsētā, lai gāztu Latvijas valdību un vispār izraisītu nemierus.

8. Ir ārkārtīgi svarīgi pēc iespējas ātrāk šeit atjaunot ne tikai pārtikas apgādi, bet arī tirdzniecību, lai tādējādi nodrošinātu Liepājas iedzīvotājiem darbu. Ņemot to vērā, es nosūtīju savu 27. jūnija ziņu Nr. 1010, lūdzot man piešķirt pilnvaru atvieglot Latvijas blokādi tad, kad šeit esošās Sabiedroto misijas uzskatīs to par nepieciešamu, negaidot uz ilgo kavēšanos, kas, jādomā, ir neizbēgama, ja šos jautājumus būs jārisina Londonā vai, iespējams, Parīzē.

Ievērojot apstākli, ka šis “ierobežojums tirdzniecībai ar un no Latvijas un Lietuvas” acīmredzami ir izsludināts šeit uz vietas, es paziņoju misijām, ka esmu gatavs, tās pārstāvot, ierobežojumu kā pagaidām izsludinātu pasākumu pagaidām atvieglot, līdz tiks saņemti turpmāki norādījumi.

9. Ceturtdien pēcpusdienā 26. jūnijā, pirms ģenerālis Gofs aizbrauca, Niedras⁴¹ kungs, kas iepriekšējā vakarā bija ieradies no Rīgas, uzkāpa uz kuģa “GALATEA”, lai ar viņu tiktos, un norādīja, ka ieradies, lai paziņotu par savu atkāpšanos no [Ministru prezidenta] amata Sabiedroto valstu pārstāvjiem.

Es biju klāt visā garajā sarunā ar viņu. Niedras kungs, kurš bija ģērbies garīdznieka tērpā, man šķita tieši tāds, kāds viņš ir,

proti, konservatīvo latviešu pārstāvis; un kā kāds, kam pieder loma valstī, viņš norādīja, ka nav gatavs ieņemt amatu nevienā valdībā, kas nesola stingri izpildīt viņa noteiktos nosacījumus. [...]

Avots: National Archives (United Kingdom), Admiralty, 137/1666/241-243.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Hoover Institution Archives (turpmāk: HIA), American Relief Administration (turpmāk: ARA), European Unit (turpmāk: EU), box 336-10.
- ² HIA, ARA, EU, box 336-1 (G. Harrington to G. Felker, 15.07.1919.; R. Kück to J. Groome, 26.06.1919.); 336-3, 337-5 (R. Kück to J. Groome, 27.06.1919.); 338-2 (J. Groome to Office in Berlin, 27.06.1919.). Sīkāk sk.: Ēriks Jēkabsons (2018). *Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu attiecības 1918.–1922. gadā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.
- ³ Amerika un Austrum-Eiropa. *Kurzemes Vārds*, 31.08.1920.
- ⁴ A. Purs (2008). “Weak and Half-Starved Peoples” meet “Vodka, Champagne, Gypsies and Drozhki”. Relations between the Republic of Latvia and the USA from 1918 to 1940. In: D. Auers (ed.). *Latvia and the USA: From Captive Nation to Strategic Partner*. Rīga: University of Latvia Press, p. 23.
- ⁵ HIA, ARA, EU, box 337-5 (J. Groome to Paris, Report from June 20th to June 27th, 27.06.1919.).
- ⁶ HIA, ARA, EU, box 337-5 (J. Groome to ARA, Paris, Report from June 20th to June 27th, 27.06.1919.).
- ⁷ HIA, ARA, EU, box 338-1 (E. Foreman to H. Hoover, 28.06.1919.).
- ⁸ HIA, ARA, EU, box 338-1 (E. Foreman to H. Hoover, 26., 27.06.1919.).
- ⁹ HIA, ARA, EU, box 337-5 (E. Foreman to H. Hoover, 25.06.1919.); Liepājas iedzīvotāju manifestācija okupācijas varas atcelšanas gadījumā. *Kurzemes Vārds*, 27.06.1919.; Svētku izrāde. *Kurzemes Vārds*, 28.06.1919.; Leaves Boat Refuge to Govern the Letts. *Los Angeles Times*, 06.07.1919.
- ¹⁰ Stīvens G. Talentss (*Tallents*; 1884–1958), Lielbritānijas valsts ierēdnis, kara laikā – virsnieks (pulkvežleitnants). No 1919. gada februāra – politiskās misijas vadītājs Baltijas valstīs.
- ¹¹ Hjūberts Delapērs Gofs (*Gough*; 1870–1963), Lielbritānijas armijas ģenerālleitnants. 1919. gadā Sabiedroto misijas vadītājs Baltijas valstīs.
- ¹² Frenks Māršs (*Marsh*; 1875–1957), Lielbritānijas armijas ģenerālmajors. 1919. gadā Sabiedroto misijas Baltijas valstīs vadītāja Hjūberta Gofa vietnieks.
- ¹³ Domāti Helsinki, līdz 1917. gadam Krievijas impērijā pilsēta tika saukta par Helsingforsu.

- ¹⁴ Domāta Tallina, kuras oficiālais nosaukums līdz 1918. gadam bija Rēvele.
- ¹⁵ Georgijs Knupfers, Krievijas kara flotes I ranga kapteinis, 1919. gadā Ziemeļrietumu Krievijas Brīvprātīgo armijas jūras militārais pārstāvis Igaunijā.
- ¹⁶ Ingermanlandieši – somugriem piederīga etniska grupa austrumos no tag. Igaunijas–Krievijas robežas. Tālāk S. Talentss paskaidroja, ka konflikts atrisināts, abām pusēm vienojoties par nosacījumiem, uz kādiem ingermanlandiešu vienības piekritušas iekļauties Krievijas Ziemeļrietumu Brīvprātīgo armijā.
- ¹⁷ Johans Laidoners (*Laidoner*; 1884–1953), Igaunijas armijas ģenerālis. 1918.–1920. gadā armijas virspavēlnieks.
- ¹⁸ Konstantīns fon Krūzenšterns (1883–1962), Krievijas un Krievijas Ziemeļrietumu armijas pulkvedis, ģenerālmajors. No 1919. gada vasaras – Ziemeļrietumu armijas štāba Ārējo sakaru nodaļas priekšnieks.
- ¹⁹ Ernests Džons Daulijs (*Dawley*; 1886–1973), ASV armijas virsnieks. 1919. gadā ASV delegācijas Miera konferencē misijas Baltijas valstīs vadītāja vietnieks, pulkvežleitnants, vēlāk ģenerālmajors.
- ²⁰ Alfrēds Flečers (*Fletcher*; 1875–1959), Vācijas armijas majors. 1919. gada 1. februārī–25. jūlijā Baltijas landesvēra komandieris.
- ²¹ Acīmredzot S. Talentss šeit lieto analogisku Ziemeļrietumu Krievijai apzīmējumu, ko viņa apziņā nostiprina N. Judeņiča komandētās Ziemeļrietumu Krievijas Brīvprātīgo armijas nosaukums, kurš šādā kontekstā attiecībā uz Ziemeļlatviju nav pareizs (pareizāk būtu Ziemeļaustrumu Latvija).
- ²² Alfrēds Bērts (*Burt*; 1876–1949), Lielbritānijas armijas brigādes ģenerālis, 1919.–1920. gadā militārās misijas vadītājs Latvijā.
- ²³ Jādomā, S. Talentss kļūdiņies, Igaunijā Jāņu diena svinēta 23.–24. jūnijā un brīvdiena bija 24. jūnijs.
- ²⁴ Anatols Līvens (*Lieven*; 1873–1937), Mežotnes muižas īpašnieks, Krievijas armijas rotmistrs. No 1919. gada sākuma krievu vienības komandieris landesvēra sastāvā, no 2. jūlija – formāli Rietumkrievijas Brīvprātīgo armijas komandieris, taču jau pēc dažām dienām vienība tika pārvietota uz Narvu un iekļauta Ziemeļrietumu Krievijas Brīvprātīgo armijā.
- ²⁵ Acīmredzot domāts arī ostas ārējais reids.
- ²⁶ Arturs Alans Morisons Dafs (*Duff*; 1874–1952), Lielbritānijas kara flotes virsnieks. 1919. gadā kuģa “Caldedon” un 2. vieglo kreiseru eskadras komandieris Baltijas jūrā, vēlāk sasniedzis admirāļa dienesta pakāpi.
- ²⁷ Herberts Adolfuss Grants-Vatsons (*Grant-Watson*; 1881–1971), Lielbritānijas Ārlietu ministrijas ierēdnis, diplomāts. 1919. gadā pārstāvis Baltijas valstīs.
- ²⁸ Alfrēds H. Kīnens (*Keenan*), Lielbritānijas armijas majors, 1919. gadā pirmais Lielbritānijas militārās misijas vadītājs Latvijā.
- ²⁹ Dāvids Kaneps (*Kanep*; 1878–1969), Krievijas armijas virsnieks, 1919. gadā A. Līvena nodaļas, Ziemeļrietumu Krievijas Brīvprātīgo armijas pulkvedis,

- bataljona komandieris. Vēlāk Igaunijas armijas pulkvežleitnants. Igaunis pēc izcelsmes.
- ³⁰ Aleksandrs Kolčaks (1874–1920), Krievijas kara flotes admirālis. 1918.–1920. gadā “Krievijas Augstākais valdnieks” Sibīrijā, viens no ietekmīgākajiem krievu pretboļševistiskās kustības vadītājiem.
- ³¹ Pret apgalvojumu par landesvēra vienību jāizturas piesardzīgi, jo citi avoti šādu faktu neapstiprina. Jāpiezīmē, ka A. Līvena nodaļas vadība D. Kanepa vadītā bataljona darbību Liepājā nosodīja, atzīmējot iejaukšanās nepieļaujamību politisku jautājumu risināšanā (pirmkārt, runa bija tieši par dalību pieminekļa nojaukšanā). D. Kanepa bataljons atstāja Liepāju un izbrauca uz Narvu jūlija vidū.
- ³² Kārlis Ulmanis (1877–1942), valstsvīrs. Ministru prezidents 1918. gada novembrī – 1921. gadā, 1925.–1926. gadā, 1931. gada martā–decembrī, 1934. gada martā–1940. gada jūnijā, Valsts prezidents 1936.–1940. gadā. Realizēja autoritāru apvērsumu 1934. gada maijā.
- ³³ 19. gadsimta 70. gados būvētā atpūtas ēka, kurā bija arī restorāns, deju zāle teātra un koncertzāle ar 500 skatītāju vietām, atradās Jūrmalas parkā. Ēka gāja bojā ugunsgrēkā 1937. gadā.
- ³⁴ Marseljēza – Francijas valsts himna.
- ³⁵ Džons Čārlijs Grūms (*Groome*; 1862–1930), ASV policijas ierēdnis, pasaules kara laikā – armijas pulkvedis, 1919. gadā Amerikas palīdzības administrācijas misijas vadītājs Baltijas valstīs.
- ³⁶ Lake Tulare – viens no ASV kara flotes transportkuģiem, kas piegādāja miltu kravas Centrālās un Austrumeiropas valstīm.
- ³⁷ F. Māršs gan bija palicis Tallinā un Liepājā neieradās.
- ³⁸ Runa varēja būt vienīgi par mazāku vienību, jo Liepājā šajā laikā kopumā atradās viens A. Līvena nodaļas bataljons D. Kanepa vadībā.
- ³⁹ Dž. Grūms apņēmas par samaksu apgādāt krievu karaspēka nodaļu Liepājā ar pārtiku.
- ⁴⁰ Šeit netiek publicētas.
- ⁴¹ Andrievs Niedra (1871–1942), literāts, mācītājs, politisks darbinieks. 1919. gada maijā–jūnijā provāciskas Latvijas valdības vadītājs.

ZINĀTNES DZĪVE

VĒSTURISKO KRĀSU PĒTNIEKU KONFERENCE LISABONĀ

Portugālē, Lisabonas Universitātē (*Universidade Nova de Lisboa*), laikā no 2018. gada 24. līdz 27. oktobrim jau 37. reizi notika ikgadējā, starptautiskā, starpdisciplinārā vēsturisko krāsu pētnieku konference “Krāsas vēsturē un arheoloģijā 37” (*Dyes in History and Archaeology – DHA 37*). Katru gadu konference noris citā valstī un tās organizēšanu uzņemas cita zinātniskā iestāde. Šoreiz konferences organizācijas komiteju vadīja krāsu pētniece Maria Žoau Melu (*Maria João Melo*) no Lisabonas Universitātes.

Konferencē “*Dyes in History and Archaeology*” ir izteikti starpdisciplinārs raksturs, un tajā piedalās pētnieki bez teritoriāla ierobežojuma. Šogad bija ieradusies pētnieki no 22 pasaules valstīm, kas atrodas gan Eiropā, gan Āzijā, gan Ziemeļamerikā un Dienvidamerikā. Latvijai šajā ģeogrāfiski plašajā zinātnieku forumā pārstāvēja Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta vadošā pētniece Dr. hist. Anete Karlsona. Ikgadējā konference pulcēja dažādu zinātnes jomu pārstāvjus, kuri nodarbojas ar krāsu un krāsvielu, pārsvarā dabas vielu, pētniecību. Kā jau norāda konferences nosaukums, uzmanība tiek pievērsta krāsām, kuras saistītas ar dažādu periodu vēsturisko kontekstu. Tomēr vēstures jautājumu risināšanā piedalās ne tikai vēsturnieki, bet arī ķīmiķi un citu zinātņu nozaru pārstāvji. Tieši dabaszinātņu jomu pārstāvji sniedz būtiskas zināšanas, kuras nav iespējams iegūt, pētot tikai vēstures avotus. Konferencē bija iespējams iepazīties ar 15 referātiem un 28 stenda prezentācijām. Visu prezentāciju tēzes ir publicētas konferences težu krājumā.

Konferences referātu sadaļā izskanēja šādas pētnieku prezentācijas:

Sjūzena Keja-Viljamsa (*Susan Kay-Williams*, Lielbritānija, *Royal School of Needlework*) iepazīstināja ar 19. gadsimta rokraksta – dabas krāsvielu receptu un krāsošanas paņēmieni pierakstu krājuma – izpēti, atšifrējot tekstus un nosakot to autorību. Salīdzinot tekstus ar citiem tā laika rakstu avotiem, konstatēts, ka analizētais manuskripts atspoguļo sava laika aktuālo krāsu lietojumu un krāsošanas tehnoloģijas, taču tas nepieder titullapā minētajai personai (krāsošanas meistaram), bet gan, iespējams, māceklim un pieraksti uzskatāmi par krāsotāja amata apguves daļu.

Lisabonas Universitātes bibliotēkas ēkas iekšskats. Attēlā redzama pagrabstāva līmenī esošā konferenču telpa, kurā notika referātu sesijas. Augšējos stāvos atrodas lasītavas. Foto: A. Karlsonē

Eva Eisa (*Eva Eis*, Vācija, *Kremer Pigmente GmbH & Co KG*) referēja par vēsturisko pigmentu ekstraktu ieguves pētījumu. Izmantojot 19. gadsimta krāsotāju receptu pierakstus, praktiska eksperimenta gaitā tika rekonstruēta senā dabas krāsvielu pigmentu ieguves tehnoloģija, iegūstot dažādas intensitātes ekstraktus, kuriem līdzīgie tikuši izmantoti gan kaligrāfu un gleznotāju, gan tekstiliju un ādu krāsotāju darbā.

Anete Karlsonē (Latvija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts) iepazīstināja ar pētījumu, kas uzsākts sadarbībā ar ķīmijas doktoru Ilvu Nakurti (Latvijas Universitātes Ķīmijas fakultātes docente un Vides risinājumu institūta vadošā pētniece), par Latvijas kultūrvidē vēsturiski fiksētu krāsaugu – parasto raudeni *Origanum vulgare* L. kā avotu sarkanās krāsas ieguvei. I. Nakurtes dalība šajā projektā ir daļa no pētījuma par tradicionālajos tekstiliju krāsošanas procesos izmantoto pigmentu noteikšanu, lietojot hromatogrāfiskās analīzes metodes, kas godalgots ar *L'Oreal Baltic* stipendiju “Sieviete zinātnē”.

Liecības par *O. vulgare* izmantojumu izteikti sarkanas krāsas ieguvei Latvijā ir saglabājušās valodas, folkloras un etnogrāfiskajos avotos, bet krāsošanas tehnoloģija līdz mūsdienām ir izzudusi. Līdz šim starptautiskajā zinātniskajā vidē uzmanība tikusi pievērsta komerciāli nozīmīgiem vēsturiskajiem dabiskajiem sarkanās krāsas ieguves avotiem, galvenokārt rubijai *Rubia tinctorum* L., košeniles bruņutij *Dactylopius coccus* Costa, sarkankokam *Paubrasilia echinata* (Lam.) E. Gagnon, H. C. Lima & G. P. Lewis u.tml., bet vietējo krāsvielu resursi, kas bija nozīmīgi zemnieciskajā vidē, gandrīz nav pētīti. Pētījums par parasto raudeni kā krāsaugu atspoguļo tieši vietējo resursu izmantojuma iespējas ne tikai senatnē, bet arī mūsdienās. Ar eksperimentālās etnogrāfijas metodi tika mēģināts rekonstruēt seno krāsošanas paņēmieni, kas dotu sarkanu krāsu, tomēr līdzšinējie eksperimenti devuši tikai izteikti rudu, nevis sarkanu krāsu. Arī augs un ar to krāsoto tekstiliju ķīmiskās analīzes uzrādīja dažādus luteolīnu, kvercētīnu un flavanolu grupas pigmentus, kas parasti saistīti ar dzeltenās un brūnās krāsas dažādiem toņiem. Tomēr vēl daži citi no ķīmiskajās analīzēs atklātajiem elementiem var norādīt uz iespēju iegūt arī sarkanu krāsu. Pētījumi šajā virzienā tiks turpināti, lai rezultātus varētu izmantot vēsturisko tekstiliju izpētē, nosakot konkrētu vietējo dabas vielu izmantojumu to izgatavošanā.

Referāts izsauca dzīvu interesi, jo zemnieciskajā vidē praktizētais krāsaugu lietojums ir līdz šim maz zināma joma, kas tomēr visai būtiski varēja ietekmēt dažādu tautu etnogrāfiskā materiāla izskatu plašākā reģionā ar līdzīgu augu valsti. Tā, piemēram, ļoti konkrēti interesi par dzijas

paraugiem, kas krāsoti pēc senajām tehnoloģijām, izrādīja pētniece Ina Vanden Berge (*Ina Vanden Berghe*) no Beļģijas Karaliskā kultūras mantojuma institūta (*Royal Institute for Cultural Heritage, Brussels*). Arī citu valstu pārstāvji atzina, ka uzsāktie pētījumi sniedz jaunu skatījumu uz vēsturiskajās tekstilijās, īpaši zemnieciskajā vidē, lietoto krāsu izzināšanu.

LU Latvijas vēstures institūta vadošā pētniece A. Karlsona konferences referātu starplaikā. Foto: Z. C. Koren

Dzjaņs Liu un Fens Džao (*Jian Liu, Feng Zhao*, Ķīnas Tautas Republika, *China National Silk Museum*) referēja par Ķīnā no 18. gadsimta beigām līdz 20. gadsimta sākumam darināto tekstiliju krāsvielu analīzēm. Rezultāti atklāja, ka arī Ķīnā līdztekus augu un dzīvnieku valsts krāsvielām tikušas lietotas jau kopš 19. gadsimta no Eiropas ievestās agrīnās sintētiskās (anilīna) krāsvielas.

Cvi C. Korena (*Zvi C. Koren*, Izraēla, *The Edelstein Center at Shenkar College*) referāts atspoguļoja pētījumu par Altaja kalnos Sibīrijā un Centrālajā Āzijā izgatavotajās 2500 gadus senajās tekstilijās lietotās violetās krāsas avotu. Jaunākie pētījumi, analizējot Valsts mākslas muzeja Ermitāža (Krievijas Federācija) kolekcijā esoša paklāja šķiedru paraugus, pierāda, ka zilā, violetā un sarkani violetā krāsa iegūta no dažādu sugu moluskiem un ir tā saucamais purpurs. Tas apgāž līdzšinējos pieņēmumus, ka “*puzirkovii sinii*” ir ticis iegūts ar augu valsts krāsvielām. Turklāt līdz šim nebija zināms, ka molusku purpurs senāk ticis lietots tik tālu zemes iekšienē.

Marsia Vieira (*Márcia Vieira*, Portugāle, *Department of Conservation and Restoration and LAQV-REQUIMTE, Faculty of Sciences and Technology, Universidade Nova de Lisboa*) iepazīstināja ar plašākas starptautiskas (Portugāle, Spānija) zinātnieku grupas veiktu pētījumu par sarkanās krāsas izcelsmes avotu piecos musulmanisma kultūras manuskriptos, kas radīti laika posmā no 11. līdz 15. gadsimtam. Ar dažādām mūsdienīgām ķīmiskās analīzes metodēm tika noskaidrots, ka pārsvarā sarkanai krāsai izmantotas organiskas izcelsmes (augu un dzīvnieku valsts) krāsvielas un tikai vienā gadījumā konstatējama neorganiskas (minerālu) izcelsmes krāsvielas. Atrastās krāsvielas norādīja uz iepriekšējos 12.–13. gadsimta Portugāles manuskriptu pētījumos konstatēto krāsvielu saikni ar viduslaiku arābu pasauli.

Arī nākamais konferences referāts, kuru prezentēja Rakele Santuša (*Raquel Santos*, Portugāle, *Universidade Nova de Lisboa, Center for Humanities CHAM*), atspoguļoja plašākas starpdisciplināras, starptautiskas zinātnieku grupas darba rezultātus. Sadarbojoties Portugāles, Nīderlandes un Spānijas vēsturniekiem, mākslas vēsturniekiem, muzeju kura toriem un tekstiliju konservācijas un restaurācijas speciālistiem, jau kopš 2011. gada notiek dažādu muzeju kolekcijās esošu Irānas paklāju izpēti, skaidrojot kopējus tekstiliju izgatavošanas, tirdzniecības un lietojuma (gaumes) (*Textile, Trade and Taste*) ceļus Eiropas un Āzijas zemēs.

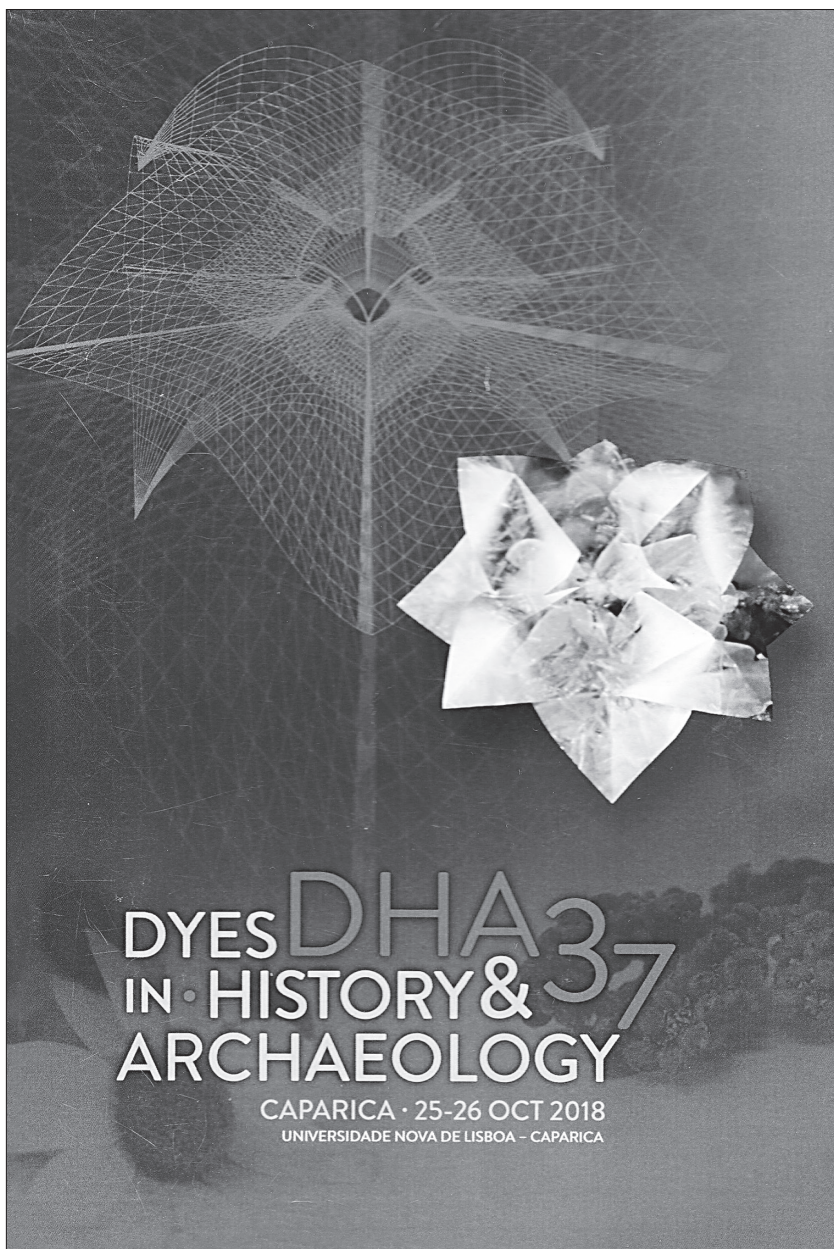
Paula Nabaiša (*Paula Nabais*, Portugāle, *Department of Conservation and Restoration and LAQV-REQUIMTE, Faculty of Sciences and*

Technology, Universidade Nova de Lisboa) sniedza ziņojumu par dzeltenās krāsas un tai lietoto vietējo augu izpēti projektā, kurā piedalās dažādu valstu (Portugāle, Francija) un vairāku zinātnisko iestāžu speciālisti – gan vēsturnieki, gan ķīmiķi. Pētot vēstures avotos (krāsotāju manuskripti) atrodamās krāsošanas receptes un tajās minētos vietējos augus, tiek veidota datubāze par vietējo dabas resursu izmantojumu vēsturisko tekstiliju krāsošanā. Šobrīd tiek pētīti tikai dzeltenās krāsas ieguvei lietotie augi, jo vienlaicīga visu krāsu aptveršana būtu pārāk darbietilpīgs projekts. Salīdzinot pētījuma gaitā iegūtos datus (augu un ar tiem mūsdienās krāsoto tekstiliju ķīmisko analīžu rezultāti) ar vēsturisko tekstiliju analīžu rezultātiem, var secināt, ka tieši vietējo resursu izmantojums ir bijis būtisks krāsoto tekstiliju izgatavošanā.

Marī Anna Sarda (*Marie-Anne Sarda*, Francija, *Institut national d'histoire de l'art*) pievērsās laika posmā no 1850. līdz 1914. gadam Francijas armijas uniformā lietoto sarkano bikšu krāsas izpētei. Projektā iesaistīta starpdisciplināra darba grupa, kurā apvienojušies vēsturnieki, mākslas vēsturnieki, izstāžu kuratori, krāsotāji un ķīmiķi. Pētījuma uzdevums bija noskaidrot, vai sarkanā krāsa aplūkotajā laika posmā (pēc sintētisko krāsvielu atklāšanas) vēl aizvien tikusi iegūta no dabas krāsvielām, kuras satur rubija *R. tinctorum*, vai arī tai jau izmantotas sintētiskās anilīna krāsas. Pamatojoties galvenokārt uz dažādos vēstures arhīvos atrodamajiem dokumentiem, noskaidrots, ka augu valsts krāsvielu lietojums armijas uniformu izgatavošanā turpinājies arī pēc anilīna krāsu atklāšanas, pretstatā līdz šim pastāvējušajiem pieņēmumiem.

Mārtens van Bommels (*Maarten van Bommel*, Nīderlande, *University of Amsterdam, Van 't Hoff Institute for Molecular Sciences, Analytical Chemistry Group*) referēja par darba grupas veiktu pētījumu, turpinot izziņāt dabas un sintētisko krāsu izbalēšanas mehānismus. Krāsu balēšana ir nopietna problēma, ar ko saskaras gan muzeju darbinieki, gan vēsturnieki, kuri pēta vēsturiskās tekstilijas.

Irisa Grenevelda kopā ar Mārtenu van Bommelu (*Iris Groeneveld, Maarten van Bommel*, Nīderlande, *University of Amsterdam, Faculty of Science un Cultural Heritage Agency of the Netherlands*) veikuši pētījumu par krāsām, kuras iegūtas, atkārtoti krāsojot tekstilšķiedras dažādos dabas krāsvielu šķīdumos, t.i., par “saliktajām” krāsām. Piemēram, zaļa, kura iegūta, krāsojot zilā un dzeltenā krāsā, oranža, kura iegūta, krāsojot sarkanā un dzeltenā krāsā, violeta, kura iegūta, krāsojot zilā un sarkanā krāsā, u.tml. Līdz šim nebija pētīta attiecība starp pirmreizējā un otrreizējā krāsojumā esošo dažādo augu pigmentu saglabāšanos

Konferences plakāts

galarezultātā iegūtajā krāsā. Šie pētījumi palīdz skaidrot vēsturiskajās tekstilijās atrodamos krāsu toņus un to ieguves tehnoloģijas.

Dženifera Polēna (*Jennifer Poulin*, Kanāda, *Canadian Conservation Institute*) iepazīstināja ar pētījumu par Ēģiptes 5.–14. gadsimta dzelteno tekstiliju krāsvielu. Ķīmisko analīžu rezultātā konstatēts, ka krāsa iegūta no dzelzs oksīda, neizmantojot augu valsts pigmentus. Turklāt noskaidrots, ka dzeltenā krāsa iegūta speciāli, nevis ir rezultāts augsnē esošo dzelzs daļiņu iedarbībai.

Pētniece Irina Petroviču (*Irina Petroviciu*, Rumānija, *National Museum of Romanian History*) referēja par projektu, kas veikts, sadarbojoties vairākiem Rumānijas muzejiem un Nacionālajam fizikas un kodolrūpniecības pētniecības institūtam, nosakot vēsturisko Rumānijas nacionālo karogu krāsu izcelsmi (krāsvielu). Rumānija, tāpat kā Latvija, 2018. gadā svin savas valsts simtgadi, un šis pētījums bija daļa no lielajai gadadienai veltītajiem projektiem. Pētījums parādīja gan zemnieciskajā vidē lietoto dabas krāsvielu, gan agrīno anilīna krāsu izmantojumu 20. gadsimta sākumā darinātajos valsts karogos. Tomēr, lai precizētu krāsvielu izcelsmes avotus, jāveido daudz plašāka datubāze par zemiņu krāsotajās tekstilijās sastopamajām dabas krāsvielām, kā arī par 20. gadsimta sākumā lietotajām sintētiskajām krāsām.

Frančeska Sabatīni (*Francesca Sabatini*, Itālija, *University of Pisa, Department of Chemistry and Industrial Chemistry*) iepazīstināja ar pētījumu, kas veikts, sadarbojoties Itālijas un Nīderlandes zinātniekiem, skaidrojot krāsu balēšanas ķīmiskos procesus glezniecībā un tekstiliju krāsošanā 19. gadsimta otrajā pusē lietotajos pigmentos.

Pēdējais referāts mutisko prezentāciju sadaļā, kura autors bija Ričards S. Blekbērnis (*Richard S. Blackburn*, Lielbritānija, *School of Design, University of Leeds*), veltīts dažādu sugu rubijās *Rubia* spp. esošo pigmentu analīzei, pievēršot uzmanību ķīmisko metožu pielāgošanas nepieciešamībai. Tas saistīts ar dažu sarkano pigmentu ātro noārdīšanos augstā temperatūrā analīžu veikšanas gaitā. Referāts iezīmēja nepieciešamību pilnveidot un attīstīt ķīmisko analīžu metodes, kas ļautu saņiegt precīzākus, zinātniski ticamus rezultātus.

Ļoti plaša bija arī stenda referātu sadaļa, ar kuru varēja iepazīties visas konferences norises laikā blakus esošā telpā, kā arī ļoti īsos tēmu pieteikumos mutisko referātu sadaļā un konferences materiālu krājumā nodrukātajās tēzēs.

Konferences dalībniekiem bija iespēja iepazīties ar Lisabonas Universitātes konservācijas, zinātniskās izpētes un restaurācijas nodaļu

darbu. Tajās tiek veikti projekti, kas saistīti galvenokārt ar stikla, keramikas, tai skaitā glazēto flīžu, vēsturisko manuskriptu un gleznu izpēti, restaurāciju un konservāciju. Tāpat bija iespēja apskatīt UNESCO Pasaules kultūras mantojuma sarakstā iekļauto Svētās Marijas klosteri Alkobasā (*the Monastery of Santa Maria de Alcobça*), tā arhitektonisko ansambli. Santaremas Baznīcas muzejā (*Santarém Diocesan Museum*) varēja aplūkot tekstiliju restaurēšanu un zemnieku tradicionālās sakrālās mākslas izstādi.

Uz referātu pamata izstrādātos zinātniskos rakstus regulāri publicē izdevumā “*Dyes in History and Archaeology*” (izdevējs: Archetype Publications, London), kā arī elektroniskajā žurnālā “*Coloration Technology*” (SCOPUS).

Dalība šādā starpdisciplinārā, starptautiskā zinātnieku forumā, kas apvieno pētniekus no visas pasaules, ļauj arī Latvijai iekļauties kopējā, lai arī tematiski specifiskā, zinātniskajā vēsturisko krāsu izpētes apritē. Krāsas un krāsainība ir būtiska mūsu dzīves sastāvdaļa kā senāk, tā arī mūsdienās. To izpēte ir līdzeklis daudzu sabiedrībai būtisku jautājumu skaidrošanā.

A. Karlsones dalība konferencē tika īstenota LU bāzes finansējuma projekta “Latvijas teritorija kā dažādu kultūrtelpu, reliģiju, politisko, sociālo un ekonomisko interešu saskarsmes zona no aizvēstures līdz mūsdienām” (ZD2015/AZ85) ietvaros.

Anete Karlsonē

RECENZIJAS

Ilze Konstante. *Staļina garā ēna Latvijas tēlotājā mākslā 1940–1956*. Rīga: Neputns, 2017. 798 lpp.: il. ISBN 978-9934-565-26-7

Mūsdienu Latvijas sabiedrībā interese par padomju okupācijas perioda vēsturisko pieredzi joprojām ir selektīva. Šobrīd vislabāk zināmais piemērs ir tā saukto čekas maisu satura publiskošanas jautājums, kam pievērsta gan mediju, gan interneta portālu lasītāju uzmanība. Akadēmisko pētnieku balss kopējā kņadā nereti nav dzirdama vai kaut kādu iemeslu dēļ pazūd, nesasniedzot plašākas auditorijas ausis, tomēr pētniecība turpinās. Sabiedrības ambivalento attieksmi pret padomju perioda izvērtējumu, kurā sakāpināta interese par Valsts drošības komitejas aģentu vārdiem sadzīvo ar pēkšņu amnēziju, tiklīdz runa ir par personiski svarīgiem pagātnes notikumiem, intervijā presei ir atzīmējusi arī recenzējamās monogrāfijas autore, mākslas vēsturniece Ilze Konstante: “Cilvēkiem ir nepatīkami runāt par neērtām lietām [...], jo tad it kā viņas iepriekšējā laika autoritātēs, kas sevi parādījušas kā ļoti talantīgas. Un tad rodas jautājums – kuros gados tad viņi bija īsti?”¹ Tātad runa ir par vēsturisko personu atbildību par savu rīcību tālaika situācijā un arī par to, kā viņu rīcības motīvus un rezultātus vērtē šodien.

Šis jautājums Ilzes Konstantes grāmatā ir uzdots tieši un precīzi, nebaidoties no sekām un arī neiegrimstot savstarpējo rēķinu kārtošanā ar atpakaļejošu datumu. “Staļina garā ēna” netiecas kādu atmaskot vai, gluži otrādi, attaisnot, nedz arī nostāties šķietami neitrāla novērotāja ērtajā pozīcijā. Ilzes Konstantes pētījums ir pārsteidzošs mūsdienu post-

¹ Vilnis Vējš. Dzēšot ēnu. Intervija ar mākslas vēsturnieci Ilzi Konstanti. *KDi*, 08.02.2018. Pieejams: <https://www.diena.lv/raksts/kd/intervijas/intervija-ar-makslas-vesturnieci-ilzi-konstanti.-dzesot-enu-14190634> (skatīts 10.08.2018.).

modernajai (vai t.s. postpatiesības laikmeta) situācijai, jo tas parāda objektīvas pētniecības iespējas tajās robežās, kādas vēsturnieka darbam nosaka pieejamais avotu materiāls un paša vēlēšanās vai drosme uzdot tam jautājumus. Kā savulaik formulēja Marks Bloks (*Marc Bloch*, 1886–1944), tieši šāda drosme ir galvenais priekšnoteikums tam, lai vēstures izpētē pārietu no datu vākšanas pie vēsturiska skaidrojuma.²

Vēstures izpēte nav atraujama no sabiedrības attieksmes pret savu pagātņi, tādēļ padomju režīma īstenotās politikas izvērtējums arī Latvijas historiogrāfijā nav vienmērīgs. Politisko represiju dokumentēšana un to radīto zaudējumu apzināšana ir bijusi vēsturnieku uzmanības lokā jau kopš valsts atjaunošanas pagājušā gadsimta 90. gadu sākumā. Apkopojot mutvārdu vēstures avotu liecības, LU Filozofijas un socioloģijas institūta pētnieki ir savākuši unikālu informāciju par dažādiem ikdienas dzīves aspektiem padomju laikā un Latvijas iedzīvotāju attieksmi pret šo periodu. Gandrīz trīsdesmit gadu laikā apzinātais un izpētītais avotu materiāls tiek papildināts un veido pamatu turpmākajiem pētījumiem. Taču daudzas padomju laika sociālās dzīves sfēras Latvijas historiogrāfijā joprojām nav aplūkotas nemaz vai arī pētnieku trūkuma un pārslozdes dēļ ir skartas tikai daļēji. Pie šādām tēmām patlaban pieder arī kultūrpolitikas vēsture Latvijas PSR. Līdz pat 21. gadsimta sākumam, kad parādījās pirmie apkopojšie pētījumi,³ kā arī atsevišķām Staļina laika kultūrpolitikas nozarēm veltīti raksti,⁴ Latvijas mākslas vēsture bija vienīgā izpētes joma, kas jau tolaik varēja lepoties ar savu historiogrāfiju

² Žaks Legofs (2011). Priekšvārds. No: Marks Bloks. *Vēstures apoloģija jeb vēsturnieka amats*. Rīga: Zvaigzne ABC, 26. lpp.

³ Sk.: Daina Bleiere (2000). Kultūrpolitika Latvijā 1953.–1958. gadā. No: Jānis Bērziņš (sast.). *Vēsturnieks profesors Dr. phil. LZA ārzemju loceklis Andrievs Ezergailis: bibliogrāfija, darbabiēdru veltījumi 70 gadu jubilejā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 121.–158. lpp.; Ilgvars Butulis (2004). Padomju kultūrpolitikas aspekti dažos latviešu padomju preses izdevumos (1945–1949). No: Dzintars Ērglis (sast.). *Totalitārie okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1964. gadā = Totalitarian Occupation Regimes in Latvia in 1940–1964*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 427.–441. lpp. (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 13).

⁴ Piemēram: Jana Dreimane (2000). Kultūrpolitika Latvijā un tās izpausmes bibliotēku darbībā (1945–1953). No: Jana Dreimane (sast.). *Starptautiskā konference "Latviešu grāmata un bibliotēka, 1525–2000": Materiālu krājums*. 2. sēj. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 95.–109. lpp.; Inta Rasa (2006). Pirmie pasākumi kultūrizglītības darba organizēšanā Latvijā okupācijas apstākļos 1945.–1953. gadā. No: Anita Horsta (red.). *Laiks. Kultūra. Izglītība: Raksti*. 1. izdevums. Rīga: Latvijas Kultūras koledža, 31.–43. lpp.

šajā jautājumā. Tās lietpratīgs raksturojums kopā ar pārskatu par izmantotajiem Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva materiāliem sniegts recenzējamās monogrāfijas sākumā ievietotajā “Līdzšinējo pētījumu apskatā” (11.–25. lpp.), ko var izmantot arī kā ceļvedi jaunu pētījumu uzsākšanai.

Ilzes Konstantes pētījums aptver sešpadsmit gadus ilgu laika posmu, kas atspoguļots trijās grāmatas pamatnodaļās. Katrā no tām secīgi aplūkota nozīmīgāko tēlotājas mākslas institūciju: Latvijas PSR Mākslinieku savienības, Valsts Mākslas akadēmijas un mākslas muzeju darbība noteiktā laika posmā. Tas padara pētījumu konsekventu, labi pārskatāmu un strukturētu, ļaujot lasītājam orientēties tajā “institucionālajā ietvarā”, kura robežās autore atklāj atsevišķu personu lomu tēlotājas mākslas dzīves notikumos.

Monogrāfijas pirmā nodaļa (27.–159. lpp.) ir veltīta līdz šim maz pētītajiem sovetizācijas procesiem pēc Latvijas okupācijas 1940. un 1941. gadā. Kaut gan šis laika posms bija salīdzinoši īss, Konstante pirmajā nodaļā ir panākusi teicamu līdzsvaru starp vispārējo situācijas raksturojumu un tiem pārveidojumiem, ko padomju vara veica tēlotājas mākslas dzīves organizācijā, kuras “valstiskošanu” trīsdesmito gadu otrajā pusē jau bija veikusi autoritārā režīma valdība. Jāatzīmē, ka kultūras politikas veidošana atbilstoši komunistiskajai ideoloģijai, tāpat kā Latvijas teritorijas militārā, politiskā un ekonomiskā kontrole, bija viens no sovetizācijas instrumentiem, kas tika sekmīgi pielietots arī pēc padomju okupācijas režīma atgriešanās 1944.–1945. gadā.⁵ Attiecīgi Latvijas PSR historiogrāfijā šis process tika attēlots izteikti apoloģētiskā⁶ un deskriptīvā⁷ veidā, tādēļ mūsdienās šos darbus var izmantot kā piemērus tam, kāda bija kultūras sovetizācijas oficiālā, Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) sankcionētā interpretācija. Par tās patiesajiem mērķiem un rezultātiem padomju laika publikācijās līdz pat Mihaila Gorbačova “pārbūves” periodam atrodamas vien netiešas un piesardzīgas norādes. Arī

⁵ Erwin Oberländer (2003). *Sovetizācijas instrumenti 1939./40. gadā un pēc 1944./45. gada*. No: Iveta Šķiņķe (sast.). *Padomju okupācijas režīms Baltijā 1944.–1959. gadā: politika un tās sekas = The Soviet Occupation Regime in the Baltic States 1944–1959: Policies and their Consequences*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 50.–58. lpp. (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 9).

⁶ Jānis Ostrovs (1960). *Kultūras revolūcija Latvijā (1940–1960)*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 348 lpp.

⁷ Elmārs Pelkaus (1983). *Sociālistiskās kultūras izveide. Latvijas Komunistiskās partijas darbība sociālistiskās kultūras revolūcijas īstenošanā 1940–1959*. Rīga: Avots, 247 lpp.

mūsdienu Krievijas historiogrāfijā pagaidām nav apkopjoša darba par padomju kultūras politiku, lai gan mazākā mērogā tiek pētīti atsevišķi tās aspekti, sākot ar divdesmitajiem gadiem un beidzot ar Ņikitas Hruščova valdīšanas laiku piecdesmitajos gados un sešdesmito gadu sākumā.⁸ Šādā kontekstā “Staļina garā ēna” iegūst papildu nozīmi, jo padomju varas kontrole tēlotājas mākslas jomā parāda reālā sovetizācijas mehānisma darbības kopējos principus.

Tomēr daudz lielākā mērā nekā 1940.–1941. gada notikumi Latvijā par *terra incognita* mūsdienās uzskatāma to latviešu mākslinieku darbība un liktenis, kuri dažādos apstākļos nonāca vai paši devās evakuācijā uz Padomju Savienību pēc kara sākuma ar Vāciju. Šī tēma aplūkota grāmatas otrajā nodaļā (161.–193. lpp.). Neraugoties uz nelielo apjomu un ģeogrāfisko “pārceļšanos” ārpus Latvijas teritorijas, otrā nodaļa ir loģiski saistīta ar kopējo vēstījuma struktūru. Pirmkārt, tāpēc, ka daļa no evakuētajiem padomju aktīvistiem, piemēram, Mākslinieku savienības sekretārs Herberts Līkums (1902–1980), turpināja pildīt savus ierēdņa pienākumus arī pēc kara. Otrkārt, šī nodaļa satur unikālu informāciju par māksliniekiem, kas kara laikā dienēja Sarkanajā armijā, un par to, kādu lomu latviešu profesionālās mākslas saglabāšanai šajos apstākļos paredzēja LKP un nominālā Latvijas PSR valdība, pildot “vecākā brāļa” norādījumus un gatavojoties atkārtotai Latvijas sovetizācijai.

Tas ir monogrāfijas nākamās, trešās nodaļas temats, kas veltīta Staļina kulta un “atkušņa” periodam (195.–581. lpp.). Viena no galvenajām šī perioda iezīmēm, kam pievērsta uzmanība arī citu autoru agrāk publicētajos pētījumos,⁹ ir Mākslinieku savienības – un Latvijas mākslinieku vides vispār – ideoloģiskā tīrīšana. Konstantes detalizētais pētījums atklāj, kā tas notika, izmantojot Staļina laika metodes, kas ietvēra t.s. kritikas un paškritikas kampaņas, Mākslinieku savienības biedru un kandidātu pārreģistrāciju, dažādu pārbaudes un uzraudzības komisiju vizītes no Maskavas un pārbaudītu kadru iesūtīšanu gan Mākslinieku savienībā, gan Valsts Mākslas akadēmijā (muzejus šis process skāra

⁸ Sk. rakstu krājumu: Irina Glushchenko, Vitalii Kurenii (red.) (2013). *Vremia, vpered! Kul'turnaia politika v SSSR*. Moskva: Izdatel'skii dom Visshei shkoly ekonomiki, 268 lpp., īpaši 12.–63. lpp.

⁹ Līdzās monogrāfijas literatūras apskatā minētajām publikācijām var atzīmēt rakstu, kurā aplūkota 1952. gadā LPSR Valsts Mākslas akadēmijā organizētā kampaņa pret mākslinieku Jēkabu Bīni (1895–1955), sk.: Māris Brancis (1995). Daži totalitārisma perioda latviešu kultūras aspekti. J. Bīnes lekcija par ornamentu. *Latvijas Arhīvi*, 3, 84.–93. lpp.

mazāk), kā arī allaž aktuālo “latviešu buržuāzisko nacionālistu” tvarstīšanu, kas piešķirā tīrīšanai arī etnisko aspektu. Pateicoties Ilzes Konstantes darbam, pētnieku rīcībā ir bagātīgs izziņas materiāls, kuru turklāt ir iespējams salīdzināt ar akadēmiķa Jāņa Stradiņa pētījumiem¹⁰ par padomju un nacistu represijām pret Latvijas zinātniekiem. Tādējādi Konstantes monogrāfija būtiski paplašina priekšstatus par okupācijas varas politiku attiecībā ar Latvijas inteliģenci.

Šo attiecību pamatā bija taktika, kuru mākslas vēsturnieks Konstantīns Sokolovs raksturojis, izmantojot semantiski ietilpīgo “savienības un cīņas” metaforu.¹¹ Tā dēvēto radošo savienību uzdevums PSRS jau kopš trīsdesmito gadu vidus bija organizēt un kontrolēt ne tikai mākslinieku darbu, bet lielā mērā arī viņu dzīvi, nodrošinot darbam nepieciešamos apstākļus vai arī gluži otrādi – liedzot to pieejamību personām, kuras režīms uzskatīja par nevēlamām vai bīstamām. Kaut gan Sokolovs aplūko periodu pēc 1953. gada, viņa formulētā metafora attiecas uz visu Padomju Savienības pastāvēšanas laiku. Tās ietekme labi redzama arī Latvijas tēlotājas mākslas ikdienā Staļina valdīšanas gados. Ilze Konstante parāda, kā 1940. gadā mākslinieku aprindās nereti sastopamo naivumu par padomju varas mērķiem (41. lpp.) jau pavisam drīz nomaina labprātīgs konformisms. Piemēram, 1944. gada jūlijā LK(b)P CK birojs saņēma 32 pieteikumus konkursam par Latvijas PSR himnas teksta un mūzikas sacerēšanu (191.–192. lpp.). Taču bija arī medaļas otra puse – padomju varas cīņa ar tiem māksliniekiem, kuru nostāja vai biogrāfija, īpaši darbība Latvijas Republikā un arī vācu okupācijas laikā, kļuva par iemeslu represijām pret viņiem. Grāmatu noslēdz nodaļa “Likteņbiedri: liecības un liecinieki” (583.–764. lpp.), kas sniedz iespējami pilnīgas ziņas par 63 Latvijas māksliniekiem, kuri piedzīvoja padomju režīma represijas, kas dažiem no tiem beidzās ar nāvessodu,

¹⁰ Sk.: Jānis Stradiņš (2004). Totalitāro okupācijas režīmu represijas pret Latvijas zinātni un akadēmiskajām aprindām (1940–1945). No: Dzintars Ērglis (sast.). *Totalitārie okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1964. gadā = Totalitarian Occupation Regimes in Latvia in 1940–1964*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 130.–164. lpp. (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 13); Jānis Stradiņš (2007). Staļina režīma attieksme pret Latvijas zinātniekiem un akadēmiskajām aprindām (1944–1953). No: Dzintars Ērglis (sast.). *Okupētā Latvija 1940–1990 = Occupied Latvia 1940–1990*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 408.–448. lpp. (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 19).

¹¹ Konstantin B. Sokolov (2007). *Khudozhestvennaia kul'tura i vlast' v poststalinskoi Rossii: soiz i bor'ba (1953–1985 gg.)*. Sankt-Peterburg: Nestor-Istoria, 478 lpp.

cietiņiem – ar izsūtījumu vai, kā grafiķa Jāņa Plēpja (1909–1947) gadījumā, ar novešanu līdz pašnāvībai.

Lasot šo cilvēku biogrāfijas, jādomā par to, kā okupētās Latvijas situācija bija saistīta ar Staļinisma politiku Austrumeiropas valstīs, kas nokļuva PSRS ietekmē pēc Otrā pasaules kara. Raksturīgs piemērs ir poļu modernista gleznotāja un dizainera Vladislava Stšemiņska (*Władysław Strzemiński*, 1893–1952) liktenis, kas attēlots kinorežisora Andžeja Vajdas (*Andrzej Wajda*, 1926–2016) pēdējā, 2016. gadā uzņemtajā filmā “Pēcattēls” (nosaukums poliski: *Powidoki*, angliiski: *Afterimage*), parādot sociālistiskās valsts attieksmi pret izcilu avangarda mākslinieku, kurš atteicās pielāgoties sociālistiskā reālisma prasībām.¹² Ne mazāk svarīga loma padomju mākslas politikā līdzās profesionālās vides ideoloģiskajai tīrīšanai bija sociālistiskā reālisma koncepcijai, kas bija viens no šīs tīrīšanas instrumentiem. Staļinisma perioda māksla bija padomju ideoloģijas iemiesojums gluži burtiskā nozīmē, un sociālistiskā reālisma uzdevums nebija šo ideoloģiju aprakstīt vai attēlot. Padomju sociālisms reāli pastāvēja tikai šīs koncepcijas ietvaros, līdz ar to sociālistiskais reālisms no mākslas teorijas pārvērtās par varenu sociālās kontroles līdzekli.¹³ Citiem vārdiem sakot, sociālistiskā reālisma metode “Staļina valdīšanas gados tika izkopta par varenu rungu spītnieku savaldīšanai un nepakļāvīgo iznīcināšanai. Ar tās palīdzību varēja izcīnīt valsts pasūtījumus (naudu) sev un saviem draugiem, amatus un titulus.”¹⁴ Ilzes Konstantes grāmatā attēlota šīs rungas darbība praksē, turklāt nepadārot to abstraktu, bet parādot konkrētu cilvēku dalību šajos procesos.

Atšķirībā no Latvijas vēstures rakstīšanā līdz šim ierastās pieejas autore neatdala atsevišķi periodu no Staļina nāves 1953. gadā līdz destalinizācijas sākumam pēc PSKP XX kongresa 1956. gadā, aplūkojot visu laikmetu kopumā vienas nodaļas ietvaros. Tādējādi ir labāk redzama Komunistiskās partijas politikas pēctecība un tas, ka jauno mākslinieku mēģinājumi 1956. gadā paplašināt atļautā robežas padomju estētikā bija daļa no režīma liberalizācijas. Kā atzīmējusi Daina Bleiere, “PSRS politiskā vadība pēc Staļina nāves negrasījās mainīt pamatprincipus valsts

¹² Paldies kolēģei Rudītei Kalpiņai par norādi uz šo kinodarbu. Recenziju par filmu sk.: J. Hoberman. The End of an Artist. *New York Review of Books*, 17.05.2017. Pieejams: <https://www.nybooks.com/daily/2017/05/17/the-end-of-an-artist-afterimage-wajda/> (skatīts 10.08.2018.).

¹³ Evgenii Dobrenko (2007). *Politekonomiia socrealizma*. Moskva: Novoe literaturnoe obozrenie, 587 lpp., šeit 34.–47. lpp.

¹⁴ Zigurds Konstants (1989). Staļina garā ēna jeb “sit savējos”. *Māksla*, 2, 8. lpp.

un kultūras attiecībās. Tomēr politiskā liberalizācija izvirzīja jautājumu, ciktāl var liberalizēt kultūru. Atbilde tika atrasta empīriskā ceļā.”¹⁵ To pilnībā apstiprināja notikumu attīstība pēc nacionālkomunistu sagrāves LKP vadībā 1959. gadā.

Mākslas vēsturnieces Ilzes Konstantes monogrāfija par tēlotājas mākslas dzīvi Latvijā no 1940. līdz 1956. gadam ir vienlaikus likum-sakarīgs turpinājums jau 80. gadu nogalē iesāktajam darbam un arī jauns, izcils sasniegums padomju okupācijas laika sākuma posma izpētē. Monogrāfijas vērtība ir atzīta arī mākslas kritiķu vidē,¹⁶ šeit jāpievieno vēl daži secinājumi. Pirmkārt, Ilzes Konstantes pētījums satur apjomīgu izziņas materiālu, kas pirmo reizi nonāk historiogrāfijas aprītē – plaši un lietpratīgi autore izmantojusi Padomju Latvijas mākslas dzīvi regulējošo iestāžu lietvedības dokumentāciju, mākslinieku saraksti, laikabiedru publicētās un nepublicētās atmiņas. Tomēr milzīgais avotu klāsts nav padarījis tekstu shematisku vai faktoloģiski pārblīvētu, autore vēstījums ir lakonisks un koncentrēts, veiksmīgi izvairoties no dažkārt sastopamās aizraušanās ar pārāk plašiem arhīvu dokumentu citātiem. Otrkārt, šīs grāmatas akadēmiskā kvalitāte, domājams, padarīs to par standarta darbu padomju kultūras politikas pētniecībā Latvijā arī nākotnē. Kritiski raugoties, “Staļina garā ēna” būtu ieguvusi, ja laikmeta konteksts būtu iezīmēts izteiktāk. Ņemot vērā monogrāfijā iekļauto faktu materiāla klāstu, ir saprotams, ka vēl paplašināt grāmatas apjomu būtu problemātiski.

Vēsturiskās situācijas raksturojums Latvijā šajā monogrāfijā balstās korektos pētījumos, taču vietumis būtu vēlami precizējumi. Pēc Staļina nāves viņa iespējamā pēcteča Lavrentija Berijas uzsāktā plašā un straujā liberalizācijas politika vērtēta pārāk ideālistiski, jo Berijas mērķis nebija kļūt “par citu tautību aizstāvi pret krievisko centru” (219. lpp.). Staļina varas mantinieku uzskati tā dēvētajā nacionālo attiecību jautājumā nebija saistīti ar kaut vai teorētiskām padomju valsts etnopolitikas reformēšanas iecerēm, tie bija situatīvi un izrietēja no cīņas par varu un personiskajiem konfliktiem starp tās dalībniekiem.¹⁷ Lai iegūtu priekš-

¹⁵ Bleiere. Kultūrpolitika Latvijā 1953.–1958. gadā, 126. lpp.

¹⁶ Santa Mičule-Hirša. Ēnu valstības protokoli. *Satori*, 07.03.2018. Pieejams: <https://www.satori.lv/article/enu-valstibas-protokoli> (skatīts 10.08.2018.).

¹⁷ Aldis Bergmanis (2003). Politiskās pārmaiņas Latvijā 1953. gadā. No: Iveta Šķiņķe (sast.). *Padomju okupācijas režīms Baltijā 1944.–1959. gadā: Politika un tās sekas = The Soviet Occupation Regime in the Baltic States 1944–1959: Policies and their Consequences*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 109.–118. lpp., šeit 111. lpp. (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 9).

rocības cīņā par varu, Berija izmantoja t.s. nacionālo republiku komunistiskās elites neapmierinātību ar Maskavas piekopto centralizācijas politiku, taču tas bija tikai taktisks gājiens, kuru pēc Berijas aresta iero-bežotā apjomā īstenoja viņa sāncensis Hruščovs.

Kritiski jāvērtē arī mūsu sabiedrībā visai izplatītais priekšstats par piecdesmito gadu nacionālkomunistiem kā vienotu iekšējo opozīciju padomju režīmam Latvijā. Autore raksta: “Latvijas PSR Ministru padomes priekšsēdētāja vietnieks Eduards Berklavs ar domubiedriem [...] Latvijas augstākajā pārvaldē iesāka mērķtiecīgu darbību pret rusifikāciju un saimnieciskās dzīves pakļaušanu Maskavas diktātam” (223. lpp.). Šāds priekšstats ir lielā mērā paša Eduarda Berklava radīts astoņdesmito gadu beigās, kad viņš sāka politisko darbību Latvijas Nacionālajā neatkarības kustībā. Nacionālkomunistu darbība bija iespējama tikai Maskavas atļautajās robežās,¹⁸ turklāt viņu vidū nebija vienprātības par turpmākajiem politikas virzieniem, nebija arī kaut kādas vienotas Latvijas PSR attīstības koncepcijas. Savukārt Eduardu Berklavu par nosacītās nacionālkomunistu grupas vai “frakcijas” līderi 1959. gadā mēģināja padarīt Arvīds Pelše (1899–1984), kuram nacionālkomunistu apkarošana bija nepieciešama savas personiskās karjeras dēļ.¹⁹

Īpaši jāizceļ teksta valodas kvalitāte – grāmata ir uzrakstīta saistoši, un autores literārais stils padara to viegli un aizraujoši lasāmu. Grāmatas monumentālais formāts ir īsti atbilstošs tajā aplūkotā laikmeta estētikai, taču ārkārtīgais informācijas apjoms lasītāju nedomā un orientēšanos tekstā atvieglo personu rādītājs. Būtiska nozīme ir izcilajai ilustrāciju kvalitātei, kā arī to izvietojumam un tematiskajai daudzveidībai: līdzās mākslas darbu reprodukcijām redzami laikmetam raksturīgi plakāti, nozīmīgāko dokumentu un preses publikāciju kopijas.

Ar Ilzes Konstantes monogrāfijas publikāciju izdevniecība “Neputns” turpina jau agrāk uzsākto Latvijas tēlotājas mākslas vēstures

¹⁸ Bijušā LPSR kultūras un ārlietu ministra Voldemāra Kalpiņa (1916–1995) atmiņās ir minēta epizode par LKP CK pirmā sekretāra Jaņa Kalnbērziņa (1893–1986), LPSR Augstākās padomes Prezidija priekšsēdētāja Kārļa Ozoliņa (1905–1987) un Ministru padomes priekšsēdētāja Viļa Lāča (1904–1966) vizīti pie Hruščova 1956. gada 26. decembrī, kuras gaitā PSRS vadītājs atļāvis republikā īstenot liberālāku politiku ekonomikā un latviešu valodas lietojumā oficiālajā lietvedībā. Sk.: Voldemārs Kalpiņš. 1959. gads. Toreiz apsūdzētā liecība: 4. turpinājums. *Cīņa*, 31.08.1989., 3. lpp.

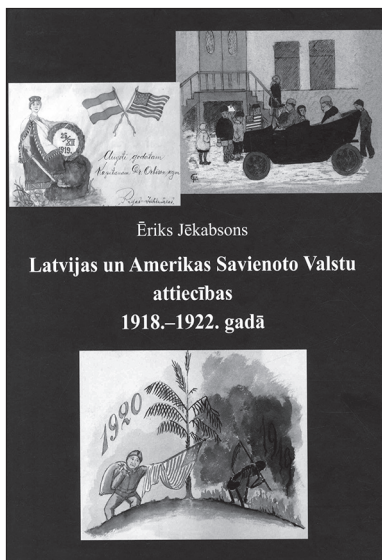
¹⁹ Daina Bleiere (2016). Nacionālkomunisms Latvijā (20. gadsimta 50. gadi) – dažas pētniecības problēmas. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 4, 113.–139. lpp., šeit 121.–125. lpp.

izpētei veltīto kapitāldarbu izdošanu (2005. gadā klajā nāca *Dr. art. Jāņa Kalnača darbs*²⁰), un tagad varam teikt, ka lūzuma periods Latvijas mākslas norisēs 20. gadsimta 40. un 50. gados ir atspoguļots, sniedzot bagātīgu informāciju par cilvēkiem, institūcijām un procesiem šajā traģiskajā laika posmā. Cerams, ka šiem pētījumiem sekos citi, piemēram, par latviešu mākslas ceļiem trimdā kopš Otrā pasaules kara beigām.

Mārtiņš Mintauris

Ēriks Jēkabsons. *Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu attiecības 1918.–1922. gadā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2018. 831 lpp.: il. ISBN 978-9984-824-49-9

Vēstures doktors, LU profesors Ēriks Jēkabsons, vairāk nekā 20 grāmatu autors (četras no tām izdotas ārzemēs), nesen publicējis plaša apjoma monogrāfiju par Latvijas un ASV attiecībām četru gadu laikā pēc Pirmā pasaules kara. Šim karam, no kura mūs šķir jau vesels gadsimts, manuprāt, Latvijas valsts un latviešu tautas vēsturē ierādāma nozīmīgāka vieta nekā Otrajam pasaules karam. Savukārt grāmatā aplūkotajā laikā kā turpinājums Pirmajam pasaules karam tika izcīnīts Neatkarības karš, sagaidīta bēgļu atgriešanās karadarbības izpostītā un svešu armiju izlaupītā zemē, turklāt galu galā izšķīrās pašas Latvijas liktenis. Tolaik Latvijai ļoti nepieciešama bija Rietumu sabiedroto lielvalstu, ieskaitot ASV, palīdzība un atbalsts, kas arī tika saņemts. Vienlaikus soli pa solim veidojās abu pušu starpvalstu attiecības. Par visu to līdz šim mūsu sabiedrības zināšanas bija visai nepietiekamas, bet nu ir iespēja tās ievērojami papildināt.

²⁰ Jānis Kalnačs (2005). *Tēlotājas mākslas dzīve nacistiskās Vācijas okupētajā Latvijā 1941–1945*. Rīga: Neputns, 304 lpp.

Kā darba mērķi autors izvirzījis Latvijas un ASV politisko, saimniecisko un kultūras sakaru analīzi minēto gadu laikā, resp., no pirmajiem vēl nebūt ne valstiska līmeņa sakariem līdz šis lielvalsts lēmumam par mūsu jaunās valsts juridisko atzīšanu un pilnvērtīgu diplomātisko attiecību izveidi starp abām valstīm (11. lpp.).

Monogrāfijas saturs iedalīts divās daļās, no kurām pirmā aptver sadarbības sākumposmu un tā attīstību saistībā ar Parīzes Miera konferenci un Neatkarības kara gaitu, neslēpjot aizokeāna lielvaras pašas kavēto virzību uz Latvijas valsts atzīšanu. Otrā daļa veltīta amerikāņu nevalstisko organizāciju, tādu kā Eiropas Bērnu fonda Baltijas valstu misijas Latvijas nodaļas, Amerikas Sarkanā Krusta, vēl arī Jaunekļu un Jaunavu kristīgo savienību veikumam Latvijā. Grāmatas saturs balstīts galvenokārt uz ASV Stenforda universitātes Hūvera institūta arhīva un bibliotēkas, Nacionālā arhīva Vašingtonā, kā arī Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva, tāpat citu svarīgu dokumentu krātuvju un bibliotēku dotumiem. Jāpiebilst, ka no literatūras sarakstā iekļautajām publikācijām 14 (no 130) jeb vairāk nekā 10 procenti ir paša Ē. Jēkabsona uzrakstītas un liecina par veikto priekšdarbu izdevuma sagatavošanā.

Kā zināms, pirmie nopietnākie sakari latviešiem ar Ameriku radās 19. gadsimta 80. gados sakarā ar izceļošanu uz ASV. Latviešiem piemitošā pašorganizēšanās drīz vien šis lielvalsts rūpniecības centros iedibināja iebraukušo sabiedrisko dzīvi, arī preses izdevumus, kas pārstāvēja, it īpaši pēc 1905. gada revolūcijas Latvijā, sociāldemokrātiskās idejas. Pirmā pasaules kara gados zvaigžņotajam karogam uzmanību pievērsa latviešu pilsoniskās aprindas, no vienas puses, un amerikāņu žurnālisti un diplomāti, no otras puses, pēdējiem gan, kā norāda grāmatas autors, paliekot pavisam atturīgiem Latvijas nākotnes jautājumā. Toties nopietnas cerības latviešu aktīvajiem pilsoņiem dzimtenē sniedza ASV prezidenta Tomasa Vudro Vilsona 1918. gada 8. janvārī kongresā deklarētie “Četrpadsmit punkti”, citiem vārdiem, amerikāņu pēckara miera programma, kura paredzēja politisku un teritoriālu neaizskaramību kā lielām, tā mazām tautām. Taču, kopā ar amerikāņu diplomātu korpusu ieradies Parīzes Miera konferencē, prezidents V. Vilsons nepavisam nesteidzās atbalstīt Baltijas valstu neatkarību, kuru, kā izrādījās, viņam nepieļāva ASV u.c. pasaules karā uzvarējušo lielvalstu nekoncekventā nostāja Krievijas nākotnes lietā, īsi sakot, nevēlēšanās atņemt cerības uz “vienotas un nedalāmas” Eirāzijas impērijas atjaunošanu tās agrākajā izpratnē. Saprotams, atsevišķs gadījums bija

neatkarīgās Polijas valsts atjaunošana, nelielas priekšrocības nācās atzīt 19. gadsimtā kā lielkņazistei cariskajā Krievijā iekļautajai Somijai, kam gadus divdesmit (1881–1901) pastāvēja pat it kā sava astoņu bataljonu armija.

Jaunas cerības trim Baltijas valstīm uzplaiksnāja līdz ar īpašas Baltijas lietu komisijas izveidošanu Miera konferences ietvaros. Autoram tomēr vajadzēja šo komisiju raksturot nedaudz plašāk. Kaut izveidotai pēc prezidenta V. Vilsona iniciatīvas Baltijas valstu un Krievijas attiecību izpētei un rekomendāciju sagatavošanai (šāds uzdevums tika izvirzīts 1919. gada 24. maijā, diskusiju vadot ASV prezidentam), jau pēc pāris dienām, t.i., 26. maijā, pēc V. Vilsona priekšlikuma “lielajā četrniekā” ietilpstošās ASV, Lielbritānija, Francija un Itālija telegrammā “Krievijas valsts augstākajam pārvaldītājam” admirālim Aleksandram Kolčakam pieprasīja viņa attieksmi no impērijas atdalījušos jauno valstu jautājumā. Kolčaka noraidošā attieksme pret Baltijas valstu neatkarību priekšlaicīgi apraka minētās komisijas centienus, kaut arī tā turpināja darbību līdz pat 1920. gada 6. janvārim, protams, vismaz Latvijas, Igaunijas un Lietuvas gadījumā tukšgaitā. Pret Baltijas jauno valstu atzišanu visai enerģiski uzstājās Krievijas vēstnieki – emigranti no 1917. gada – monogrāfijā pieminētie Vasilijs Maklakovs (Francija) un Boriss Bahmetjevs (ASV). Savu negatīvo attieksmi nemainīja arī prezidents V. Vilsons.

Samērā izvērsti un interesanti raksturota ASV pulkvežleitnanta Vorvika Grīna vadītās amerikāņu ekspertu misijas izveide un darbība Latvijā 1919. gada pavasarī un vasarā. Šai misijai nācās darboties sarežģītā militāri politiskā un etniski saspringtā situācijā, kad jau 16. aprīlī, divas nedēļas pēc V. Grīna ierašanās, pret Kārļa Ulmaņa vadīto Latvijas Pagaidu valdību baltvācu landesvēristi, valstsvācu karotāju atbalstīti, sarīkoja apvērsumu, padzenot K. Ulmani ar viņa ministriem, kam vajadzēja patverties uz tvaikoņa “Saratov” angļu karakuģu aizsardzībā. Šai sadaļā ir daudz jaunas informācijas, tai skaitā arī par amerikāņu, angļu un franču domstarpībām Baltijā, to dažādām attieksmēm pret Kārļa Ulmaņa un Andrieva Niedras kabinetiem, par Cēsu kaujām un turpmākajiem notikumiem. Monogrāfijas autors pamatoti noraida viedokli par V. Grīna un viņa vadītās misijas gandrīz vai viennozīmīgo nostāju vāciešu pusē viņu konfliktā ar latviešiem, jo misijas darbības beigu posmā V. Grīns atzinis, ka, par spīti viņa personīgai neticībai ilgstošai Baltijas valstu pastāvēšanai, šo “tautu pašnoteikšanās prasībai ir pamats”. Tam vēl sekoja piebilde, ka Baltijas tautām pašām “piemīt neatkarības sa-

sniegšanai nepieciešamās īpašības” (127. lpp.). Tāds bija uz Latviju nosūtītās ASV atbildīgās militārpersonas viedoklis.

Pirmā pasaules kara gados ievērojami kāpinājušas ražošanu gan rūpniecībā, gan lauksaimniecībā, ASV kļuva par sabiedroto lielvalstu galveno apgādnieci. Amerikāņi pārvietoja uz Franciju ļoti daudz kara materiālu, apģērbu, apavu un pārtikas produktu. Vairumu no šiem krājumiem bija paredzēts realizēt. Daudzas Eiropas valstis, arī Latvija, vēlējās daļu no minētā iegādāties, protams, par pieņemamu cenu un galvenokārt uz parāda. Pēc saņemtām atļaidēm 1923. gadā tādējādi Latvijas parāds ASV pēc amerikāņu pēdējām aplēsēm sniedzās ap 4,16 milj. dolāru. Jaunajai valstij tas nozīmēja pamatīgu slogu, lai gan bija apmieram trīskārt mazāks nekā Igaunijai, liecinot par taupīgāku pieeju iegādei. Līdz padomju okupācijai 1940. gadā Latvijas valsts minēto, kā arī vēl citus parādus ASV nomaksāt nepaspēja.

Ļoti daudz Eiropas, kā arī Latvijas un tās iedzīvotāju labā paveica vēlākais ASV prezidents Herberts Klārks Hūvers. Līdz ar pasaules kara sākumu atstājis savu biznesu, viņš pievērsās palīdzības organizēšanai karā cietušajām Eiropas valstīm. H. Hūvera vadītā Amerikas palīdzības administrācija 1919. gada pavasarī pievērsās Latvijai, 9. aprīlī atsūtot uz Liepāju tvaikoni ar miltu kravu. Tam sekoja citi pārtikas produktu sūtījumi. Tiesa, 16. aprīļa pučs lika uz laiku pārtraukt šīs Latvijai tiešam svarīgās piegādes, kas izrādījās liels atspaidis uz bada robežas esošajiem Latvijas rietumdaļas pilsētu, dažkārt arī miestu iedzīvotājiem. Monogrāfijā ievietots konkrēts materiāls par pārtikas apgādes uzlabošanu no boļševiku varas atbrīvotajā Latvijas daļā, kas turklāt nostiprināja Paigaidu valdības politiskās pozīcijas.

Daudz lappušu veltīts situācijai Rīgā pēc tās ieņemšanas 1919. gada 22. maijā, kad boļševiku sarkano teroru nomainīja baltvācu landesvēristu baltais terors kā atriebība latviešiem vispār. Par pārliecinošiem pierādījumiem tam kļuva amerikāņu filmētās cilvēku apšaušanas, liekot Antantes Augstākajai padomei pasteigties ar rīkojumu vācu karaspēkam atstāt Latviju (211. lpp.).

Amerikas palīdzības administrācija iesaistījās arī Latvijas armijas apgādē, panākot būtisku tās uzlabošanu un novēršot karaspēka sairumu pārtikas trūkuma dēļ. Bez tam ASV palīdzība Latvijai tika dota bez tirdznieciska uzcenojuma un piekrītot izsniegt nepieciešamo uz pēcmaksu.

Glūzi nesavtīgu palīdzību amerikāņi sniedza Austrumeiropā trūkmā nonākušajiem bērniem, kam draudēja bads un slimību epidēmijas.

Pēc H. Hüvera rīkojuma tika izveidots speciāls Bērnu fonds, apstiprināta bērnu ēdināšanas programma. Latvijā tā vispirms aptvēra Liepāju, Kurzemi un Zemgali, bet 1919. gada jūnijā Liepājā pienākušo pārtiku jau nosūtīja Rīgas bērniem, pēc tam arī citur.

Par Pāvela Bermonta – ar vācu reakcionāriem saistītā Rietumkrievijas brīvprātīgās armijas pavēlnieka – gatavoto uzbrukumu Rīgai Antantes valstīm bija pietiekami daudz ziņu, taču rīcība no to puses nesejoja. Bermontiešu uzbrukuma pirmajā dienā – 1919. gada 8. oktobrī – Latvijas premjerministrs K. Ulmanis un ārlietu ministrs Zigfrīds Meierovics telegrammā Lielbritānijas premjerministram Deividam Loidam-Džordžam un ASV prezidentam V. Vilsonam mudināja rīkoties, lai piespiestu Vāciju pārtraukt atbalstīt agresiju pret Latviju. Tomēr pat tādā situācijā ASV administrācija turpināja uzturēt “vecās Krievijas garu”. Šo samezgloto, bet saistošo nodaļu uztvert aprūtinā tajā minēto datumu pārliecīgā “lēkāšana” uz priekšu un atpakaļ, kas citur mazāk izteikta.

Pēc A. Kolčaka un Antona Deņikina karaspēka sagraves un sekojošās ģenerāļa Pjotra Vrangeļa padzišanas no Krimas Lielbritānija un Francija, pieredzējušas “vienotās un nedalāmās” pretboļševistiskās Krievijas agoniju, nepārprotami tuvojās Baltijas valstu juridiskajai atzīšanai. Lēmums par to tika pieņemts 1921. gada 26. februārī Parīzē Antantes valstu Augstākajā padomē, piedaloties Lielbritānijai, Francijai, Itālijai, kā arī Japānai un Beļģijai. ASV vēl pusotru gadu atturējās no šī soļa, kaut par to iestājās Amerikas Sarkanā Krusta vadītājs Baltijas valstīs Edvarts Viljams Raiens un šīs organizācijas Eiropas komisijas priekšnieks Roberts Oldss, tāpat H. Hüvers, kurš, tiekoties 1921. gada 5. maijā ar Ludvigu Sēju, ieceltu par Latvijas valdības oficiālo pārstāvi ASV, apsoliya atbalstīt Latvijas *de iure* atzīšanu (641., 398. lpp.). Taču lēmumu par Baltijas valstu juridisko atzīšanu pieņēma tikai V. Vilsonu nomainījušā ASV prezidenta Vorena Gameiljela Hārdinga administrācija 1922. gada 28. jūlijā (451. lpp.). Latvijā šis fakts nekavējoties ieguva visnotaļ pozitīvu novērtējumu, toties ASV dzīvojošo latviešu vidū tam bija gan atbalstītāji, gan pretinieki. Pēdējie pārstāvēja galvenokārt pilsoniskajai Latvijai naidīgos kreisi noskaņotos elementus.

Pievēršoties ASV nevalstisko organizāciju darbībai Latvijā, augstu jāvērtē Tomasa Orbisona vadītā Eiropas Bērnu fonda Baltijas valstu misijas Latvijas nodaļas paveiktais. Tā jau darbības sākumā 1919. gada augustā spēja paēdināt 22,5 tūkst., bet novembrī – 27 tūkst. bērnu. Bermontiešu uzbrukuma laikā Rīgai šai nelielai nodaļai nācās darboties

artilērijas apšaudes apstākļos, pašam T. Orbisonam vairākkārt tiekot ievainotam. Bērnu fonda Liepājas nodaļu tāpat apdraudēja bermontieši. Pēc Latgales atbrīvošanas arī tur tika organizēta trūcīgo bērnu ēdināšana. Sevišķi slikts stāvoklis šai ziņā bija Daugavpilī, tomēr arī citās Latvijas austrumdaļas pilsētās tas bija visai smags. Grāmata sniedz apkopojošas ziņas (arī tabulās ievietotas) par bērnu, arī zīdaiņu un māšu aprūpi, dažkārt gan iegrimstot sīkumos.

Amerikas palīdzības administrācija sadarbojās arī ar Latvijas Izpostīto apgabalu padomi. Daudziem šo apgabalu bērniem papildus ēdināšanai amerikāņi izsniedza drēbes un apavus. 1922. gada aprīlī Latvijā viņi kopumā paēdināja 46,9 tūkst. bērnu (556. lpp.), kas bija augsts rādītājs.

Pašā bermontiešu uzbrukuma priekšvakarā Rīgā ieradās daļa no Amerikas Sarkanā Krusta misijas. Kauju laikā šī amerikāņu organizācija palīdzēja nogādāt ievainotos un saslimušos Latvijas armijas karavīrus sanitāro iestāžu ziņā, izsniedza tām medicīnas instrumentus, zāles, pārsienamos materiālus. Turklāt amerikāņi apņēmas apgādāt ar medicīnas piederumiem visas Rīgas slimnīcas, palīdzot Latvijas mediķiem cīnīties ar slimību epidēmijām. Protams, Amerikas Sarkanais Krusts sadarbojās ar Latvijas Sarkanā Krustu, sniedza tam iespējamo palīdzību. Pamazām amerikāņu misija darbību sašaurināja un 1922. gada jūnija beigās to izbeidza, atgriežoties ASV.

Monogrāfijā aplūkota arī amerikāņu parauga Jaunekļu un Jaunavu kristīgās savienības nodaļu izveide un darbība Latvijā. Pirmā no tām 1920. gadā sāka darbību Latvijas armijā un pakāpeniski to paplašināja, rūpējoties par karavīru garīgās un fiziskās attīstības pilnveidošanu, veicināja sporta nodarbības pēc īpašas fiziskās audzināšanas programmas, bet vēlāk paplašināja aktivitātes arī ārpus armijas. 1922. gada beigās organizācija darbību Latvijā izbeidza, savu inventāru nododot Latvijas armijai.

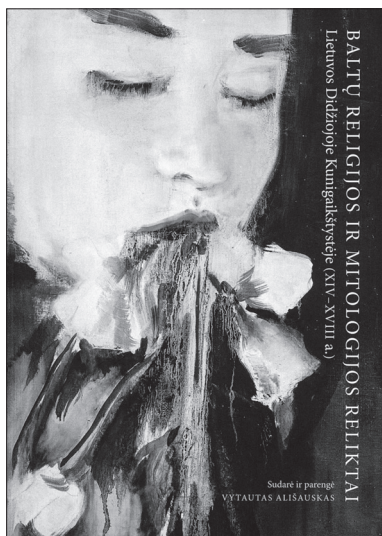
Pēc līdzīgiem principiem un metodēm darbojās Jaunavu kristīgā savienība. Tā centās panākt vietējo sieviešu līdztiesību un viņu sociālā stāvokļa uzlabošanu. Savienība organizēja arī dažādus praktiskus kursus, sarīkojumus, tāpat kā Jaunekļu kristīgā savienība saņemot līdzekļus no ASV. Abas minētās amerikāņu jauniešu organizācijas popularizēja amerikāņu uzskatus un dzīvesveidu.

Secinājumos autors ar pilnām tiesībām pasvīturo, ka tieši Latvija pārstāvēja reģionu, kurā bija "labi saskatāms ASV palīdzības organizāciju raksturs un nozīme kopumā, turklāt Latvijas gadījumā var runāt faktiski

par humānās katastrofas novēršanu sadarbībā ar Latvijas valsts iestādēm” (771. lpp.). Tam var tikai pievienoties. Dažas sīkas kļūdas un atkārtotās faktiskā materiāla izklāstā nespēj mazināt izdevuma tiešām labo vērtējumu. Monogrāfija ar savu bagātīgo saturu, kā arī vizuāli atstāj vislabāko iespaidu un, bez šaubām, pieskaitāma Latvijas vēsturnieku pētnieciskajām vēltēm mūsu valsts simtgadei.

Valdis Bērziņš

Baltu reliģijas ir mitoloģijas relikvai Lietuvas Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.): šaltinių rinkinys. Sudarē ir parengē Vytautas Ališauskas. Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2016. 476, [1] p. (*Baltu reliģijas un mitoloģijas relikti Lietuvas lielkņazistē (XIV–XVIII gs.): avotu krājums.* Sastādījis un sagatavojis Vītauts Ališausks)

Ir pagājuši trīs gadi, kopš lasītājiem ir iespēja iepazīties ar Viļņas Universitātes Filoloģijas fakultātes docenta (kopš 2018. gada – profesora), humanitāro zinātņu doktora Vītauta Ališauska sastādīto un sagatavoto avotu krājumu “Baltu reliģijas un mitoloģijas relikti Lietuvas lielkņazistē (XIV–XVIII gs.)”. V. Ališausks ir zināms kā vairāku Lietuvas kultūras vēstures jautājumiem veltītu publikāciju autors,¹ bet no 2008. līdz 2012. gadam viņš bija arī Lietuvas Republikas vēstnieks pie Svētā Krēsla.

Baltu mitoloģijas un reliģijas avotu zinātnisko izdevumu tradīcija aizsākās 19. gs. beigās ar poļu klasiskā filologa Antonija Mežiņska

¹ Sk., piemēram, viņa monogrāfijas: Vytautas Ališauskas (2009). *Sakymas ir rašymas: kultūros modelių tvėrmė ir kaita Lietuvas Didžiojoje Kunigaikštystėje*. Vilnius: Aidai; Vytautas Ališauskas (2012). *Jono Lasickio pasakojimas apie žemaičių dievus: tekstas ir kontekstai*. Vilnius: Aidai.

(*Antoni Mierzyński*) divsējumu veikumu “*Mythologiae Lituanicae Monumenta*”,² to turpināja 1936. gadā publicētais Vilhelma Manharta (*Wilhelm Mannhardt*) darbs “*Letto-Preussische Götterlehre*”.³ No 1996. līdz 2005. gadam Viļņā Norberta Vēļus (*Norbertas Vēlius*) redakcijā četros sējumos iznāca līdz šim apjomīgākais baltu reliģijas avotu un to komentāru krājums “*Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*” (turpmāk – BRMŠ).⁴ V. Ališauska sagatavotais izdevums turpina šo tradīciju, taču tajā izmantotā pieeja vairākos aspektos atšķiras no N. Vēļus publikācijas.

Ievadā krājuma sastādītājs atzīst, ka baltu reliģija un mitoloģija, kas minētas virsrakstā, ir nodeva zinātniskai konvencijai. Šajā gadījumā tas ir nosacīts konstrukts, ar ko apzīmēt lietuviešu un latviešu senču “pasaules ainu” nevis kā vienotu sistēmu (kāda visdrīzāk nemaz nav pastāvējusi), bet kā “saplūstošu un atkal izplūstošu dzīvu veselumu daudzumu, ko veido dažādi saistīti elementi (dievības, mīti, rituāli, paražas, normas)” (14. lpp.). Lai arī oficiālās baznīcas apkarota, daudzveidīgās un mainīgās formās šī aina turpina pastāvēt arī gadsimtos pēc kristietības oficiālas ieviešanas, ar to mijiedarbojoties un iegūstot sinkrētiskas izpausmes.

Krājumā apkopoti 593 avoti – liecības par baltu reliģijas elementiem jeb reliktiem laika periodā no Lietuvas kristianizācijas sākuma 1387. gadā līdz 18. gs. pēdējai desmitgadei. 515 no šiem avotiem datējami ar 17.–18. gadsimtu. Viena daļa no tiem publicēta jau agrāk, taču dažādu iemeslu dēļ netika iekļauta BRMŠ, otru grupu veido jaunatklātu vai mazāk zināmu avotu pirmpublicējumi (galvenokārt no Viļņas, Krakovas un Romas arhīviem un bibliotēkām). Līdz šim publicēto, bet BRMŠ neiekļauto materiālu vidū ievērojamu daļu aizņem tematiskie fragmenti no Jozefa Kleijntjensa izdevuma “Latvijas vēstures avoti

² Antoni Mierzyński (1892). *Mythologiae Lituanicae Monumenta: Źródła do mytologii litewskiej*. Cz. 1: od Tacyta do końca XIII wieku. Warszawa: P. Szymanowski; Antoni Mierzyński (1894). *Mythologiae Lituanicae Monumenta: Źródła do mytologii litewskiej*. Cz. 2: Wiek XIV i XV. Warszawa: P. Szymanowski.

³ Wilhelm Mannhardt (1936). *Letto-Preussische Götterlehre*. Rīga: Latviešu literāriskā biedrība. Šis darbs, ko veido avotu fragmenti oriģinālvalodās un to komentāri, bija tapis vēl 19. gs. 70. gados, bet to pirmo reizi publicēja 56 gadus pēc tā autora nāves.

⁴ Norbertas Vēlius (sud.) (1996–2005). *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 1–4. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Jezuītu ordeņa arhīvos”.⁵ Avoti ir sakārtoti hronoloģiskā secībā, nešķirojot pēc izcelsmes vietas vai kādiem citiem papildu kritērijiem.⁶ Tie ir publicēti oriģinālvalodās, bet latīņu, poļu un baltkrievu tekstiem sniegts tulkojums lietuviešu valodā. Dažviet avotus papildina nelielas anotācijas, un krājuma izmantošanu atvieglo personu, vietu un priekšmetu rādītājs.

Krājuma ģeogrāfiskajā tvērumā ietilpst ne tikai virsrakstā minētā Lietuvas lielkņaziste, bet arī Latvija – Kurzemes un Zemgales hercogiste un Livonijas daļas, kas īsāku vai ilgāku laiku atradās Polijas–Lietuvas valsts kopīpašumā. Vairāki avoti sniedz ziņas par etniski jauktajām, kā arī par slāvu apdzīvotajām lielkņazistes teritorijām (Smoļenska, Pinska, Mogiļeva u.c.), bet vienā no publicētajiem tekstiem ir runa par Ludzas igauņiem. Pēc sastādītāja domām, šāda materiālu atlase ļauj ielūkoties sarežģītajos etniskās un kultūras mijiedarbes procesos, kas šajā laikā noritēja aplūkojamajā ģeogrāfiskajā areālā. Ņemot vērā, ka baltu reliģiskie priekšstati nebūt neveidojās un nepastāvēja izolētā vidē, šāds solis ir tikai apsveicams, taču reizē liek arī aizdomāties par grāmatas virsraksta izvēles pareizību – aprobežojoties ar baltiem un Lietuvas lielkņazisti, krājuma saturu tas neatspoguļo gluži precīzi.

Atšķirībā no BRMŠ metodoloģisku apsvērumu dēļ šajā krājumā nav iekļauti protestantu avoti. Kaut arī tie sniedz būtiskas liecības par baltu reliģijas un mitoloģijas reliktiem, to specifika paredzētu atšķirīgu materiāla atlases kritēriju un principu piemērošanu.⁷ Tas ir arī viens no iemesliem, kādēļ krājumā neatrodam Kurzemes un Vidzemes luterāņu materiālus un avotus par prūšu reliģiju, kuru liela daļa nāk tieši no protestantu vides.⁸

Krājumā neparādās retrospektīvi vai sistemātiski rekonstruēti baltu reliģijas apraksti, kas bija sastopami vismaz kopš 14. gadsimta. Uzsvars

⁵ Jozefs Kleijntjens (sast.) (1940–1941). *Latvijas vēstures avoti Jezuītu ordeņa arhīvos*, I–II daļa. Rīga: Latvju Latvijas vēstures institūta apgādiens / Latvju grāmata.

⁶ Salīdzinājumam: BRMŠ materiāli atkarībā no tā, vai tie nāca no Prūsijas, Lietuvas vai Latvijas teritorijas, tika sagrupēti nošķirtos blokos.

⁷ Piemēram, protestantu avotos kā “pagānisma” un “mānticības” izpausmes nereti nosauktas katoliskas prakses un to elementi. Paraugš nekritiskai pieejai protestantu avotu atlasē ir Kārlis Bregžis (sast.) (1931). *Baznīcu vizitāciju protokoli: izraksti par jautājumu: Kristīgās ticības cīņa ar latvju tautas reliģiju*. Rīga: Valters un Rapa.

⁸ Citi argumenti, ko krājuma sastādītājs nosauc par labu prūšu materiālu neiekļaušanai, ir Prūsijas un Lietuvas lielkņazistes politiskā un kultūras nošķirtība un pašas prūšu reliģijas savrupais raksturs, kura aizsākumi meklējami vēl pirms baltu kristianizācijas.

ir likts uz avotiem, kuros atspoguļotas laikabiedru liecības par viņiem pieejamām reālijām. Izcelsmes ziņā to lielākā daļa nāk no Katoļu baznīcas institūcijām, un, kā jau ierasts, to vidū dominē Jēzus Sadraudzības materiāli. Pēc savas formas tie ir pastorālā darba rezultātu apkopojumi, jezuītu rezidenču un kolēģiju vēstures, ievērojamu garīdznieku nekrologi, draudžu vizitāciju protokoli, tā dēvēto tautas misiju apraksti, draudžu dibināšanas (fundācijas) akti, bīskapu relācijas u.c. Daži no tiem, kā, piemēram, ar 1736. gadu datētais Latgales jezuītu misionāra Teofila Kveka (*Kweck*) dzīves apraksts (353.–358. lpp.), sniedz detalizētus tautas tradīciju aprakstus, iekļaujot tajos vietējo valodu leksikas elementus, citur reliģijas elementi apzīmēti, izmantojot klasiskās literatūras un mitoloģijas kategorijas, mirušo garus jeb veļus latīniski dēvējot par *lemures*, mājas dievības – par *penates* u.tml. Līdzās šāda veida avotiem krājumā lielā skaitā apkopotas liecības, kurās baltu reliģijas relikti ir minēti tikai vispārīgā veidā, visbiežāk – kā “māņticības”, “burvestības”. Raksturīgs piemērs (un tādu krājumā nav mazums) šādam konkrētības trūķumam ir fragments no datu apkopojuma par jezuīta Juzefa Butoviča darbību Borhu misijā Preiļos 1760. gadā: “*Absterriti a divinationibus 6*” – “No burvestībām novērsti 6” (389. lpp.). Paši par sevi tādi fragmenti nav diez ko informatīvi, taču kopumā tie ļauj izsekot “māņticību” izplatības dinamikai un ģeogrāfiskajām robežām.

Liela daļa publicēto avotu zinātniskajā aprītē ir ieviesta pirmo reizi, un pat tad, ja tie radikāli nemaina mūsu priekšstatus par baltu reliģijas likteņiem pēc Livonijas un Lietuvas kristianizācijas, daži no tiem izgaismo līdz šim gandrīz neievērotas parādības. Kā piemēru var minēt avotus, kas vēsta par Viļņas diecēzes Sloņimas dekanāta Jeļnas draudzes iedzīvotāju grupu, ko 17. gs. otrās puses un 18. gs. sākuma avoti sauc par *Stara Litwa* (t.i., Vecā Lietuva) jeb jātvīngiem (219., 268., 272. u.c. lpp.). Pētnieku redzeslokā šī grupa, kuras reliģiozitāte raksturojama kā pagānisko, katoļu, pareizticīgo un uniātu tradīciju sajaukums, nonāca pavisam nesen.⁹

J. Kleijntjensa savāktie jezuītu ordeņa dokumenti ir samērā labi pazīstami un līdzās citiem vairākkārt izmantoti arī pētījumos par latviešu

⁹ Sīkāk par šo jautājumu sk.: Vaida Kamuntavičienē (2012). Jelnios parapijos gyventojai XVII a. (“Stara Litwa”, arba jotvingių pėdsakais Vilniaus vyskupijoje). *Lietuvos istorijos metraštis*, 2011, 2, p. 21–30; Vaida Kamuntavičienē (2015). The Religious faiths of Ruthenians and old Lithuanians in the 17th century according to the records of the catholic church visitations of the Vilnius diocese. *Journal of Baltic Studies*, vol. 46, no. 2, pp. 157–170.

senajām tradīcijām.¹⁰ Var izteikt cerību, ka šeit publicētie materiālu fragmentu lietuviešu tulkojumi tos padarīs mazliet pieejamākus arī tam ieinteresētu personu lokam Latvijā, kam oriģinālu latīņu valoda ir šķērslis to labākai izpratnei. Bez tiem krājumā lasāmi izvilkumi no dažiem Latvijas vēstures kontekstā mazāk zināmiem un nepublicētiem avotiem, ko turpmāk varēs izmantot ne tikai latviešu reliģisko priekšstatu izziņāšanas kontekstā, bet arī institucionālās baznīcas vēstures pētījumos. Piemēram, Pašiausē kolēģijas 1675. gada *litterae annuae* ziņojumā aprakstīts, ka Jelgavas misionāri Kurzemes robežās uzgājuši vairākus ciemus, kuros ik pa diviem gadiem iedzīvotāji upurēja vērši, bet tā asinis izlēja tuvējā pakalna virsotnē un bagātīgi dzīvoja. Sievietes pēc tam mājās pārnesa kādu upurētā vērsa asinīs mērcētu zāliti, kas, kā uzskatīts, palīdzēja pret lopu kaitēm. Šis svinības vietējo valodā sauktas par *atsaitām* (*Atsaitas*) (239. lpp.). Pašiausē kolēģijas materiāli, kas ir saglabājušies Jēzus Sadraudzības vēstures arhīvā Romā, ir svarīgs avots Jelgavas jezuītu misijas agrākā un J. Kleijntjensa publicēto materiālu neaptvertā posma rekonstrukcijai. No citiem avotiem nosauksim Daugavpils jezuītu kolēģijas 1748.–1770. gada *Fructus spirituales* jeb pastorālās aprūpes darba rezultātu apkopojumu, kas salīdzinājumā ar jau zināmajām Daugavpils jezuītu atskaitēm *litterae annuae* sniedz nevis kopējus gada garumā uzklautāto grēksūdžu, nocirsto elku koku u.tml. skaitļus, bet piesaista tos konkrētām apkaimēm – misijām vai muižām – un misionāriem.¹¹ Kāda vietējo zemnieku “mānticība”, kas saistīta ar olu aprakšanu mājas stūros (388. lpp.), ir minēta Kaunatas jezuītu misijas saimniecisko dokumentu apkopojumā par laika posmu no 1748. līdz 1776. gadam.¹²

Par spīti visumā teicamam redaktora un tulkotāja darbam, krājumā diemžēl ir atrodamas gan drukas kļūdas, gan atsevišķas neprecizitātes. No tām, ko sastopam ar Latvijas teritoriju saistītos avotos, minēsim dažas. Livonijas mantziņa Rika (*Ryk*) īpašumā esošā Piļcine (oriģinālā – *Pylcin*) lietuviešu tulkojumā kļūdaini identificēta kā Piltene (386. lpp.). Misionāra T. Kveka dzīves apraksta latīņu oriģinālā pie Krievijas robežām minēti latviešu vidū mītošie ienācēji “*ex Islandia*”, kas tiek dēvēti

¹⁰ Vēl pirms šo avotu iznākšanas drukātā veidā ar J. Kleijntjensa atļauju tos savā darbā “Latviešu buramie vārdi” (1939–1941) kā pirmais izmantoja Kārlis Straubergs.

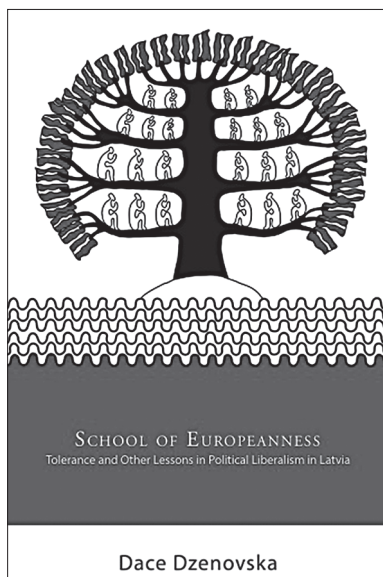
¹¹ Avota oriģināls glabājas Viļņas Universitātes bibliotēkā, VUB F13-177.

¹² Viļņas Universitātes bibliotēkā, F5-F-32513. Avota nepublicētajā daļā ir arī informācija par jezuītu līgumiem ar viņu kalpotājiem (ērgelnieku, dažādiem amatniekiem u.c.) un Kaunatas misijas inventārs, kurā atrodams gan misionāru rīcībā esošo grāmatu, gan pieliekamajā kambarī glabāto garšvielu saraksts.

par *čuhnām*. Skaidrs, ka te runa visdrīzāk ir par Ludzas puses igauņiem, par ko liecina uz viņiem attiecinātais un somugrus apzīmējošais etnonīms, bet *Islandia* acīmredzot ir sagrozījums no *Estlandia*. Tomēr lietuviski bez jebkādiem komentāriem šis toponīms tiek pārcelts kā *Islandija* – Islande (358. lpp.). Turpat piezīmē misionāra T. Kveka izcelsme, kas latīniski apzīmēta ar vārdu *Livo*, šajā kontekstā – livonietis, maldinoši lietuviskota kā *lyvis* – lībietis.

Bez šaubām, krājums sniedz plašu un vērtīgu ieskatu lietuviešu un latviešu zemnieku tradicionālās reliģijas izpausmēs jaunajos laikos. Tomēr materiālu tematiskā daudzveidība, to daļēja pārklāšanās, atkārtotā un fragmentārais raksturs kombinācijā ar izvērstu komentāru un analīzes trūkumu liek šo krājumu uztvert vairāk kā norāžu kopumu vai sagatavi kādiem nākotnē, cerams, sagaidāmiem pētījumiem. Tas ir arī atgādinājums par to, cik daudz vēl ir darāms, apzinot līdzīga rakstura dokumentālās liecības tepat Latvijā.

Reinis Norkārklis

Dace Dzenovska. *School of Europeanness: Tolerance and Other Lessons in Political Liberalism in Latvia*. Ithaca: Cornell University Press, 2018. 255 p. ISBN 978-1-5017-1115-2 (Dace Dzenovska. *Eiropēiskuma skola: Iecietība un citas politiskā liberālisma mācības Latvijā*)

Dace Dzenovska ir Oksfordas Universitātes asociētā profesore Migrācijas, politikas un sabiedrības pētniecības centrā. Monogrāfijas pamatā ir viņas antropoloģijas doktora disertācija, kas aizstāvēta Kalifornijas Universitātē Bērklījā

2009. gadā (interesenti var ar to iepazīties interneta vietnē: <https://escholarship.org/uc/item/7rb615r4>). Lai arī izmantoti to pašu lauka

pētījumu rezultāti, disertācija ir ievērojami papildināta un pārveidota, tādējādi monogrāfiju var uzskatīt par atsevišķu, neatkarīgu darbu. Dažu nodaļu agrākas versijas tikušas publicētas žurnālu rakstu formā. Monogrāfija sastāv no ievada, sešām nodaļām un epiloga, tai ir plaša bibliogrāfija un personu un priekšmetu rādītājs.

Monogrāfija raisa daudz pārdomu, man – arī atmiņas, jo vairākus gadus, kas aptuveni sakrīta ar laiku, kad antropoloģe veica savu pētījumu Latvijā, es piederēju pie cilvēku grupas, ko Dace Dzenovska nosaukusi par “ieciētības darbiniekiem” (*tolerance workers*), tā apzīmējot valsts amatpersonu, nevalstisko organizāciju aktivistu un ekspertu tīklu, kas izveidojās, kā raksta autore, pēc Nacionālās programmas iecietības veicināšanai pieņemšanas (6. lpp.) 2004. gadā. No 2005. gada decembra es biju Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās Ainara Latkovska padomniece, pēc viņa atkāpšanās – divu sekretariāta vadītāju padomniece un tieši strādāju ar iecietības jautājumiem līdz 2008. gada aprīlim.

Iecietība ir ļoti piemērota tēma, lai atklātu kādas sabiedrības eiropeiskuma briedumu. Lisabonas līguma 2. pants to atzīst par vienu no Eiropas Savienības pamatvērtībām. Pavisam nesen Vācijas kanclere Angela Merkele iecietību nosauca par Eiropas dvēseli, kas vislabāk raksturo, kas mēs esam kā eiropieši (<https://www.euronews.com/2018/11/13/merkel-s-vision-of-a-tolerant-europe>). Līdzīgas runas Eiropā skanējušas ne reizi vien. Izmantojot īpašā Latvijas gadījuma analīzi līdz ar tā vēsturiskā un politiskā fona iezīmējumu, Dace Dzenovska raksta par jautājumiem, kas skar plašāku postkomunisma valstīs notiekošo procesu lauku. Pat ārpus tā, jo, lai arī plaši piesaukta, iecietība nav viegli iemiesojama vērtība – ne jaunajās, ne vecajās Eiropas demokrātijās. Monogrāfiju caurvij vairākas pamattēmas. Pirmkārt, tā ir par politiskā liberalisma raksturu, tā nākotni šodienas Eiropā, pēc 2008. gada ekonomiskās krīzes, kas nesa arī vilšanos liberālā politikā kopumā. Par eiropeiskuma paradoksālo dabu, kur atvērtība un iecietība sadzīvo ar izslēgšanu kā politikas būtisku iezīmi Eiropā. Latvijas gadījums arī ilustrē šo paradoksu. Otrkārt, Dzenovskas monogrāfija ir būtisks pienesums tam diskursam, kas kritiski vērtē Austrumeiropas atzīšanu par Eiropas normas deviāciju, parādot Eiropas intelektuālo un politisko procesu sarežģītību. Austrumeiropas postkomunisma valstis arī reizēm saņem pārmetumus par to, ka, būdamas visumā atsaucīgas neoliberālām ekonomiskām idejām un to iemiesošanai praksē, taču ne tik labprātīgi atzina liberālas demokrātijas politiskos aspektus, tostarp sabiedrības dažādību un minoritāšu aizsardzību. Kā parāda monogrāfijas autore, latviešu attiecības ar

liberālismu ir komplicētākas, arī attiecībā uz “ieciētības politiku” kā liberālisma sastāvdaļu.

Monogrāfijas 1. nodaļa veltīta atsevišķiem Latvijas vēstures aspektiem Eiropas koloniālisma vēstures kontekstā, galvenokārt saistībā ar Kurzemes hercogistes centieniem kolonizēšanas jomā un savdabīgo kognitīvo disonansi, ko šis fakts rada mūsdienu latviešiem. Koloniju pakļaušanas un izlaupīšanas vēsture ir Eiropas vēstures tumšā puse. Krietns liberālis ar to nelepojas, taču piederēt Eiropai nozīmē līdzdalīt visu tās vēsturisko mantojumu. Daces Dzenovskas un viņas citēto autoru novērojumi liecina, ka (vismaz daži) latvieši lepojas gan, labprāt atsaucoties uz kurzemnieku aktivitātēm Tobāgo un Gambijā. Postkomunisma valstis, īpaši jau tās, kas piedzīvoja PSRS okupāciju, plašu imigrāciju no citiem PSRS reģioniem un ar to saistītu etniski nelabvēlīgu pakļautas tautas statusu, ir pateicīgs avots postkoloniālisma teorijas pielietojumam. Dzenovska te atsaucas uz virkni autoru, kas apcer postkoloniālisma un postsociālisma attiecības un to, vai PSRS būtu pielīdzināma koloniālai impērijai. Šī nodaļa varētu sevišķi interesēt visus postkoloniālisma perspektīvas cienītājus Latvijā.

Savukārt 2. nodaļa būtu īpaši interesanta politikas pētniekiem, visvairāk tiem, kas nodarbojas ar etniskajām attiecībām un nacionālismu. Tā veltīta valstnācijas (*state people*) attiecībām ar etniskajām minoritātēm un tam, kā izveidojās “nacionāla valsts ar minoritāšu problēmu”. Liels skaits “krievvalodīgo” – iedzīvotāju, kuru etniskā izcelsme ir ļoti dažāda, bet kurus vieno krievu valodas kā pirmās valodas lietojums un kuru ievērojamai daļai ir objektīvi grūti identificēties ar Latviju kā nacionālu valsti, ir bijis galvenais integrācijas politikas izaicinājums. Autore atklāj vairākus etnisko minoritāšu pārstāvju portretus, kā arī novērojumus valsts valodas prasmju pārbaudē. Viņas secinājums – “ieciētība” nav galvenais atslēgvārds latviešu un krievvalodīgo Latvijas iedzīvotāju attiecībās. Mani novērojumi ir tieši tādi paši. Lai kādas būtu etniskās integrācijas problēmas Latvijā, “ieciētības” diskurss pārsvarā tomēr attiecas uz citiem sabiedrības grupu nošķirumiem – bēgļiem, dažādu reliģiju un ideoloģiju sekotājiem vai LGBT kopienu.

Monogrāfijas 3. un 4. nodaļa veltīta pašai ieciētības jēdziena izpratnei, sabiedrības neieciētības līmeņa diagnostikai un praktiskajām “ieciētības darbinieku” aktivitātēm, kā arī viņu savstarpējām attiecībām. Autore gluži pamatoti norāda, ka Nacionālā programma ieciētības veicināšanai (turpmāk – Programma) nepaskaidroja, kas ar “ieciētību” jāsaprot. Manuprāt, tieši tā arī bija galvenā ieciētības veicināšanas politikas problēma, kuras dēļ radās visas citas. Dace Dzenovska apraksta gan

akcentu maiņu Programmas tapšanas gaitā, kad tās sākotnējais nosaukums, kas saturēja frāzi “pret neiecietību” tika pārveidots pozitīvākā, kas solīja “iecietības veicināšanu”, gan “iecietības darbinieku” tikla iekšējās pretrunas, neiecietības riskam pakļauto grupu savstarpējo greizsirdību un ļoti atšķirīgos viedokļus par to, kas ir iecietība un kā to veicināt, kā arī grūtības atzīt, ka neiecietība vispār pastāv un kā identificēt tās izpausmes. 4. nodaļa īpaši veltīta kritiskās domāšanas problēmām šajos procesos, tolerances robežām un satur arī interesantu apakšnodaļu par eigēniku Latvijas vēsturē.

Ko es stāstītu, ja Dace Dzenovska būtu intervējusi arī mani? Pirmās Programmas darbības laikam iztektot 2008. gadā, Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariātā bija jāizstrādā jauna Programma 2009.–2013. gadam. Mēs gribējām uzrakstīt daudzējādā ziņā citādāku programmu. Pirmkārt, mēs bijām sapratuši, ka “iecietība” nav īpaši veiksmīgs jēdziens. “Iecietība pret citādo”, uz ko tik bieži atsaucās dažādos tolerances veicināšanas pasākumos un arī medijos, ir ļoti sekla frāze. Kurš gan vēlas, lai viņu pacieš – invaliditātes, seksuālās orientācijas, reliģijas vai jebkuras citas pazīmes dēļ? Jauno Programmu gribējām veidot, balstoties cieņas jēdzienā. Latviešu valodā gan ar “cieņu” apzīmē divas atšķirīgas lietas – gan to cieņu, ko saņem pēc nopelniem (angļu *respect*, krievu *uvazhenie*), gan to, kas piemīt cilvēkam kā patības neatņemama sastāvdaļa (angļu *dignity*, krievu *dostoinstvo*), Programmai būtu jāatsaucas uz cieņu šajā otrajā izpratnē. Programmas nosaukumu gan nevarējām mainīt, jo to noteica valdības uzdevums, bet integrējām atbilstošu atsauci iecietības definīcijā: “Iecietība ir attieksme un sociāla prakse, kuras pamatā ir otra cilvēka cieņas atzīšana.” Dace Dzenovska citē informanti, kura pirmās Programmas kontekstā norāda, ka nav pietiekama zinātniska pamata, lai definētu, kas ir iecietība (87. lpp.). Tam es nevaru piekrist – filozofiskā literatūra par tolerances tēmu ir pietiekami plaša, lai vismaz mēģinātu to darīt.

Otrkārt, sapratām, ka nemaz nezinām, cik iecietīga vai neiecietīga ir Latvijas sabiedrība kopumā. Bija veikti pētījumi par atsevišķiem sabiedrības segmentiem, paveidiem vai neiecietību specifiskās vidēs (piemēram, medijos), tomēr trūka nacionāli reprezentatīva pētījuma, kas būtu nepieciešams proaktīvas un precīzāk fokusētas programmas izstrādei. Tādu nolēmām pasūtīt.

Treškārt, sapratām, ka izveidot izsmeļošu riska grupu sarakstu, pret ko neiecietība varētu būt vērsta, nav iespējams – tas būtu nemitīgi jāpapildina pēc katra novērota gadījuma. Tā vietā Programma un pievieno-

tais rīcības plāns paredzēja konkrētus pasākumus neiecietības izpausmju ierobežošanai tur, kur tas ir kontrolējami un arī kritiski svarīgi, piemēram, skolās, internetā u.c. Programmas projektā gan bija iekļauts citāts no pirmās Programmas, kurā tika uzskaitītas pazīmes, pēc kurām var izpausties neiecietība un diskriminācija, to vidū bija minēta arī seksuālā orientācija. Tas arī kļuva par iemeslu Programmas izstrādes apturēšanai pēc reliģisko organizāciju līderu iebildēm un Latvijas Pirmo partiju pārstāvoša ministra Oskara Kastēna prasības seksuālo orientāciju kā neiecietības riska pazīmi neminēt vispār. Vēlāk tapa citas Programmas projekta versijas, taču valdībā tā netika apstiprināta, un arī patlaban atsevišķa iecietības un pretdiskriminācijas politikas plānošanas dokumenta Latvijā nav. Būtībā nav arī īpašas politikas šajā jomā, jo pēc ĪUMSILS likvidācijas neviena institūcija par to tieši nerūpējas. Eiropeskuma mācībās institucionālā līmenī, vismaz tolerances klasē, Latvijai nav veicies sevišķi labi. Domāju, Daces Dzenovskas monogrāfija būtu ieguvusi, ja politisko instrumentu dinamikai un institucionālajiem aspektiem kopumā autore būtu sekojusi nedaudz ilgāk. Patlaban grāmata rada iespaidu, ka iecietības politika un izpratne par iecietību palika nemainīga kopš Programmas īstenošanas pāris pirmajiem gadiem. Vai attīstība nozīmēja vairāk iecietības, ir cits jautājums, taču tā nebija statistika.

5. nodaļa pievēršas valodas lietojumam, īpaši etnonīmiem, tādiem kā “žīds” un “čigāns”, arī “nēģeris”, sociālajiem riskiem, kas ar to lietojumu saistās. Autore arī kritiski izvērtē latviešu valodnieku argumentus, kādēļ tie tomēr būtu pieļaujami. Valoda – sakrālais identitātes atribūts potenciāli ir pēdējais neiecietības bastions. Valodas tradīcijas aizsargāšana iepretim pašām etniskajām grupām piederīgajiem pieņemamā vārda lietojumam izgaismo atšķirīgos priekšstatus par iecietības robežām, kā Dace Dzenovska to virtuozī parāda. Saruna par robežām turpinās arī 6. nodaļā, kas veltīta robežām burtiskā, ne vien metaforiskā nozīmē, robežkontrolei un imigrācijas kontrolei, kas politiskajā un mediju telpā bieži tiek atzīta par nācijas izdzīvošanas jautājumu, radot jaunus diskursus jau tā sarežģītajā iecietības tēmā.

Daces Dzenovskas monogrāfijas lielākā vērtība, manuprāt, ir Latvijas situācijas izvērtējums plašākā Eiropas kontekstā, atsaucoties gan uz citu valstu materiālu, gan plašu teorētiskās literatūras klāstu. Tā noderēs visdažādāko nozaru pētniekiem (vēsturniekiem, politologiem, valodniekiem, sociologiem u.c.) un labticīgi ceru, ka arī politikas veidotājiem.

Agita Misāne

IN MEMORIAM

AKADĒMIĶIS ĒVALDS MUGURĒVIČS
(06.04.1931.–23.11.2018)

Mūžības ceļos devies Latvijas Zinātņu akadēmijas īstenais loceklis, valsts emeritētais zinātnieks, arheologs un viduslaiku vēsturnieks Dr. habil. hist. Ēvalds Mugurēvičs.

Ēvalds Mugurēvičs ir viens no Latvijas viduslaiku arheoloģijas pamatlicējiem, viens no erudītākajiem viduslaiku vēstures avotu pazinējiem un Latvijas vēsturiskās ģeogrāfijas speciālistiem, rakstīto avotu par Latvijas vēsturi komentāru autors un tulkotājs, pirmais arheoloģijas doktors Baltijā, ilggadējs LU Latvijas vēstures institūta Arheoloģijas nodaļas vadītājs, vairāk nekā 700 publikāciju un 16 monogrāfiju un kolektīvo monogrāfiju autors.

Ēvalds Mugurēvičs dzimis 1931. gada 6. aprīlī Rēzeknes apriņķa Barkavas pagastā (tag. Madonas nov.). Ēvalda tēvs Staņislavs Mugurēvičs Latvijas armijas sastāvā piedalījās Latvijas Neatkarības karā un

viņam tika piešķirta jaunsaimniecība. Skarabajā un juceklīgajā pēckara laikā Staņislava Mugurēviča dzīvību izdzēsa nenoskaidrotas personas raidītās lodes 1946. gada 12. jūnijā. Ēvaldam agrajā jaunībā vajadzēja iztikt bez tēva gādības. Šajos smagajos gados Ēvalds izkopa gribasspēku un darba mīlestību, kas viņu pavadīja visu atlikušo dzīvi. Viņa neatlaidības un mērķtiecības piemērs ir būtībā pašmācības ceļā apgūtā latīņu valoda, kas lieliski noderēja vēlāk zinātniskajā darbā. 1951. gadā Ēvalds pabeidza Varakļānu vidusskolu un tajā pašā gadā, sekmīgi nokārtojis iestājesāmenus, iestājās Latvijas Universitātes (tolaik Latvijas Valsts universitāte) Vēstures un filoloģijas fakultātē vēstures specialitātē. 1953. gada 19. jūlijā, citējot viņu pašu, Ēvalda Mugurēviča dzīvē “iezīmējās būtisks pagrieziena” – viņš, būdams students, pieteicās darbā Asotes pilskalna arheoloģiskajā ekspedīcijā, kuru vadīja Elvīra Šnore – vienīgā Latvijā strādājošā pirmskara brīvās Latvijas arheoloģe. Vienlaicīgi izrakumi notika arī netālu esošajā Oglenieku kapulaukā.

1956. gadā Ē. Mugurēvičs teicami aizstāvēja diplomdarbu “XII–XIII gs. latgaļu un lībiešu pārvaldes centru un ceļu identifikācija”, ieguva vēsturnieka un vidusskolas vēstures skolotāja kvalifikāciju. Tajā pašā gadā viņš tika pieņemts darbā par jaunāko zinātnisko līdzstrādnieku Latvijas Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļā. 1958. gadā Ē. Mugurēvičs uzsāka darba gaitas LPSR ZA Vēstures un materiālās kultūras institūtā par vecākā zinātniskā līdzstrādnieka vietas izpildītāju. Par viņa izvēlēto zinātniskā darba tēmu “Tirdzniecības ceļi Latvijā 9.–12. gs.” bija jāizstrādā vēstures zinātņu kandidāta disertācija (mūsdienu izpratnē – doktora disertācija). 1961. gada 27. oktobrī darbs tika sekmīgi aizstāvēts. No 1959. līdz 1964. gadam Ē. Mugurēvičs vadīja izrakumus Pļaviņu HES celtniecības zonā – Oliņkalnā un Lokstenē, Radžu kapulaukā u.c. pieminekļos.

60. gadu otrajā pusē un 70. gadu sākumā sakarā ar plānoto Rīgas HES celtniecību Ē. Mugurēvičs veica izrakumus Mārtiņsalas mūra pilī, priekšpilī, baznīcā un kapsētā.

1970. gadā, ceļot jauno slimnīcas ēku Saldū, celtnieki uzdūrās viduslaiku mūra pils pamatiem. Ē. Mugurēvičs tika komandēts uz Saldu, kur atsedza visas vēl saglabājušās pils paliekas. Līdz ar to bija uzsākta mūra piļu pētniecība arī ārpus Daugavas applūdināmās zonas. Saldus piļij Kurzemes pusē sekoja Piltenes un Dundagas mūra pilis. 70. gados šajā reģionā Ē. Mugurēviča vadībā tika rakti arī dzelzs laikmeta pieminekļi – Pabērzkalna, Matkules pilskalns, Sabiles pilskalns un senpilsēta, Pūres Zviedru senkapi, kā arī apzināti senvēstures pieminekļi. Tas ļāva viņam pievērsties līdz tam maz pētītajiem Kurzemes etniskās vēstures

Ēvalds Mugurēvičs un Francis Zagorskis Tērvetē. 1959. gads. Foto no LU LVI Arheoloģisko materiālu krātuves

jautājumiem – lībiešu, vendu un kuršu etniskās piederības un mijiedarbības problēmām.

80. gadu pirmajā pusē Ē. Mugurēvičs vadīja izrakumus Rēzeknes mūra pilī, bet 80. gadu otrajā pusē – ieplānotās, bet nerealizētās Dau-gavpils HES applūdināmajā zonā Dinaburgas mūra pilī un pilsapmetnē.

1990. gadā pavērās iespēja pētīt Jersikas pilskalnu, izrakumi noslēdzās 2003. gadā. Tie bija pēdējie viņa organizētie (kopā ar Antoniju Vilcāni) arheoloģiskie izrakumi.

Vienlaikus ar intensīvo arheoloģisko izrakumu darbu Ē. Mugurēvičs nodevās nopietnu monogrāfisku izdevumu sagatavošanai. 1965. gadā krievu valodā iznāca viņa pirmā monogrāfija “Austrumlatvija un kaimiņu zemes X–XIII gs.”. Strādājot viduslaiku pieminekļos, Ē. Mugurēvičs pakāpeniski gatavoja nodaļas iecerētajam Latvijas arheologu kopdarbam “Latvijas PSR arheoloģija” (1974). Šajā darbā pirmo reizi plaša uzmanība veltīta arī 13.–17. gs. arheoloģijas jautājumiem – mūra pilīm, senlietu materiālam, pievēršoties arī vietējo tautu kultūras un no Rietumeiropas nākušās kristiešu kultūras mijiedarbībai.

1977. gadā monogrāfijā tika apkopoti arheoloģisko izrakumu rezultāti un sniegta vēsturisko liecību analīze par Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadiem.

Lokstene arheoloģiskā ekspedīcija. Ē. Mugurēvičs sēž pirmais no kreisās.
1962. gads. *Foto no LU LVI Arheoloģisko materiālu krātuves*

Ē. Mugurēvičs – LZA Vēstures institūta Arheoloģijas nodaļas vadītājs.
1985. gads. *Martas Justovičas foto*

Laikā no 1978. līdz 1982. gadam Ē. Mugarēvičs strādāja pie doktora disertācijas, ko sekmīgi aizstāvēja 1983. gadā 2. decembrī Maskavā, doktora grādu PSRS Augstākā atestācijas komisija piešķīra 1984. gada pirmajā pusē. 1991. gadā to pielīdzināja Latvijas Dr. habil. hist. grādam.

Ē. Mugarēvičs piļu pētniecības jautājumus risinājis kompleksi, pievēršot uzmanību ne tikai celtniecības liecībām, bet arī pils iedzīvotāju materiālajai kultūrai, vietējo un vācu iecelotāju kultūras mijiedarbībai, pētot arī blakus pilīm izvietotās ciemu vietas un kapsētas. Šī pieeja atspoguļojas gan doktora disertācijā “Pilis un lauku apmetnes Livonijā 12.–16. gs.,” gan monogrāfijā “Viduslaiku ciems un pils Salaspils novadā” (2008), kurā apkopots un analizēts Mārtiņsalas arheoloģiskajos izrakumos iegūtais 12.–14. gs. senlietu materiāls. Monogrāfijā raksturota Salaspils novada kā administratīvās vienības veidošanās viduslaikos, parādot šī viduslaiku centra lomu Latvijas 12.–14. gs. vēsturē un Baltijas tā laika starptautiskajos notikumos.

90. gados Ēvalds Mugarēvičs daudz strādā pie vienas no savām iemīļotākajām tēmām – senajiem rakstītajiem avotiem. Savienojot savas latīņu valodas un vēsturnieka zināšanas ar bagātu arheologa darba pieredzi, viņš sagatavo izdošanai, uzraksta priekšvārdu un komentārus vispirms Indriķa hronikai (tekstu tulkojis Ābrams Feldhūns), kas iznāk 1993. gadā. Par šo darbu viņš tajā pašā gadā saņem Latvijas Kultūras fonda Spīdolas balvu. 1998. gadā viņš uzraksta priekšvārdu un kopā ar Kasparu Kļaviņu sagatavo komentārus Atskaņu hronikai (no vidusaugšvācu valodas atdzejojis Valdis Bisenieks), seko paša tulkotā Vartberges Hermaņa Livonijas hronika (2005) un Franciska no Moliano izmeklēšanas protokols (2010) – dokuments par notikumiem Livonijā 13.–14. gadsimtā. Darbs pie rakstīto avotu izdošanas noslēdzas ar Rietumeiropas hroniku par baltu apdzīvotām zemēm 9.–13. gs. fragmentu tulkojumiem un komentāriem (2015) un Dionīsija Fabrīcija Livonijas vēstures izdevumu (2016).

Ēvalda Mugarēviča darbs tika augstu novērtēts pirms (LPSR Valsts prēmija, 1976, 1987) un arī pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas. 1989. gadā viņš tika ievēlēts Latvijas Zinātņu akadēmijā par korespondētājlocekli arheoloģijā, 1992. gadā par īsteno locekli (akadēmiķi). 1994. gadā viņš saņēma Baltijas studiju veicināšanas balvu par labāko publikāciju žurnālā “*The Journal of Baltic Studies*”, 2004. gadā LZA un a/s “Grindeks” balvu par mūža ieguldījumu Latvijas arheoloģijā un viduslaiku vēstures pētniecībā. Par nozīmīgu darbu zinātnē viņš saņēma Baltijas Asamblejas balvu zinātnē (2005), LZA Lielo medaļu

(2011), A. Švābes balvu (2015). Par zinātniskās sadarbības veicināšanu un ieguldījumu Baltijas vēsturi skarošo problēmu risināšanā Ē. Mugurēvičam piešķirts arī Lietuvas Bruņinieka krusts "Par nopelniem Lietuvas labā" (2013).

2001. gadā Ēvaldam Mugurēvičam piešķīra Valsts emeritētā zinātnieka nosaukumu, 2002. gadā – Valsts kultūrkapitāla fonda mūža stipendiju, bet 2007. gadā pateicībā par ieguldījumu novada senvēstures izpētē viņu ievēlēja par Salaspils pilsētas Goda pilsoni.

1965. gadā, pēc instruktažas Maskavā, PSRS ZA Ārzemju daļā, Ē. Mugurēvičs varēja doties savā pirmajā ārzemju komandējumā – uz I Starptautisko slāvu arheoloģijas kongresu Varšavā (Polijā). Par Ē. Mugurēviča nopelniem Latvijas arheoloģijas sasniegumu ieviešanā starptautiskajā zinātniskajā apritē runā skaitļi un fakti. Viņš piedalījies ap 70 zinātniskās konferencēs un simpozijos 20 valstīs. Kā Latvijas vēstures zinātnu Nacionālās komitejas prezidents viņš piedalījies Vispasaules vēsturnieku kongresos Monreālā (1995), Oslo (2000), Sidnejā (2005). Par Ē. Mugurēviča autoritāti liecina viņa ievēlēšana par ārzemju zinātnieku biedrību, asociāciju un komisiju un zinātnisko izdevumu redkolēģiju locekli.

Savas zināšanas viņš nodevis jaunajiem vēsturniekiem, 25 gadus lasot lekcijas, vadot arheoloģiskās prakses, kā arī kursa darbus un doktora disertācijas LU Vēstures un filozofijas fakultātē.

Tomēr zinātnieka darbu vērtē galvenokārt pēc tā, cik nozīmīgs bijis viņa pienesums zinātnē. Ēvalda Mugurēviča gadījumā tas ir ievērojams.

Uz motocikla. 20. gs. 60. gadi. Foto no LU LVI Arheoloģisko materiālu krātuves

Ar kolēģiem Māri Atgāzi, Annu Zariņu, Ilgu Zagorsku un Silviju Tilko Annas Zariņas 85 gadu jubilejā. 2006. gads. *Antonijas Vilcānes foto*

Viņa monogrāfija “Austrumlatvija un kaimiņu zemes X–XIII gs.” bija viens no pirmajiem darbiem pēckara Latvijā, kurš, lai gan tapis okupācijas apstākļos, guva starptautisku ievēribu. Ē. Mugurēviča sagatavotie avotu izdevumi ieveduši tos pilnvērtīgā zinātniskā aprītē. Tie nozīmīgi arī Igaunijas un Lietuvas viduslaiku vēstures pētniekiem. Ne velti Ē. Mugurēviča darbs novērtēts ar augstu Lietuvas valsts apbalvojumu. Lielā mērā pateicoties viņam, tika aizsākta pilnvērtīga viduslaiku mūra piļu pētniecība Latvijā, iekļaujot šos pieminekļus, kurus gan Latvijas brīvvalsts laikā, gan padomju okupācijas periodā uzskatīja par svešiem, Latvijas vēstures kopainā. Ēvalds Mugurēvičs noteikti ir un būs arī nākotnē viens no visbiežāk citētajiem Latvijas arheologiem un vēsturniekiem.

Dziļi simboliski, ka viņa komentētā Indriķa hronika ir pasniegta nu jau diviem pāvestiem, kuri apmeklēja Latviju, – Jānim Pāvīlam II un Franciskam.

Mums, kuri pazina Ēvaldu, viņš paliks atmiņā kā ļoti mērķtiecīgs, Latvijas vēsturi mīlošs cilvēks ar milzīgām darbaspējām, kuram piemita

Stādot ozoliņu Turaidas muzejrezervāta teritorijā arheologa Jāņa Graudoņa piemiņai viņa 95. dzimšanas dienā. 2008. gads. *Antonijas Vilcānes foto*

arī zinātniekam tik nepieciešamā pozitīvā godkāre. Šķiet, nekļūdisimies, ja teiksim, ka viņš saskatīja garīgu saikni ar Latvijas arheoloģijas otrā posma, kad Latvijas arheoloģiju savās rokās pārņēma latviešu arheologi, aizsācēju profesoru Franci Balodi. Viņš bija gandarīts, kad kļuva par pirmo arheologu pēckara Latvijā un otro aiz Franča Baloža, kurš tika ievēlēts par profesoru Latvijas Universitātē. Viņš neapšaubāmi bija gandarīts par iespēju tupināt Franča Baloža uzsāktos izrakumus Jersikas pilskalnā.

Laikā, kad viņš bija LZA Vēstures institūta Arheoloģijas sektora, vēlāk Arheoloģijas un antropoloģijas nodaļas, vadītājs (1971–1995), viņš bija salīdzinoši piesardzīgs – arī darbs “Austrumlatvija un kaimiņu zemes X–XIII gs.” atbilda tā laika uzstādījumam pētīt Austrumlatviju un sakarus ar Krievzemi, tomēr nevar aizmirst, ka viņš arī veiksmīgi izmantoja tās iespējas, kuras tas deva, – Ē. Mugurēvičs bija pirmais, kurš uzrakstīja rakstu par Latvijā atrastajiem kristietības simboliem – 11.–15. gs. krustiņiem (1974). Pretēji norādījumiem atsevišķi neizdalīt

Āraišos ar Andri Cauni, Jāni Apalu un Jāni Asari. Ap 2008. gadu

Rietumlatviju un Kurzemi, Ē. Mugurēvičs pētīja tās aizvēstures un viduslaiku vēstures jautājumus. Jūtīgajā vardu etniskās piederības jautājumā, kurus daži pētnieki uzskatīja par rietumslāviem, viņš pamatoja to piederību Baltijas somu etnosam. Novērtējams arī tas, ka viņš nevaicījis publiski pozitīvi vērtēt Franci Balodi, dēvējot to par “latviešu nacionālās arheoloģijas” dibinātāju. Visu mūžu Ē. Mugurēvičs bija saglabājis interesi par savu novadnieku pulkvedi Oskaru Kalpaku. Jau pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas viņš savākto materiālu apkopoja monogrāfijā “Oskars Kalpaks. Pirmā pasaules kara un Latvijas Atbrīvošanas cīņu varoņa dzīves un kauju ceļš”.

Lai gan ieguvis augstus akadēmiskos amatus un saņēmis daudzus pagodinājumus, Ē. Mugurēvičs saglabāja saikni ar savas dzimtas un dzimtās puses ļaudīm, un simboliski, ka arī pēdējā pateicība, ko zinātnieks saņēma, bija Madonas novada atzinības raksts. Mūža nogalē viņš publicēja atskatu uz savu dzīvi “Mana dzīve – no ganuzēna līdz akadēmiķim: vēsturnieka liecības par savu darbu, laikabiedriem un radniekiem”. Ē. Mugurēvičs rakstījis savas atmiņas, vadoties no seno hroniku autoru pieredzes – minējis arī sīkas sadzīviskas detaļas – cenas, redzētās

teātra izrādes, diplomos ierakstītos formulējumus, ārzemju komandējuma laikā nopirktās deficīta preces utt. Viņš apzinājās, ka pēc kāda laika šī informācija būs vērtīga laikmeta liecība, kas, iespējams, citur vairs nebūs atrodamā.

Atbrīvojies no nodaļas vadītāja atbildības, Ē. Mugurēvičs mainījās – mēs redzējām atsaucīgu, sirsnīgu kolēģi, kurš spēja kritiski paskatīties arī uz sevi. Tādu mēs arī viņu paturēsim atmiņā.

Lai mūžīgs miers viņam dzimtās puses kapu kalniņā!

Ē. MUGURĒVIČA NOZĪMĪGĀKĀS PUBLIKĀCIJAS:
DISERTĀCIJU AUTOREFERĀTI, MONOGRĀFIJAS,
APKOPOJOŠU DARBU APAKŠNODAĻAS

- Torgovye puti na territorii livov i latgalov v IX–XIII vv.*: Avtoref. diss. ... kand. ist. nauk. Rīga, 1961.
- Vostochnaia Latvii i sosednie zemli v X–XIII vv.: ekonomicheskie sviazis s Rus'iu i drugimi territoriiami: puti soobshcheniia.* Rīga: Zinatne, 1965.
- Ievads, Viduslaiku arheoloģija (attīstītais feodālisms) 13.–17. gs. u.c. *Latvijas PSR arheoloģija.* Rīga: Zinātne, 1974.
- Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi: 3.–15. gs. arheoloģiskie pieminekļi.* Rīga: Zinātne, 1977.
- Zamki i sel'skie poseleniia v srednevekovoi Livonii (po arheologicheskim materialam i piš'mennym svedeniiam Latvii kontsa XII–serediny XVI veka).* Avtoreferat dis. na soisk. step. d-ra ist. nauk. Moskva, 1983.
- Pirmatnējās kopienas iekārta: Agrais feodālisms. *Latvijas PSR vēsture: no vissenākajiem laikiem līdz mūsu dienām.* Rīga: Zinātne, 1986.
- Indriķa hronika.* Ā. Feldhūna tulkojums, Ē. Mugurēviča komentāri. Rīga: Zinātne, 1993.
- Atskaņu hronika.* V. Bisenieka atdzejojums, Ē. Mugurēviča priekšvārds, Ē. Mugurēviča un K. Kļaviņa komentāri. Rīga: Zinātne, 1998.
- Vēlais dzelzs laikmets (agrie viduslaiki) 800.–1200. g. *Latvijas senākā vēsture: 9. g.t. pr.Kr. – 1200. g.* (zin. red. Ē. Mugurēvičs un A. Vasks). Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001.
- Vartberges Hermana Livonijas hronika = Hermannii de Wartberge Chronicon Livoniae.* Ē. Mugurēviča tulkojums, priekšvārds un komentāri. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005.
- Oskars Kalpaks. Pirmā pasaules kara un Latvijas Atbrīvošanas cīņu varoņa dzīves un kauju ceļš.* Rīga: Convictor, 2005 (otrais izdevums – Rīga: Jumava, 2007).
- Viduslaiku ciems un pils Salaspils novadā.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2008.
- Franciska no Moliano izmeklēšanas protokols 1312. gadā: liecinieku nopratināšana par notikumiem Livonijā 13.–14. gadsimta mijā.* Ē. Mugurēviča tulkojums, priekšvārds, komentāri. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2010.
- Mana dzīve – no ganuzēna līdz akadēmiķim: vēsturnieka liecības par savu darbu, laikabiedriem un radiniekiem.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2013.

Rietumeiropas hronikas par baltu apdzīvotām zemēm. 9.–13. gs. hroniku fragmenti, tulkojumi un komentāri. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2015.

Dionīsija Fabrīcija Livonijas vēsture = Dionysii Fabricii Livonicae historiae. No latīņu valodas tulkojis un komentārus sarakstījis Ē. Mugurēvičs. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2016.

Guntis Zemītis, Antonija Vilcāne

LIETUVIEŠU VĒSTURNIEKS VIĻUS IVANAUSKS
(26.08.1979.–08.11.2018.)

Pāragri un negaidīti aprāvējis lietuviešu vēsturnieka, humanitāro zinātņu doktora un Lietuvas Vēstures institūta vadošā pētnieka Viļus Ivanauska (*Vilius Ivanauskas*) mūžs. Lietuvā ir izveidojusies spēcīga vēsturnieku – četrdesmitgadnieku paaudze, kas nodarbojas ar padomju perioda pētniecību, un Viļus bija viens no aktīvākajiem tās pārstāvjiem. Viņa interešu loks bija plašs, un tas izpaudās jau bakalaura studijās, kad viņš Viļņas Universitātē (VU) vispirms pabeidza vēstures studijas, bet pēc tam VU Starptautisko attiecību un politikas zinātnes institūtā ieguva bakalaura grādu politoloģijā. Viļus Ivanausks šajā institūtā ir strādājis arī kā lektors. 2003. gadā Viļus ieguva vēstures maģistra grādu, bet 2008. gadā beidza doktorantūru un aizstāvēja disertāciju par tēmu “Lie-

tuvas nomenklatūra birokrātiskajā sistēmā: starp stagnāciju un dinamiku (1970–1988)”, kas Lietuvas Jauno zinātnieku savienības rīkotajā 2008. gada disertāciju konkursā tika atzīta par vienu no trīs labākajām disertācijām humanitārajās un sociālajās zinātnēs. Disertācija 2011. gadā izdota grāmatā. Turpmākie pētījumi bija saistīti ar lietuviešu literatūras un padomju varas attiecībām, un par tām runā 2015. gadā izdotā monogrāfija “Ierāmētā identitāte: Lietuvas rakstnieki tautu draudzības impērijā” (*Įrēminta tapatybė: Lietuvos rašytojai tautų draugystės imperijoje*).

Viļus plašo redzesloku veicināja studijas ārzemēs, kas sākās maģistra studiju laikā, kad Viļus apmaiņas programmas ietvaros vienu semestri studēja Kopenhāgenas Antropoloģijas un politikas zinātnes institūtā. Doktorantūras studiju laikā viņš stažējās Maksa Planka sociālās antropoloģijas institūtā Vācijā, bet 2012.–2013. gadā kā Fulbraita stipendiāts Kalifornijā Berklija universitātē, kā arī 2015. gadā Herdera institūtā Marburgā Vācijā. Viņš ir stažējies arī Vudrova Vilsona centrā Kenana institūtā (ASV). Viļus regulāri piedalījās starptautiskās konferencēs, tostarp vairākkārt Latvijā, un viņam bija laba sadarbība ar latviešu vēsturniekiem un literatūrzinātniekiem. Viņš arī daudz publicējās, tajā skaitā arī Latvijas izdevumos.

Plašais redzesloks, starpdisciplinārais skatījums, kontakti ar padomju perioda vēstures pētniekiem visā pasaulē ir raksturīgi visiem šīs paaudzes lietuviešu vēsturniekiem, bet Viļus bija “garainis, kas veicina vārišanos”. Tieši viņš bija iniciators Viļņas simpozijam par padomju perioda un postpadomju problēmām, kas ir noticis jau septiņus gadus un kuru var uzskatīt par savā ziņā ideālu formātu, kurā dalībnieki ne tikai iepazīstas ar kolēģu pētījumiem, bet arī aktīvi diskutē. Simpozija dalībnieki ir bijuši daudzi starptautiski pazīstami padomju perioda vēstures pētnieki (Oļegs Hļevņuks, Filips Hansons, Jorams Gorlickis u.c.), kā arī lietuviešu un citu valstu zinātnieki, to skaitā arī latvieši.

Viļus Ivanauska aiziešana mūžībā ir liels zaudējums Lietuvas humanitārajām zinātnēm. Tas ir arī liels zaudējums Latvijas pētniekiem, jo Viļus iniciatīva, zinātkāre un darbaspējas kalpoja kopējas zināšanu telpas veidošanai, tuvināja mūs Lietuvai un pasaules zinātnei. Mums visiem, kas Viļū pazina, viņa ļoti pietrūks.

Daina Bleiere

Attēls no: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2011-12-27-vilius-ivanauskas-sovietmeciu-ismokome-tvarkyti-reikalus-koridoriuose/74326>

AUTORI

Valdis Bērziņš – vēsturnieks, Dr. habil. hist., Valsts emeritētais zinātnieks
berzinsv@yahoo.com

Daina Bleiere – vēsturniece, Dr. hist., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, Kalpaka bulv. 4, Rīga, LV-1050
daina.bleiere@lu.lv

Viktors Dāboliņš – Mg. art., doktorants, Tartu Universitāte, zinātniskais asistents, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, Kalpaka bulv. 4, Rīga, LV-1050
viktorsdabolins@gmail.com

Ēriks Jēkabsons – vēsturnieks, Dr. hist., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, profesors, LU Vēstures un filozofijas fakultāte, Aspazijas bulv. 5, Rīga, LV-1050
eriks.jekabsons@lu.lv

Oļegs Jevstratjevs – vēsturnieks, Mg. hist., Republikāniskais augstākās izglītības institūts, 220040, Korša-Sabļina iela 57, Minska, Baltkrievija
o.yevstratjev@gmail.com

Anete Karlsonē – etnoloģe, Dr. hist., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, Kalpaka bulv. 4, Rīga, LV-1050
anete.karlsonē@gmail.com

Uldis Krēslis – vēsturnieks, Dr. hist., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, Kalpaka bulv. 4, Rīga, LV-1050
ul.kreslins@sveiks.lv

Mārtiņš Mintauris – vēsturnieks, Dr. hist., docents, Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte, Latvijas Nacionālā bibliotēka, Letonikas un Baltijas centra vadītāja vietnieks, Mūkusalas iela 3, Rīga, LV-1423
martins.mintauris@lnb.lv

Agita Misāne – Dr. phil., neatkarīga pētniece, Rīga
agitami@gmail.com

Reinis Norkārklis – Mg. theol., zinātniskā grāda pretendents, zinātniskais asistents, Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultāte, Raiņa bulvāris 19, Rīga, LV-1050
reinisn@gmail.com

Antonija Vilcāne – arheoloģe, Dr. hist., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, Kalpaka bulv. 4, Rīga, LV-1050
antonijavilcane@inbox.lv

Guntis Zemītis – arheologs, Dr. hist., LZA īstenais loceklis, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, Kalpaka bulv. 4, Rīga, LV-1050
guntis.zemitis@gmail.com

AUTHORS

Valdis Bērziņš – historian, Dr. habil. hist., State emeritus scientist
berzinsv@yahoo.com

Daina Bleiere – historian, Dr. hist., senior researcher, Institute of Latvian History, University of Latvia, 4 Kalpaka Blvd., Riga, LV-1050, Latvia
daina.bleiere@lu.lv

Viktors Dāboliņš – Mg. art., Doctoral student, University of Tartu, research assistant, Institute of Latvian History, University of Latvia, 4 Kalpaka Blvd., Riga, LV-1050, Latvia
viktorsdabolins@gmail.com

Ēriks Jēkabsons – historian, Dr. hist., senior researcher, Institute of Latvian History, University of Latvia, professor, Faculty of History and Philosophy, University of Latvia, 5 Aspazijas Blvd., Riga, LV-1050, Latvia
eriks.jekabsons@lu.lv

Oleg Yevstratyev – Mg. hist., National Institute for Higher Education (Minsk, Belarus), Department of Historical and Cultural Heritage of Belarus, Senior Lecturer, 220040, ul. Korsh-Sablina 57, Minsk, Belarus
o.yevstratyev@gmail.com

Anete Karlsonē – ethnologist, Dr. hist., senior researcher, Institute of Latvian History, University of Latvia, 4 Kalpaka Blvd., Riga, LV-1050, Latvia
anete.karlsonē@gmail.com

Uldis Krēslis – historian, Dr. hist., researcher, Institute of Latvian History, University of Latvia, 4 Kalpaka Blvd., Riga, LV-1050, Latvia
ul.kreslins@sveiks.lv

Mārtiņš Mintauris – historian, Dr. hist., Faculty of History and Philosophy, University of Latvia, docent, National Library of Latvia, deputy head of the Special Collections Department, 3 Mūkusalas Street, Riga, LV-1423, Latvia
martins.mintauris@lnb.lv

Agita Misāne – Dr. phil., independent researcher, Riga, Latvia
agitami@gmail.com

Reinis Norkārklis – PhD candidate, research assistant, Faculty of Theology, University of Latvia, 19 Raiņa Blvd., Riga, LV-1050, Latvia
reinisn@gmail.com

Antonija Vilcāne – archaeologist, Dr. hist., senior researcher, Institute of Latvian History, University of Latvia, 4 Kalpaka Blvd., Riga, LV-1050, Latvia
antonijavilcane@inbox.lv

Guntis Zemītis – archaeologist, Dr. hist., senior researcher, Full Member of the LAS, Institute of Latvian History, University of Latvia, 4 Kalpaka Blvd., Riga, LV-1050, Latvia
guntis.zemitis@gmail.com

2018. GADA ŽURNĀLU SATURA RĀDĪTĀJS/CONTENTS
OF THE JOURNAL IN 2018

	Nr.	Lpp.
ZINĀTNISKIE RAKSTI/SCIENTIFIC ARTICLES		
<i>Bērziņš, Valdis</i> . A Figurally Sculpted Bone Knife from the River Užava (Western Latvia) and the Invisible Lampreys of Prehistory/ <i>Bērziņš, Valdis</i> . Figurāli veidots kaula nazis no Užavas upes (Rietumlatvijā) un aizvēstures neredzami nēgi	2	5–25
<i>Bleiere, Daina</i> . Nacionāļkomunistu ekonomiskā programma – vai tāda bija?/ <i>Bleiere, Daina</i> . Economic Programme of National Communists – was there one?	3	88–119
<i>Čerpinska, Anīta</i> . Krustvecāku izvēle Rīgas pārcēlāju amata locekļu bērniem 18./19. gadsimta mijā/ <i>Čerpinska, Anīta</i> . Choice of Godparents for Riga Ferryman Children at the Turn of the 19th Century	1	23–64
<i>Dāboliņš, Viktors</i> . Rīgas monētu meistari Vulfi (1557–1659)/ <i>Dāboliņš, Viktors</i> . The Wulffs, Mint Masters of Riga (1557–1659)	3	5–33
<i>Ērglis, Dzintars</i> . Pareizticība Ziemeļkurzemē: Kolkasraga draudze (1918–1934)/ <i>Ērglis, Dzintars</i> . The Orthodoxy in the Northern Courland: the Kolkasrags Parish (1918–1934)	1	93–142
<i>Gīle, Inna</i> . Pašnāvību kultūra Latvijā: Latvijas armijas 1928. gada piemērs/ <i>Gīle, Inna</i> . Suicide Culture in Latvia: Example of year 1928 in the Latvian Army	2	82–112
<i>Karlsona, Anete</i> . Tradicionālās prasmes – krāsaugu lietojuma zināšanas/ <i>Karlsona, Anete</i> . The Traditional Skills – Knowledge of Plant Dyes Use	2	62–81
<i>Krēšlīņš, Uldis</i> . 15 May 1934 <i>coup d'état</i> in Latvia: Regularity of Development of the Existing Parliamentary System or a Breakthrough Called by the Actual Situation. The View of the USA Legation in Latvia/ <i>Krēšlīņš, Uldis</i> . 1934. gada 15. maija apvērsums Latvijā: pastāvošās parlamentārās sistēmas attīstības likumsakarība vai aktuālās situācijas izsaukts pārrāvums. ASV sūtniecības Latvijā skatījums	3	73–87
<i>Mačiulis, Dangīrs</i> . Lietuvas sūtniecība Latvijā un Latvijas lietuviešu kopiena 1926.–1940. gadā/ <i>Mačiulis, Dangīrs</i> . Lithuanian Legation in Latvia and Lithuanian Community in Latvia, 1926s–1940s	1	65–92

<i>Vasks, Andrejs.</i> Kāstuve, deglis vai ogļu trauks?/ <i>Vasks, Andrejs.</i> Colander, Burner, or Container for Embers?	1	5–22
<i>Yevstratyev, Oleg.</i> Chronological Dating of the Duchy of Courland's Colonial Policy/ <i>Jevstratjevs, Oļegs.</i> Kurzemes hercogistes koloniālās politikas vēstures datējumi	3	34–72
<i>Zunde, Māris.</i> Vēsturisko koka konstrukciju dendrochronoloģiskās datēšanas rezultātu atbilstība un ticamība: Latvijas piemēri/ <i>Zunde, Māris.</i> The Relevance and Validity of Dendrochronological Dating of Historical Wooden Structures: Examples from Latvia	2	26–61

VĒSTURES AVOTI/SOURCES OF HISTORY

<i>Jēkabsons, Ēriks.</i> Cēsu kauju atskaņas Liepājā 1919. gada jūnija beigās: britu un amerikāņu misiju dalībnieku liecības/ <i>Jēkabsons, Ēriks.</i> Aftermath of Cēsis battles in Liepāja at the end of June 1919: British and American missions evidences	3	120–142
Vācbaltietes Luīzes Meijeres atmiņas par 1919. gada notikumiem Latvijā (tulkojusi <i>Indra Čekstere</i>)/Memories of Baltic German Luize Meijere about the events of 1919 in Latvia (translated by <i>Indra Čekstere</i>)	2	113–165

ZINĀTNES DZĪVE/SCIENTIFIC LIFE

<i>Beķere, Kristīne.</i> Latvijas vēsturnieku II kongress. 2018. gada 18.–19. jūnijs	2	177–182
<i>Boldāne-Zeļenkova, Ilze.</i> Pārskats par Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta darbību 2017. gadā	1	143–157
<i>Jansone, Aija.</i> IOV 14. starptautiskā zinātniskā konference Andorfā (Austrija)	1	158–163
<i>Karlsona, Anete.</i> Vēsturisko krāsu pētnieku konference Lisabonā	3	143–151
<i>Rokpelne, Liene.</i> Starptautiska konference “Viena vēsturnieka trīs dzīves: Roberts Vipera (1859–1954) krievu, latviešu un padomju historiogrāfijā”	2	170–177
<i>Višocka, Vanda.</i> Keramikas petroloģijas biedrības ikgadējie zinātniskie lasījumi 2017	2	166–170

RECENZIJAS/REVIEWS

<i>Baltų religijos ir mitologijos reliktai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.): šaltinių rinkinys.</i> Sudarē ir parengē Vytautas Ališauskas. Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2016 (aut. <i>Reinis Norkārklis</i>)	3	166–171
--	---	---------

<i>Ceļā uz latviešu tautu</i> . Sast. Vitolds Muižnieks. (Latvijas Nacionālā vēstures muzeja raksti. Nr. 24). Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2018 (aut. <i>Guntis Zemītis</i>)	2 189–199
<i>Cēsu pils raksti: arheoloģija, arhitektūra, vēsture</i> . I [sēj.]. B.v.: Cēsu pils saglabāšanas fonds, 2017 (aut. <i>Ieva Ose</i>)	2 183–188
Dzenovska, Dace. <i>School of Europeanness: Tolerance and Other Lessons in Political Liberalism in Latvia</i> . Ithaca: Cornell University Press, 2018 (aut. <i>Agita Misāne</i>)	3 171–175
Feldmanis, Inesis (zin. red.). <i>15. maija Latvija</i> . Rīga: AS Latvijas Mediji, 2017 (aut. <i>Kaspars Zellis</i>)	1 164–170
Fitzpatrick, Sheila. <i>Mischka's War: A Story of Survival from War-Torn Europe to New York</i> . London; New York: I. B. Tauris, 2017 (aut. <i>Matthew Kott</i>)	1 183–189
Jēkabsons, Ēriks. <i>Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu attiecības 1918.–1922. gadā</i> . Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2018 (aut. <i>Valdis Bērziņš</i>)	3 160–166
Konstante, Ilze. <i>Staļina garā ēna Latvijas tēlotājā mākslā 1940–1956</i> . Rīga: Neputns, 2017 (aut. <i>Mārtiņš Mintauris</i>)	3 152–160
Musaev, Vadim I. <i>Pravoslavie v Pribaltike v 1890–1930-e gg</i> . Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo Politekhničeskogo universiteta, 2018 (aut. <i>Sergejs Coja, Ivans Petrovs</i>)	2 200–205
Smith, David J. (ed.). <i>Latvia – A Work in Progress?: 100 years of state- and nation-building</i> . Stuttgart: Ibidem-Verlag, 2017 (aut. <i>Edgars Engīzers</i>)	1 170–183
<i>IN MEMORIAM</i>	
Lietuviešu vēsturnieks Viļus Ivanausks (26.08.1979.–08.11.2018.) (aut. <i>Daina Bleiere</i>)	3 186–187
Akadēmiķis Ēvalds Mugurēvičs (06.04.1931.–23.11.2018.) (aut. <i>Guntis Zemītis, Antonija Vilcāne</i>)	3 176–186
2018. GADA ŽURNĀLU SATURA RĀDĪTĀJS/CONTENTS OF JOURNAL IN 2018	3 190–192

- Franciska no Moliano izmeklēšanas protokols 1312. gadā = Franciscus de Moliano Conscriptio inquisitionis testium 1312.** No latīņu val. tulk., priekšvārdu un komentārus sarakst. Ēvalds Mugarēvičs. Rīga: LVI apgāds, 2010. 455 lpp.: il. EUR 9,56.
- Ieva Ose (sast.). **Latvijas viduslaiku pils, VI. Pētījumi par Vidzemes un Zemgales pilīm.** Rīga: LVI apgāds, 2010. 439 lpp.: il. + 16 lpp. krāsu il. EUR 9,56.
- Andris Caune (sast.). **Regina in castro Wenda.** Rakstu krājums – veltījums Cēsu ordeņpils pētniecei arheoloģei Dr. hist. h. c. Zigrīdai Apalai 75 gadu dzīves jubilejā. Rīga: LVI apgāds, 2011. 182 lpp.: il. EUR 6,37.
- Antonija Vilcāne (sast.). **Arheoloģija un etnogrāfija, XXV.** Veltījums akmens laikmeta pētniecei arheoloģei Dr. hist. Ilgai Zagorskai 70. dzīves gadskārtā. Rīga: Zinātne, 2011. 295 lpp.: il.
- Ieva Ose (atb. red.). **Senā Rīga 7: Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē.** Rīga: LVI apgāds, 2012. 535 lpp.: il. EUR 9,56.
- Ēvalds Mugarēvičs. **Mana dzīve – no ganu zēna līdz akadēmiķim.** Rīga: LVI apgāds, 2013. 591 lpp.: il. EUR 9,56.
- Ieva Ose (sast.). **Latvijas viduslaiku pils, VIII. Pētījumi un avoti par ordeņa un bīskapu pilīm Latvijā.** Rīga: LVI apgāds, 2014. 432 lpp.: il. EUR 9,52.
- Andris Caune (sast.). **Ģenerāļa Jāņa Baloža pēdējie mūža gadi Latvijā, 1956–1965: Laikabiedru atmiņas un liecības.** Rīga: LVI apgāds, 2014. 335 lpp.: il. EUR 11,20.
- Jānis Balodis. **Atmiņu burtnīcas, 1918.–1939. gads.** Rīga: LVI apgāds, 2015. 303 lpp.: il. EUR 8,00.
- Ieva Ose (zin. red.). **Senā Rīga 8: Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē.** Rīga: LVI apgāds, 2015. 319 lpp.: il. EUR 6,00.
- Andris Caune (sast.). **Ģenerālis Jānis Balodis Krievijas izsūtījumā un cietumā, 1940–1959.** Rīga: LVI apgāds, 2016. 271 lpp.: il. EUR 8,00.
- Ieva Ose (sast.). **Latvijas viduslaiku pils, IX. Pētījumi par Vidzemes, Kurzemes un Zemgales pilīm.** Rīga: LVI apgāds, 2016. 383 lpp.: il. EUR 8,00.
- Ainārs Lerhis (sast.). **Latvijas Republikas oficiālā nostāja Latvijas diplomātiskā dienesta dokumentos 1940.–1991. gadā:** Dokumentu krājums. Rīga: LVI apgāds, 2015. 399 lpp. EUR 8,00.
- Rūdolfs Brūzis. **Tuvciņas ieroči Latvijā 14.–16. gadsimtā.** Rīga: LVI apgāds, 2016. 383 lpp.: il. EUR 16,00.
- Gunārs Alfrēds Jansons. **Savas dzīves piemiņai.** Rīga: LVI apgāds, 2017. 479 lpp.: il. EUR 6,00.
- Ēriks Jēkabsons. **Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu attiecības 1918.–1922. gadā.** Rīga: LVI apgāds, 2018. 831 lpp.; 32 lpp. il. EUR 15,00.
- Ieva Ose (zin. red.). **Senā Rīga 9: Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē.** Rīga: LVI apgāds, 2018. 343 lpp.: il. EUR 10,00.
- Andris Caune. **Rīga laikmetu griežos, 1901–1918.** Rīga: LVI apgāds, 2018. 287 lpp.: il. EUR 11,20.

Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls: 2000. g. 3., 4. nr. • 2001. g. 1.–4. nr. • 2002. g. 1., 2. nr. • 2003. g. 2., 3. nr. • 2004. g. 2. nr. • 2005. g. 1.–4. nr. • 2006. g. 1.–3. nr. • 2007. g. 1.–4. nr. Cena: EUR 1,00 • 2008. g. 1.–4. nr. • 2009. g. 1.–4. nr. • 2010. g. 1.–4. nr. • 2011. g. 1.–4. nr. • 2012. g. 1.–4. nr. • 2013. g. 1.–4. nr. • 2014. g. 1.–4. nr. • 2015. g. 1.–4. nr. • 2016. g. 1.–4. nr. • 2017. g. 1.–4. nr. • 2018. g. 1.–3. nr. Cena: EUR 2,50.

Grāmatas, kurām norādīta cena, un žurnālus var iegādāties Latvijas vēstures institūtā Kalpaka bulv. 4, 2. stāvā, 208. ist., Rīgā, LV-1050, tālr. 67034869.

LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTA ŽURNĀLS.
2018. – Nr. 3. – 1.–192.

